

ISSN 2075-4205

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ,
МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

STUDIA
GERMANICA ET ROMANICA

ІНОЗЕМНІ МОВИ
ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА
МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ

Том 9 Номер 2 (26) 2012

ДОНЕЦЬК

Studia Germanica et Romanica: Іноземні мови. Зарубіжна література.
Методика викладання: [науковий журнал / голов. ред. В.Д. Каліущенко]. —
Донецьк : ДонНУ, 2012. — Т. 9. — № 2 (26). — 160 с.

*Друкується за ухвалою вченої ради
Донецького національного університету
Протокол № 5 від 25 травня 2012 року*

У журналі висвітлюються актуальні проблеми германістики та романістики, загальної теорії мови, широке коло питань типологічної та зіставної лінгвістики, теорії перекладу, історії зарубіжної літератури, методики викладання іноземних мов у вищій школі.

Рекомендований для наукових працівників, викладачів, аспірантів, студентів-філологів вищих навчальних закладів.

Журнал засновано й зареєстровано в Державному комітеті телебачення і радіомовлення України (серія КВ № 8618 від 06 квітня 2004 р.).

Засновник і видавець Донецький національний університет.

Журнал входить до переліку видань ВАК України. Постанова президії ВАК України № 1-05/2 від 10 березня 2010 року.

*Адреса редколегії: 83001 Донецьк, вул. Університетська, 24
тел./факс: (062) 335-03-98
e-mail: fim.fcl@donnu.edu.ua*

ISSN 2075-4205

**ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНИХ МОВ**

***STUDIA GERMANICA ET ROMANICA:*
ІНОЗЕМНІ МОВИ. ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА.
МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ**

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Виходить тричі на рік

Том 9 № 2 (26) 2012

Редакційна колегія

Доктор філол. наук, проф. В.Д. Каліущенко (головний ред.);
д-р філол. наук, проф. О.Л. Бессонова (заст. головного ред.);
д-р пед. наук, проф. В.М. Алфімов; д-р філол. наук, проф. Ш.Р. Басиров;
д-р філол. наук, проф. М.М. Гіршман; д-р філол. наук, проф. А.П. Загнітко;
д-р філол. наук, проф. Ю.А. Зацний; д-р філол. наук, проф. В.І. Карабан;
д-р пед. наук, проф. О.Г. Кучерявий; д-р філол. наук, проф. Л.А. Мироненко;
д-р філол. наук, проф. О.Д. Огуй; д-р пед. наук, проф. Т.О. Пахомова;
д-р філол. наук, проф. О.Д. Петренко; д-р пед. наук, проф. П.В. Плотніков;
д-р філол. наук, проф. Р.С. Помірко; д-р філол. наук, проф. В.А. Просалова;
д-р філол. наук, проф. М.Г. Сенів; д-р філол. наук, проф. Н.М. Торкут;
д-р пед. наук, проф. Л.М. Черноватий; д-р філол. наук, проф. В.В. Федоров;
д-р філол. наук, проф. Л.М. Ягупова

Донецьк ДонНУ 2012

DONETSK NATIONAL UNIVERSITY
FACULTY OF FOREIGN LANGUAGES

STUDIA GERMANICA ET ROMANICA:
FOREIGN LANGUAGES. WORLD LITERATURE.
METHODS OF TEACHING

LINGUISTIC JOURNAL

Published 3 times a year

Volume 9 No 2 (26) 2012

Editorial Board

Doctor of Philology, Prof. V.D. Kaliuščenko (editor-in-chief);

Doctor of Philology, Prof. O.L. Bessonova (vice-editor-in-chief);

Doctor of Pedagogics, Prof. V.M. Alfimov; Doctor of Philology, Prof. Sh.R. Basyrov;

Doctor of Philology, Prof. M.M. Girshman; Doctor of Philology, Prof. A.P. Zagnitko;

Doctor of Philology, Prof. Yu.A. Zatsnyi; Doctor of Philology, Prof. V.I. Karaban;

Doctor of Pedagogics, Prof. O.G.Kucheravyi; Doctor of Philology, Prof. L.A. Myronenko;

Doctor of Philology, Prof. O.D. Oguy, Doctor of Pedagogics, Prof. T.O. Pakhomova;

Doctor of Philology, Prof. O.D. Petrenko; Doctor of Pedagogics, Prof. P.V. Plotnikov;

Doctor of Philology, Prof. R.S. Pomirko; Doctor of Philology, Prof. V.A. Prosalova;

Doctor of Philology, Prof. M.G. Seniv; Doctor of Philology, Prof. N.M. Torkut;

Doctor of Pedagogics, Prof. L.M. Chernovatyi; Doctor of Philology, Prof. V.V. Fedorov;

Doctor of Philology, Prof. L.M. Yagupova

Donetsk DonNU 2012

З М І С Т

Том 9, № 2 (26), 2012

Германські мови

<i>Воробйова О. С.</i> Імпліцитна мотивація дієслів із постпозитивними компонентами <i>on i off</i>	5
<i>Клименко О. В.</i> Семантический объект английских глаголов физической деятельности.....	15
<i>Материнська О. В.</i> Структурно-семантичні властивості найменувань частин простору у німецькій мові.....	24
<i>Пеливан О. К.</i> Лингвистические средства актуализации вежливости / невежливости в английском неформальном конфликтном диалогическом дискурсе.....	41
<i>Юшкова І. А.</i> Реализация стратегии единства в политическом дискурсе канцлеров ФРГ.....	54

Романські мови

<i>Галян О. В.</i> Лінгвопрагматика префіксальної деривації фізичних термінів у французькій мові.....	64
---	----

Загальне мовознавство

<i>Павлюк Н. В.</i> Поетоніми міфологічного / біблійного походження у складі тропів: статус, актуалізація значень.....	73
--	----

Типологічні та зіставні дослідження

<i>Кислухина М. В.</i> Аналіз семантики терминів сільськогосподарської і ґрунтової мікробіології (на матеріалі англійського, українського і російського мов).....	82
<i>Моргунова О. О.</i> Каузативні посесивні дієслова в англійській і українській мовах....	91
<i>Приседська В. Є.</i> Автор і адресат у текстах публічних показчиків.....	104

Переклад

<i>Ласка І. В.</i> Між вірністю і буквализмом у перекладі (П'єр-Даніель Юе: De Interpretatione, 1661).....	116
<i>Пилипчук О. В.</i> Професор Юрій Олексійович Жлуктенко як перекладач наукової літератури: загальні аспекти.....	127

Методика викладання іноземних мов

<i>Білоножка Н. Є.</i> Особливості роботи пам'яті у процесі формування перекладацької компетенції студента.....	136
---	-----

Критика і бібліографія

<i>Калушченко В. Д.</i> Рецензія на монографію V. P. Nedjalkov (ed.) «Reciprocal Constructions» [Typological Studies in Language 71]. Vols. 1-5. Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins Company. 2007. xxiii + 2219.....	145
<i>Потапенко С. І.</i> Політична лінгвоперсонологія – новий напрям когнітивно-дискурсивних досліджень (рецензія на монографію Славової Л. Л. «Мовна особистість політика: когнітивно-дискурсивний аспект». — Житомир: Вид-во Житомирського державного університету імені Івана Франка, 2010. — 358 с.).....	149

Наші автори	153
--------------------------	-----

CONTENTS

Volume 9, No 2 (26), 2012

Studies in Germanic Languages

<i>Vorobyova O. S.</i> Implicit Motivation of Verbs with Postpositive Components <i>on</i> and <i>off</i>	5
<i>Klymenko O. V.</i> Semantic Object of English Verbs of Physical Activity.....	15
<i>Materynska O. V.</i> Structural and Semantic Peculiarities of the Space Parts Names in German.....	24
<i>Pelivan O. K.</i> Linguistic Means Realization of Politeness / Impoliteness in English Informal Conflict Dialogical Discourse.....	41
<i>Yushkovets I. A.</i> The Realization of the Strategy of Unity in the Political Discourse of FRG Chancellors.....	54

Studies in Romanic Languages

<i>Halyan O. V.</i> The Linguistic Pragmatics of Prefixal Derivation of Physics Terms in French.....	64
--	----

General Linguistics Studies

<i>Pavluk N. V.</i> Poetonyms of Mythological / Biblical Origin as Components of Tropes: Status, Actualization of Meanings.....	73
---	----

Typological and Contrastive Studies

<i>Kislukhina M. V.</i> Semantic Analysis of Agricultural and Soil Microbiology Terms (in English, Ukrainian and Russian).....	82
<i>Morgunova O. O.</i> Causative Possessive Verbs in English and Ukrainian.....	91
<i>Pryedska V. Ye.</i> The Addresser and the Addressee in the Texts of Public Directives.....	104

Translation

<i>Laska I. V.</i> Between Fidelity and Literality in Translation (Pierre-Daniel Huet: <i>De Interpretatione</i> , 1661).....	116
<i>Pylypchuk O. V.</i> Professor Yuriy Oleksiyovych Zhluktenko as a Translator of Non-Fiction Literature: General Aspects.....	127

Methods of Language Teaching

<i>Bilonozhko N. E.</i> Peculiarities of Memory Work in the Process of Interpreter's Competence Development.....	136
--	-----

Criticism and Bibliography

<i>Kaliuščenko V. D.</i> Review of V. P. Nedjalkov's monograph (ed.) <i>Reciprocal Constructions</i> [Typological Studies in Language 71]. Vols. 1–5. Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins Company, 2007. xxiii+2219.....	145
<i>Potapenko S. I.</i> Political linguo-personology as a new direction of cognitive studies (review of L.L. Slavova's monograph <i>Peculiarities of a Politician's Speech : Cognitive-Discourse Aspect</i> . — Zhitomir : Ivan Franko Zhytomir State University, 2010. — 358p.).....	149

Contributing Authors	154
-----------------------------------	-----

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

© 2012 О. С. Воробйова
(м. Донецьк)

ІМПЛІЦИТНА МОТИВАЦІЯ ДІЄСЛІВ ІЗ ПОСТПОЗИТИВНИМИ КОМПОНЕНТАМИ ON I OFF

ВОРОБЙОВА О. С. ІМПЛІЦИТНА МОТИВАЦІЯ ДІЄСЛІВ ІЗ ПОСТПОЗИТИВНИМИ КОМПОНЕНТАМИ ON I OFF

Статтю присвячено проблемі мотивованості фразових дієслів, а саме визначенню та ілюстрації засобів реалізації імпліцитної мотивації в їхньому складі. У результаті аналізу дериваційних процесів, що є типовими для фразових дієслів із постпозитивними компонентами on і off, були виокремлені їхні ізоморфні та аломорфні ознаки. Було встановлено, що засобами реалізації імпліцитної мотивації у складі як фразових дієслів із постпозитивом on, так і фразових дієслів із постпозитивом off є можливість переосмислення значень вихідних дієслів і утворених від них фразових дієслів, а також наявність в їхніх значеннях загальної семи чи сем.

ВОРОБЬЕВА О. С. ИМПЛИЦИТНАЯ МОТИВАЦИЯ ГЛАГОЛОВ С ПОСТПОЗИТИВНЫМИ КОМПОНЕНТАМИ ON И OFF

Данная статья посвящена проблеме мотивированности фразовых глаголов, а именно определению и иллюстрации способов реализации имплицитной мотивации в их составе. В результате анализа деривационных процессов, характерных для фразовых глаголов с постпозитивными компонентами on и off, были выделены их изоморфные и алломорфные черты. Было установлено, что способами реализации имплицитной мотивации в составе как фразовых глаголов с постпозитивом on, так и фразовых глаголов с постпозитивом off является возможность переосмысления значений исходных глаголов и образованных от них фразовых глаголов, а также наличие в их значениях общей семы или сем.

VOROBYOVA O. S. IMPLICIT MOTIVATION OF VERBS WITH POSTPOSITIVE COMPONENTS ON AND OFF

The article under analysis dwells on the problem of motivation within English phrasal verbs, namely defining and illustrating the ways of the realization of the implicit motivation in their structure. Resulting from the analysis of the derivational processes, typical of the English phrasal verbs with postpositive components on and off, their isomorphic and allomorphic features have been singled out.

In this study phrasal verbs with postpositive components according to the word-formation theory are regarded as word-forming features. It presupposes that the meaning of the phrasal verb is formed due to the meanings of motivating (initial) verb and postpositive component being interconnected. Such postpositive components as affixes serve as derivational formants. When the postpositive component is added to the initial verb, the lexical meaning or aspect of the latter change, the study of the phrasal verb in the opposition to the initial verb enables to single out the additional meaning added by the postpositive.

The subject of the research covers the verbs with postpositive components on and off, namely lexical units like to go on, to run off.

The aim of the research is to study the derivational peculiarities of the phrasal verbs under consideration, namely to analyze the ways of the realization of implicit motivation in their corpus. Achieving the given aim is attained by solving the following tasks: 1) to give the general characteristic to derivational processes within the analyzed phrasal verbs; 2) to study and to compare semantic peculiarities of the phrasal verbs with postpositive components on and off; 3) to define, to analyze and to compare the ways of the realization of implicit motivation within the phrasal verbs with on and off.

The analysis of the derivational peculiarities of the phrasal verbs with postpositive components on and off, namely the ways of the realization of implicit motivation within their structure enables to single out the following integral and differential features within the studied verbal complexes.

The integral features lie in the following: 1) semantic correlation between the meanings of the phrasal verbs and their initial verbs is realized through the presence/absence of the semantic connection between them and the absence of the word-building derivation between them; 2) derivational relations are developed by the semantic connection, existing between the initial verb and the phrasal verbs with on/off; the meanings of the phrasal verbs with on/off are either explicitly or implicitly motivated by the meanings of their initial verbs; 3) the way of the realization of implicit motivation within the phrasal verbs with on and off is an opportunity to reconsider the meanings of the initial verbs and the phrasal verbs with on/off and the presence of general seme or semes in the meanings of the initial verb and the phrasal verb.

The differential feature lies in the fact that implicitly motivated can be phrasal verbs with both postpositive components, namely on and off, that belongs to all ten semantic types of these phrasal verbs, though their productivity is different (for phrasal verbs with on the implicit motivation is the most productive for phrasal verbs, for phrasal verbs with off it's the most typical of the verbs of physical action, namely the verbs expressing causative location).

Ключові слова: фразове дієслово, постпозитивний компонент, вихідне дієслово, відношення деривації, експліцитна мотивація, імпліцитна мотивація.

1. Вступні зауваження. Комплексні одиниці типу *to put on* ‘надягати (одяг)’, *to take off* ‘знімати (одяг)’, до складу яких входить моноксемне дієслово та постпозитивний компонент прислівниково-прийменникової природи, є однією з характерних ознак англійського дієслівного словотвору.

Дієслова із постпозитивними компонентами (ДПК) розглядаються в цьому дослідженні як словотвірні одиниці згідно з теорією словотворення, тобто припускається, що значення ДПК формується в результаті взаємодії значень мотивуючого дієслова та постпозитивного компонента (ПК), який подібно афіксам, служить дериваційним формантом. У зв'язку із тим, що додавання ПК до мотивуючого дієслова змінює його лексичне або аспектуальне значення, дослідження ДПК в опозиції до мотивуючого дієслова дозволяє виявити додаткове значення, яке вносить ПК [11, с. 65].

Дослідженням дериваційних особливостей ДПК, зокрема співвідношення семантики дієслівних основ із семантикою постпозитивних компонентів, займалися такі лінгвісти, як Н. Н. Амосова [1], С. Б. Берлізон [2], Л. В. Вікторова-Орлова [3], С. Є. Гурський [4], Р. В. Єжкова [5], Л. І. Зільберман [6], М. П. Івашкін [7], Н. Ф. Карягіна [8], І. А. Кліюнайте [9], Ю. І. Костенко [10], О. С. Кубрякова [11], А. С. Кузнецова [12], А. В. Кунін [13], Л. Ліпка [19], А. Г. Ніколенко [14], І. В. Ногіна [15], Д. Поуві [16], Н. Н. Скоморощенко [17], Б. Фрейзер [18] та інші.

Незважаючи на існуючі дослідження, проблематика дієслівних сполучень, що розглядаються, не є вичерпаною, а саме не є детально вивченими семантика сполучень у цілому та, зокрема, семантика дієслів із постпозитивними компонентами *on* і *off*, їхні дериваційні особливості, а саме характер мотиваційних відносин між семантикою вихідних дієслів та семантикою утворених від них ДПК та дериваційні процеси у семантичній структурі самих ДПК. Все це, при широкому діапазоні семантичного варіювання та активному семантичному розвитку сполучень, зумовлює **актуальність** і важливість даної роботи як у теоретичному, так і у практичному плані.

Об'єктом дослідження є дієслова із постпозитивним компонентом *on* (далі ДПК-*on*) та дієслова із постпозитивним компонентом *off* (далі ДПК-*off*), тобто одиниці типу *to go on* ‘продовжувати’, *to run off* ‘тікати’.

Метою роботи є дослідження дериваційних особливостей ДПК-*on* і ДПК-*off*, а саме вивчення засобів реалізації імпліцитної мотивації у їхньому складі. Мета роботи передбачає вирішення наступних завдань:

- 1) надати загальну характеристику дериваційним процесам у складі ДПК-*on* і ДПК-*off*;
- 2) дослідити та порівняти семантичні особливості постпозитивних компонентів *on* і *off* (далі ПК-*on* і ПК-*off*);
- 3) визначити, проаналізувати та порівняти засоби реалізації імпліцитної мотивації у складі ДПК-*on* і ДПК-*off*.

За одиницю дослідження приймаються а) однозначні ДПК-*on/off* або б) кожний лексико-семантичний варіант (ЛСВ) багатозначних ДПК-*on/off*. Але, з огляду на те, що ДПК-*on/off* є похідними одиницями як з точки зору структури, так і з точки зору семантики, вони розглядаються у парі зі своїми вихідними дієсловами (ВД), наприклад: 1) *to rush off* 'тікати, швидко та несподівано залишити якесь місце' ← *to rush* 'нестися, мчати'; *to play on* 'продовжувати грати' ← *to play* 'грати'; 2) *to see off* 'виганяти', 'проводжати' ← *to see* 'бачити'; *to carry on* 'продовжувати', 'вести себе нерозсудливо' ← *to carry* 'нести, везти'.

Матеріалом дослідження послужив корпус одиниць для синхронного аналізу, який був отриманий шляхом суцільної вибірки зі словників сучасної англійської мови. В результаті вибірки було виділено 1112 лексико-семантичних варіантів ДПК і однозначних ДПК (404 ДПК-*on* і 708 ДПК-*off*).

2. Дериваційні процеси у складі ДПК-*on* і ДПК-*off*. Дериваційні процеси у складі ДПК-*on/off* відбуваються у двох напрямках:

- 1) за рахунок утворення ДПК-*on/off* від відповідних ВД (словотвірна деривація);
- 2) за рахунок розвитку семантичної структури самих ДПК-*on/off* (семантична деривація).

Словотвірна деривація проявляється в утворенні ДПК-*on/off* від відповідних ВД за допомогою ПК-*on/off*. Семантичні кореляції між ВД та утвореними від них ДПК-*on/off* проявляються за наступних умов:

- 1) наявності між ними смислового зв'язку;
- 2) відсутності між ними смислового зв'язку;
- 3) відсутності між ними словотвірної деривації.

Смисловий зв'язок між значеннями ДПК-*on/off* та їх ВД є наявним, якщо значення ДПК-*on/off* є мотивованими значеннями своїх ВД (ДПК-*on* – 277 одиниць ДПК-*off* – 414

одиниць). В свою чергу, семантична мотивація може виражатися експліцитно або імпліцитно.

Імпліцитна мотивація значень ДПК-*on/off* значеннями їх ВД, яка є об'єктом цього дослідження, спостерігається за рахунок наступних умов:

- 1) можливості переосмислення значень ВД і ДПК-*on/off*;
- 2) наявності в значеннях ВД і ДПК-*on/off* загальної семи чи сем.

2.1. Імпліцитна мотивація у складі ДПК-*on*. Імпліцитна мотивація проявляється, по-перше, якщо можливим є логічне переосмислення значень ВД і ДПК-*on* (171 одиниця – 43,3%), наприклад: *to struggle on* 'продовжувати робити щось, незважаючи на труднощі' ← *to struggle* 'робити зусилля; старатися щосили'. В цьому випадку логічний зв'язок значень виражається в необхідності 'прикладати зусилля, старатися щосили' для того, щоб 'продовжувати робити щось, незважаючи на труднощі'. Пор. також *to bank on* 'розраховувати на когось/щось' ← *to bank* 'тримати гроші (у банку)' (якщо людина тримає гроші у банку, вона розраховує на те, вони принесуть прибуток); *to stick on* 'додавати (напр. додатковий поїзд)' ← *to stick* 'приклеювати; наклеювати' (інтегральним для даних ВД і ДПК-*on* є семантичний компонент на позначення додавання).

Переосмислення значень ВД у процесі утворення від них ДПК-*on* може відбуватися і за рахунок метафоризації значень ВД. При цьому конкретні значення ВД стають абстрактними у процесі деривації, наприклад: *to drag on* 'тягнутися, повільно продовжуватися (про захід, розмову)' ← *to drag* 'тягнутися, волочитися'; *to push on* 'підбивати, спонукати, змушувати' ← *to push* 'штовхати'.

Значення ДПК-*on* є імпліцитно мотивованим, якщо в семантиці ВД і утворених від них ДПК-*on* міститься загальна сема чи семи (36 одиниць – 9,1%). Загальними в тлумаченнях ВД і ДПК-*on* можуть бути наступні семи:

1) фазові семи «продовження дії», наприклад: *to linger on* 'продовжувати жити, існувати' ← *to linger* 'залишатися десь' (*to linger* 'залишатися десь', тобто 'продовжувати знаходитися десь'), та «початок дії», наприклад: *to take on* 'починати робити щось, братися за справу' ← *to take* 'брати'; *to get on (to)* 'братися за вирішення проблеми' ← *to get* 'отримувати' (*to get* 'отримувати' і *to take* 'брати' мають загальне значення «початку володіння»);

2) семи способу дії, а саме: сема «швидко», наприклад: *to hurry on* 'продовжувати швидко рухатися у певному напрямку' ← *to hurry* 'поспішати; квапитися' (*to hurry* 'поспішати; квапитися', тобто 'швидко робити щось'); сема «раптово», наприклад: *to flash on* 'раптово згадати щось' ← *to flash* 'спалахувати; давати відблиски' (*to flash* 'спалахувати; давати відблиски', тобто 'швидко загорятися') та сема «випадково», наприклад: *to chance on* 'випадково натрапити, знайти щось' ← *to chance* 'траплятися випадково';

3) сема переміщення, наприклад: *to hop on* 'кидати; метати' ← *to hop* 'стрибати, скакати'; *to march on* 'піти, поїхати вперед' ← *to march* 'марширувати';

4) сема володіння («мати»), наприклад: *to get on (with)* 'мати сексуальний зв'язок з кимось' ← *to get* 'отримувати' (*to get* 'отримувати', тобто 'починати мати щось');

5) сема мовлення («говорити»), наприклад: *to tattle on* 'наговорювати на когось' ← *to tattle* 'базікати, розпускати плітки'; *to tell on* 'доносити; ябедничати' ← *to tell* 'говорити, сказати'.

Вищезазначені приклади свідчать про те, що ПК-*on* у процесі деривації виконує зазвичай модифікуючу функцію, тобто він (ПК), приєднуючись до ВД, переводить його з одного семантичного типу в інший. Однак при цьому загальними для ВД і ДПК-*on* залишаються додаткові семи на позначення фазовості та способу дії. Виняток становлять лише два типи ВД і ДПК-*on*, а саме: дієслова на позначення переміщення та дієслова на позначення мовлення, що після приєднання ПК-*on* утворюють ДПК-*on*, для яких архісемами, що визначають приналежність дієслів до того чи іншого семантичного типу, є також семи мовлення та переміщення. Таким чином, можна констатувати, що імпліцитна мотивація спостерігається як серед ВД і ДПК-*on*, які відносяться до одного семантичного типу дієслів, так і серед ВД і ДПК-*on*, які відносяться до різних семантичних типів, в залежності від того, чи є загальна сема головною або додатковою.

Імпліцитна мотивація спостерігається також, коли в процесі утворення ДПК-*on* відбувається зміна значення ВД на протилежне, але при цьому зберігається архісема, а саме сема переміщення, наприклад: *to get on* 'від'їжджати, відправлятися' ← *to get* 'діставатися, добиратися'.

Імпліцитна мотивація є найбільш поширеним типом семантичних кореляцій між ВД та їх ДПК-*on* (207 одиниць). Вона є наявною у складі усіх 10 семантичних типів ДПК-*on*, серед яких найбільш продуктивними є фазові ДПК-*on* (44 одиниці), ментально-психічні ДПК-*on* на позначення розумової діяльності (23 одиниці) та ДПК-*on* фізичної дії на позначення руху (17 одиниць).

2.2. Імпліцитна мотивація у складі ДПК-*off*. Про наявність імпліцитної мотивації (див. також 2.2.) свідчить, по-перше, можливість переосмислення значень ВД і ДПК-*off* (181 одиниця – 29,7%), наприклад: *to pack off* 'відсилати, відправляти; виганяти, виставляти' ← *to pack* 'укладати речі; пакуватися'. В даному випадку логічний зв'язок значень виражається в необхідності укладати речі, якщо хтось (напр., батьки) відправляє когось (напр., дитину) кудись (напр., в школу). Пор. також *to see off* 'проводжати' ← *to see* 'бачити' (якщо хтось проводжає когось, він бачить його в останній раз на деякий час або назавжди); *to sign off*

‘припиняти; переставати (робити щось)’ ← *to sign* ‘підписуватися’ (‘підписання’ чогось, наприклад, листа, імплікує припинення дії, тобто процесу його написання).

Переосмислення значень ВД у процесі утворення від них ДПК-*off* може відбуватися і за рахунок метафоризації значень ВД. При цьому конкретні значення ВД стають абстрактними в процесі деривації, наприклад: *to drift off* ‘повільно рухатися, гуляти, прогулюватися’ ← *to drift* ‘дрейфувати’; *to cut off* ‘підрізати (про водіїв)’ ← *to cut* ‘різати’, *to shut off* ‘закривати щось, перешкоджаючи проходженню, проїзду’ ← *to shut* ‘закривати; зачиняти (наприклад вікно, двері)’.

Значення ДПК-*off*, як і значення ДПК-*on*, вважаються імпліцитно мотивованим також, якщо в семантиці ВД і утворених від них ДПК-*off* міститься загальна сема чи семи (64 одиниці – 10,5%), наприклад: *to skip off* ‘несподівано тікати’ ← *to skip* ‘стрибати, скакати’. Значення *to skip off* ‘несподівано тікати’ можна перефразувати як *to move away from a place suddenly in order to go somewhere else* ‘раптово виходити із одного місця із метою піти в інше місце’ [20, с. 993], де сема *to move* ‘рухатися’ є наявною також в тлумаченні ВД *to skip* ‘стрибати, скакати’ (*to move in a light dancing way, with quick steps and jumps* ‘рухатися у легкій танцювальній манері, швидкими кроками, стрибками’) [20, с. 993]. Пор. також *to drop off* ‘розходитися один за одним’ ← *to drop* ‘падати’; *to jack off* ‘тікати’ ← *to jack* ‘піднімати домкратом’. Для вищезазначених ВД і ДПК-*off* інтегральною є сема руху, яка, у свою чергу, являється і архісемою, що дозволяє віднести ці ДПК-*off* та їх ВД до розряду дієслів руху, а саме дієслів на позначення конкретного руху у просторі. Аналогічна ситуація спостерігається і у складі каузативних посесивних ДПК-*off*, утворених від посесивних ВД, наприклад: *to buy off* ‘відкупатися (від когось)’ ← *to buy* ‘купувати’. Загальною для цих двох дієслів є сема посесивності ‘мати’, що експлікується, якщо перефразувати значення ВД *to buy* ‘купувати’, тобто ‘починати мати щось (товар)’ та значення ДПК-*off* ‘відкупатися (від когось)’, тобто ‘каузувати когось мати щось (зазвичай гроші)’. Також пор. *to clear off* ‘розпродувати зі знижкою’ ← *to clear* ‘заплатити борг’. У даному випадку інтегральним семантичним компонентом є сема каузації володіння: значення «заплатити борг» можна перефразувати як «каузувати когось мати щось (заборговані гроші)», а значення «розпродувати зі знижкою» – як «каузувати когось мати щось (товар по низьким цінам)».

Для ДПК-*off* мовлення типу *to pop off* ‘говорити відривчасто, зі злістю’, *to chuck off* ‘критикувати’, *to tick off* ‘швидко сказати, випалити’, які утворюються від ВД на позначення створення звуку типу *to pop* ‘хлопати, тріщати’, *to chuck* ‘кудкудакати’, *to tick* ‘цокати’ інтегральним семантичним компонентом є сема створення звуку, оскільки у мовленні вимова слова передбачає створення звуку.

Слід зазначити однак, що архісема не завжди може бути загальною в семантиці ВД і утворених від них ДПК-*off*, що, у свою чергу, проявляється у віднесенні ВД і ДПК-*off* до різних семантичних розрядів дієслів. У якості інтегральної семи, тобто семи, що об'єднує значення ВД і ДПК-*off* і дозволяє встановити між ними смисловий зв'язок, можуть виступати такі семантичні ознаки, як, наприклад, іхоативність (початок дії), наприклад: *to take off* 'починати робити щось' ← *to take* 'брати' (де ВД *to take* 'брати' можна перефразувати як *to begin to have* 'починати мати'), та інтенсивність дії (а саме швидкість), наприклад: *to dash off* 'швидко написати (лист, записку)' ← *to dash* 'нестися, мчати' (де перифразою значення ВД *to dash* 'нестися, мчати' є 'швидко рухатися') або *to flick off* 'швидко вимкнути' ← *to flick* 'шмаганути, стьобнути' (де 'шмаганути, стьобнути' = 'швидко та різко вдарити'). При цьому, незважаючи на наявність у семантиці ВД і ДПК-*off* загальної семи, вони розглядаються в межах різних семантичних розрядів дієслів.

Імпліцитна мотивація може супроводжуватися зміною значення ВД на протилежне при утворенні ДПК-*off*, наприклад: *to get off* 'відходити, від'їжджати, відправлятися кудись' ← *to get* 'діставатися, добиратися кудись'; *to get off* 'відсилати, відправляти поштою (зазвичай раніше запланованого терміну)' ← *to get* 'отримувати щось (лист, посылку)'; *to take off* 'усувати від роботи' ← *to take* 'брати (на роботу)'.

Таким чином, імпліцитна мотивація може спостерігатися як серед ВД і ДПК-*off*, що відносяться до одного семантичного розряду дієслів, а саме дієслів руху та посесивних дієслів (див. приклади вище), так і серед ВД і ДПК-*off*, які відносяться до різних семантичних розрядів, наприклад: *to run off* 'швидко написати (пісню, вірші, статтю)' ← *to run* 'бігати, бігти', де ВД *to run* 'бігати, бігти' є дієсловом руху, а ДПК-*off to run off* 'швидко написати (пісню, вірші, статтю)' відноситься до розряду екзистенційних дієслів на позначення створення.

Слід зазначити, що імпліцитна мотивація є найбільш поширеним типом семантичних кореляцій між ВД та їх ДПК-*off*. Вона є наявною у складі усіх 10 типів ДПК-*off*.

3. Загальні висновки. Аналіз дериваційних особливостей ДПК-*on* і ДПК-*off*, а саме засобів реалізації імпліцитної мотивації у їхньому складі, дозволяє виділити наступні інтегральні та диференційні ознаки у складі одиниць, що розглядаються.

3.1. Інтегральною ознакою дієслівних комплексів, що розглядаються, є, по-перше, те що ДПК-*on* і ДПК-*off* функціонують як словотвірні одиниці, у яких ПК, що є дериваційним формантом, модифікує або докорінно змінює значення ВД. У зв'язку з цим комплексні одиниці, що аналізуються, вивчаються з точки зору теорії мовної деривації.

3.2. Другою загальною ознакою для даних одиниць є те, що дериваційні процеси в їх

складі відбуваються у двох напрямках: у напрямку розвитку семантичної кореляції між значеннями ВД та утворених від них ДПК-*on/off* або у напрямку розвитку семантичної структури самих ДПК-*on/off*.

3.3.Третя інтегральна ознака ДПК-*on* і ДПК-*off* полягає в тому, що семантичні кореляції між значеннями ДПК-*on/off* та їх ВД реалізуються через наявність/відсутність між ними смислового зв'язку та відсутність між ними словотвірної деривації.

3.4. Четвертою загальною ознакою ДПК-*on* і ДПК-*off* з огляду на однаковий характер смислових кореляцій між їх значеннями та значеннями їх ВД є той факт, що між значеннями ВД і утвореними від них ДПК-*on/off* існують відношення деривації, які проявляються за рахунок наявності між значеннями ВД і ДПК-*on/off* смислового зв'язку, а значення ДПК-*on/off* при цьому є експліцитно або імпліцитно мотивованими значеннями своїх ВД.

3.5. П'ятою інтегральною ознакою є те, що засобами реалізації імпліцитної мотивації у складі як ДПК-*on*, так і ДПК-*off* є можливість переосмислення значень ВД і ДПК-*on/off* та наявність в значеннях ВД і ДПК-*on/off* загальної семи чи сем.

3.6. Імпліцитно мотивованими можуть бути ДПК-*on* і ДПК-*off*, що відносяться до усіх десяти семантичних типів цих фразових дієслів, хоча їх продуктивність є різною (так, для ДПК-*on* імпліцитна мотивація є найбільш продуктивною для фазових дієслів, а в межах ДПК-*off* – для дієслів фізичної дії, а саме дієслів на позначення каузації переміщення).

3.7. Інтегральні семантичні ознаки, які дозволяють стверджувати наявність між ДПК-*on/off* та їх ВД імпліцитної мотивації, також є різними для дієслівних комплексів, що розглядаються. Так, наприклад, найбільш поширеними спільними семами для ДПК-*on* є фазові семи початку та продовження дії та семи способу дії типу «раптово», «випадково», «швидко», які, у свою чергу, є, зазвичай, додатковими семами. Для ДПК-*off* інтегральними є, у першу чергу, архісеми, зокрема сема на позначення руху, а також додаткові семи інхоативності та інтенсивності дії.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Амосова Н. Н. Основы английской фразеологии / Н. Н. Амосова. — Л. : Изд-во ЛГУ, 1963. — 208 с.
2. Берлизон С. Б. Грамматические особенности глагольно-наречных фразеологических единиц в современном английском языке / С. Б. Берлизон // Ученые записки Магнитогорск. Пед. Ин-та, 1957. — Вып. 11. — С. 312–322.
3. Викторова-Орлова Л. В. К вопросу о «видовой функции» некоторых послелогов

английского языка / Л. В. Викторова-Орлова // Сравнительная типология русского и германских языков. — Калинин : Изд-во Калининск. Ун-та, 1977. — С. 31–40.

4. *Гурский С. Е.* Глагольные сочетания типа go out, melt away в современном английском языке = The idiomatic heart of the English language / С. Е. Гурский. — Львов : Вища школа, 1975. — 183 с.

5. *Ежкова Р. В.* Лексико-семантическое словообразование английских фразовых глаголов в современном английском языке: [текст лекций] / Р. В. Ежкова. — Донецк : ДонГУ, 1986. — 47 с.

6. *Зильберман Л. И.* Семантика наречной частицы up в составе глагольных образований типа to stand up / Л. И. Зильберман // Романо-германская филология. — М. : Изд-во АН СССР, 1958. — Вып. 2. — С. 110–131.

7. *Ивашкин М. П.* Синхронно-диахронический анализ переходных процессов в английском языке / М. П. Ивашкин. — М. : Прометей, 1988. — 171 с.

8. *Карягина Н. Ф.* Некоторые особенности образования и употребления глагольных сочетаний типа come in, walk about в современном английском языке / Н. Ф. Карягина // Труды воен. ин-та иностр. яз. — 1971. — № 7. — С. 63–68.

9. *Клююнайте И. А.* Глаголы с поствербом out в английском языке : автореф. дис. на соискание учен. Степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / И. А. Кляунайте. — Минск, 1989. — 23 с.

10. *Костенко Ю. И.* Валентные связи английских глаголов движения, функционирующих в комплексе с постпозитивами : автореф. дис. на соискание учен. Степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Ю. И. Костенко. — М., 1984. — 15 с.

11. *Кубрякова Е. С.* Семантика производного слова / Е. С. Кубрякова // Аспекты семантических исследований. — М., 1980. — С. 81–115.

12. *Кузнецова А. С.* Глаголы с адвербиальным послелогом up в современном английском языке : дис. ... кандидата филол. наук : 10.02.04 / А. С. Кузнецова. — Донецк, 1998. — 198 с.

13. *Кунин А. В.* Английская фразеология. Теоретический курс / А. В. Кунин. — М. : Высшая школа, 1970. — 342 с.

14. *Ніколенко А. Г.* Лексико-семантичні та функціональні особливості взаємодії компонентів фразових дієслів сучасної англійської мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / А. Г. Ніколенко. — К., 1999. — 21 с.

15. *Ногина И. В.* О номинативных единицах типа *go out* в современном английском языке : дис. ... кандидата филол. наук : 10.02.04 / И. В. Ногина. — М., 1977. — 228 с.

16. *Поуви Д.* Английские фразовые глаголы и их употребление / Д. Поуви. — М. : Высш. шк., 1990. — 175 с.

17. *Скоморощенко Н. Н.* Разноуровневые признаки глаголов с послелогоми в английском языке : автореф. дис. на соискание учен. Степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Н. Н. Скоморощенко. — М., 1995. — 16 с.

18. *Fraser B.* The Verb-Particle Combination in English / B. Fraser. — New York, etc. : Academic Press, 1976. — 125 p.

19. *Lipka L.* Semantic structure and Word Formation: Verb-Particle Constructions in Contemporary English / L. Lipka. — München : Wilhelm Fink Verlag, 1972. — Vol. 17. — 251 p.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

20. *Logman Dictionary of Contemporary English.* — Pearson Education Limited, 2009. — 2082 p.

Надійшла до редакції 19.04.12

© 2012 О. В. Клименко
(г. Донецк)

СЕМАНТИЧЕСКИЙ ОБЪЕКТ АНГЛИЙСКИХ ГЛАГОЛОВ ФИЗИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

КЛИМЕНКО О. В. СЕМАНТИЧНИЙ ОБ'ЄКТ АНГЛІЙСЬКИХ ДІЄСЛІВ ФІЗИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття присвячена дослідженню дієслів фізичної діяльності, напр.: *to caulk* 'конопатити, смолити; замазувати зати́кати'; *to fluff* 'збити, розпушити'; *to nudge* 'підштовхнути', *to coin* 'чеканити монети', *to dice* 'порізати кубиками' та ін. У статті вивчається один з аспектів семантики таких дієслів, а саме віддзеркалення в їх значенні інформації про об'єкт дії. Розглядаються різні типи конкретизації об'єкта дії в семантиці дієслів фізичної діяльності: імпліцитна і експліцитна; таксономічна і дескриптивна. Приводяться дані про частотність конкретизації окремих характеристик об'єкта дії в значенні дієслів фізичної діяльності.

КЛИМЕНКО О. В. СЕМАНТИЧЕСКИЙ ОБЪЕКТ АНГЛИЙСКИХ ГЛАГОЛОВ ФИЗИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Статья посвящена исследованию глаголов физической деятельности, напр.: *to caulk* 'конопатить, смолить; замазывать заты́кать', *to fluff* 'распушить', *to nudge* 'подтолкнуть', *to coin* 'чеканить монеты', *to dice* 'порезать кубиками' и т.д. В статье изучается один из аспектов семантики таких глаголов, а именно отражение в их значении информации об объекте действия. Рассматриваются различные типы конкретизации объекта в семантике глаголов физической деятельности: имплицитная и эксплицитная, таксономическая и дескриптивная. Приводятся данные о частотности конкретизации отдельных характеристик объекта в глаголах физической деятельности.

KLYMENKO O. V. SEMANTIC OBJECT OF ENGLISH VERBS OF PHYSICAL ACTIVITY

The paper deals with the verbs of physical activity, for example *to caulk*, *to fluff*, *to nudge*, *to coin*, *to dice*, etc. The research considers one of the semantic aspects of such verbs, namely how the information about the object of the action is reflected in their meaning. Two ways of specifying the object are treated: the explicit way (when the object characteristics are mentioned in the verb definition) and the implicit one (through which some associations embedded in the mind of the members of language community). The paper considers taxonomic and descriptive varieties of specifying the object. A number of object characteristics, specified in the verbs of physical activity meaning, are analyzed. Some data concerning the frequency of different ways of object specifying is provided as well as the statistics about its characteristics in the verbs of physical activity meaning.

Ключевые слова: глаголы физической деятельности, объект действия, конкретизация, эксплицитный, имплицитный.

1. Вводные замечания. Исследование понятий, связанных с семантикой глагола и реализацией глагольного значения в предложении, привлекает внимание многих лингвистов. Этой теме посвящены труды Ю. Д. Апресяна [1], Н. Д. Арутюновой [2], В. Г. Гака [3], В. Б. Касевича [4], Ч. Филлмора [8], А. А. Холодовича [9], В. Б. Храковского [10], У. Чейфа [11] и многих других ученых. Разнообразны критерии и термины, с помощью которых анализируется информация о глаголе, концепции, которые позволяют представить эту информацию в виде системы, аспекты глагольного значения, которые изучаются [5; 7].

Разносторонние исследования глагола, с одной стороны, упорядочивают уже существующие сведения, с другой стороны, открывают новые направления для исследования. Это касается, например, скрытых, ассоциативных компонентов значения глагола. Изучение такой информации, передаваемой глаголом, позволяет более полно

представить объем глагольного значения и точнее определить его роль в формировании единиц коммуникации.

Данная статья посвящена анализу одного из аспектов семантики английских глаголов физической деятельности (далее ГФД), а именно отражению в их значении информации об объекте действия.

Физическая деятельность предполагает наличие одушевленного деятеля, характеризуется определенными физическими параметрами действия (затрата энергии, совершение механических операций), а также контролируемостью со стороны исполнителя, имеет некую цель, может быть направлена на конкретный объект [6]. Исходя из приведенных выше параметров, под ГФД в данной статье понимаются поливалентные переходные глаголы, обозначающие целенаправленные контролируемые физические действия, исполнителем которых является человек, напр.: *to coin* 'чеканить монеты', *to dice* 'порезать кубиками', *to stroke* 'погладить' и т.д.

Следует уточнить, что за единицу исследования в статье принимается лексико-семантический вариант. Многозначным глаголам в английском языке свойственны различия дистрибутивных характеристик, определяющих их значение. Так, в разряд ГФД можно отнести только один лексико-семантический вариант глагола (1) *to fly* 'летать', а именно значение *to take people or goods somewhere by plane* 'перевозить людей или товары самолетом' [12].

Ключевым положением, формирующим теоретическую основу данной работы, является положение о том, что лексикографическое толкование глагола представляет языковую ситуацию – семантическое отражение денотативной ситуации в терминах «предикат» (действие) и «партиципанты» (участники ситуации, предметные переменные) [4; 9; 10].

2. Объект исследования. Говоря о таком участнике ситуации, как объект физической деятельности, следует уточнить несколько определяющих классификационных моментов. С учетом определенных логико-денотативных характеристик выделяется ряд семантических ролей объекта: объектив (неодушевленный объект воздействия), датив (одушевленное существо, которое затрагивается состоянием или действием), фактив (предмет или существо, которое возникает в результате действия) [8, с. 405]. Принимая во внимание основную цель статьи – описать возможности семантической конкретизации объекта как компонента денотативной ситуации, в рамках данного описания не учитывается семантическое варьирование объекта физической деятельности, отраженное в перечисленных выше семантических ролях. Объект понимается обобщенно, как тот компонент ситуации, на который направлено действие.

3. Типы конкретизации объекта в ГФД. Представление информации об объекте действия в семантике ГФД в данной статье называется его конкретизацией. Исследование показало, что конкретизация объекта действия в значении ГФД может быть эксплицитной (упоминание в дефиниции) (пример (2)) или имплицитной (ассоциативная связь с компонентами дефиниции) (пример (3)):

(2) *to cane – to punish a child in school by hitting them with a stick* ‘бить палкой ребенка в школе в качестве наказания’ [12];

(3) *to fluff – to shake something so that more air goes into it and it becomes larger and softer* ‘встряхнуть что-то, так чтобы за счет поступившего воздуха объект стал объемнее (пушистее) и мягче’ [12].

В примере (2) лексикографическое толкование ГФД содержит название объекта действия *a child* ‘ребенок’. Таким образом, объект действия в данном примере представлен эксплицитно. В примере (3) объект действия не представлен конкретно, однако актуализация таких его признаков как «объемность (пушистость)» и «мягкость» способствует его конкретизации, ограничивая ряд возможных подразумеваемых реальных объектов. На основании актуализируемых в дефиниции признаков данный глагол ассоциируется с такими предметами, как подушка, меховая вещь и так далее. Такую конкретизацию объекта действия можно назвать имплицитной.

Анализ 600 ГФД показал, что чаще всего конкретизация объекта носит эксплицитный характер. Такой способ конкретизации обнаружен в 95,3% примеров выборки (см. табл. 1).

Таблица 1. *Эксплицитная и имплицитная конкретизация объекта в английских глаголах физической деятельности*

Тип конкретизации объекта в ГФД	Примеры	Количество (%)
1. Эксплицитная	<i>to floss</i> ‘чистить <u>зубы</u> зубной нитью’; <i>to chain-smoke</i> ‘курить <u>сигареты</u> одну за другой’; <i>to mop</i> ‘мыть <u>пол</u> шваброй’; <i>to dandle</i> ‘качать <u>ребенка</u> ’; <i>to darn</i> ‘штопать <u>одежду</u> ’; <i>to moor</i> ‘пришвартовать <u>судно</u> ’; <i>to OD</i> ‘принять слишком большую <u>дозу наркотика</u> ’	552 (92%)
2. Имплицитная	<i>to prick</i> ‘проколоть’; <i>to fluff</i> ‘взбить, распушить’; <i>to oil</i> ‘смазать маслом’	48 (8%)
Всего:		600 (100%)

По результатам анализа семантики ГФД можно также сделать вывод о том, что конкретизация объекта действия может быть двух типов: таксономической (конкретизируются класс лиц или предметов) или дескриптивной (конкретизируется их признак), например:

(4) *to frame – to put a picture or photograph in a frame* ‘поместить картинку или фотографию в рамку’ [12];

(5) *to caddy – to carry the golf clubs for a golf player* ‘подносить клюшки игроку в гольф’ [12].

В примерах (3), (5) объект называется, другими словами определяется с точностью до класса (*a picture or photograph* ‘картинка или фотография’, *the golf clubs* ‘клюшки’).

Дескриптивную конкретизацию, помимо таксономической, представляют примеры (6), (7), (8), (9):

(6) *to carve – to cut a large piece of cooked meat into thin pieces before serving it* ‘разрезать большой кусок приготовленного мяса на маленькие ломтики перед подачей’ [12];

(7) *to detonate – ... to make something such as a bomb explode* ‘взорвать бомбу или нечто подобное’ [12].

В примере (6) помимо таксономической конкретизации объекта действия *meat* ‘мясо’ уточняются его атрибутивные характеристики *large* ‘большой’ и *cooked* ‘приготовленный’. В примере (7) ряд денотатов объекта определяется таксономически существительным *a bomb* ‘бомба’ и расширяется за счет дескриптивной конкретизации *something such as (a bomb)* ‘нечто подобное (бомбе)’.

В примерах (8), (9) дескриптивная конкретизация имеет имплицитный характер:

(8) *to stir – to move food around in a dish or pan using a spoon or other object* ‘перемешать еду в тарелке или кастрюле ложкой или другим предметом’ [12];

(9) *to furl – to fold or roll a piece of cloth or paper* ‘свернуть или скрутить кусок ткани или бумаги’ [12].

В примере (8) имплицитно указываются такие качества объекта как рассыпчатость или жидкая консистенция. В примере (9) имплицитно подразумевается, что объект плоский и достаточно большой.

Анализ языкового материала показал, что в большинстве случаев объект действия в ГФД конкретизируется таксономически. Доля таксономической конкретизации объекта действия составляет более 97% примеров выборки (см. табл. 2).

Таблица 2. Таксономическая и дескриптивная конкретизация объекта в английских глаголах физической деятельности

Тип конкретизации объекта в ГФД	Примеры	Количество (%)
1. Таксономическая	<i>to capsize</i> ‘перевернуть <u>лодку</u> ’; <i>to flight-test</i> ‘тестировать <u>самолеты</u> ’; <i>to floss</i> ‘чистить <u>зубы</u> зубной нитью’; <i>to chain-smoke</i> ‘курить <u>сигареты</u> одну за другой’; <i>to mop</i> ‘мыть <u>пол</u> шваброй’; <i>to dandle</i> ‘качать <u>ребенка</u> ’; <i>to darn</i> ‘штопать <u>одежду</u> ’; <i>to moor</i> ‘пришвартовать <u>судно</u> ’; <i>to flight-test</i> ‘тестировать <u>самолеты</u> ’; <i>to OD</i> ‘принять слишком большую <u>дозу наркотика</u> ’	584 (97,3%)
2. Дескриптивная	<i>to dice</i> ‘нарезать <u>кубиками</u> ’; <i>to moisten</i> ‘сделать слегка <u>влажным</u> ’; <i>to detonate</i> ‘взорвать’; <i>to furl</i> ‘свернуть’; <i>to stir</i> ‘перемешивать’	16 (2,7%)
Всего:		600 (100%)

В ходе анализа были получены некоторые данные о связи между двумя вышеназванными типами конкретизации объекта ГФД. В частности, выяснилось, что таксономическая конкретизация всегда эксплицитна (см. примеры (2), (4), (5)). Все случаи имплицитной конкретизации являются дескриптивными (примеры (3), (6), (7), (8), (9)). Однако, эксплицитная конкретизация не всегда имеет таксономический характер и может касаться атрибутивных характеристик объекта (примеры (18), (19)).

3. Конкретизируемые характеристики объекта действия в ГФД. Исходя из данных, полученных в ходе исследования, можно сказать, что в лексикографических толкованиях всех проанализированных ГФД присутствует указание на объект. В ряде примеров объект фиксируется без уточнения его характеристик при помощи неопределенных местоимений *somebody / someone* ‘кто-то’, *something* ‘что-то’; существительных *person* ‘человек’, *thing* ‘вещь’, например:

(10) *to nut – to hit someone with your head* ‘ударить кого-то головой’ [12].

Анализ материала выборки показал, что в семантике ГФД может присутствовать указание на следующие характеристики объекта:

- 1) возраст одушевленного объекта;
- 2) пол одушевленного объекта;
- 3) количество неодушевленного объекта;
- 4) качество неодушевленного объекта.

Таблица 3. Конкретизация характеристик объекта в английских глаголах физической деятельности

Конкретизируемая характеристика	Пример	Количество (%)
1. Возраст одушевленного объекта	<i>to swaddle</i> ‘пеленать’; <i>to cane</i> ‘наказывать <u>детей</u> палкой’; <i>to breastfeed</i> ‘кормить <u>ребенка</u> грудью’; <i>to dandle</i> ‘качать, укачивать <u>ребенка</u> ’; <i>to bottle-feed</i> ‘кормить <u>ребенка</u> из бутылки’	7 (1,2%)
2. Пол одушевленного объекта	<i>to castrate</i> ‘кастрировать’; <i>to impregnate</i> ‘оплодотворить’; <i>to abort</i> ‘сделать аборт’; <i>to deflower</i> ‘лишить девственности’	4 (0,7%)
3. Количество неодушевленного объекта	<i>to chain-smoke</i> ‘курить <u>одну</u> сигарету за <u>другой</u> ’; <i>to OD</i> ‘принять <u>слишком большую</u> дозу наркотика’; <i>to nibble</i> ‘поедать что-то, откусывая <u>много</u> <u>маленьких</u> <u>кусочков</u> ’	31 (5,1%)
4. Качество неодушевленного объекта	<i>to dice</i> ‘нарезать <u>квадратными</u> кусочками’; <i>to moisten</i> ‘сделать слегка <u>влажным</u> ’; <i>to fluff</i> ‘распушить’, <i>to detonate</i> ‘взорвать’; <i>to furl</i> ‘свернуть’; <i>to stir</i> ‘перемешивать’	558 (93%)
Всего:		600 (100%)

3.1. Конкретизация возраста одушевленного объекта. В ряде ГФД содержится информация о возрасте одушевленного объекта, например:

(11) *to swaddle – wrap a baby very tightly in cloth* ‘плотно обернуть младенца тканью’ [12];

(12) *to cane – to punish a child in school by hitting them with a stick* ‘бить палкой детей в школе в качестве наказания’ [12].

Как показал анализ языкового материала, во всех проанализированных примерах ГФД конкретизируется такой возрастной период, как «младенческий возраст» (пример (11)) или «детский возраст» (пример (12)).

Доля ГФД, конкретизирующих возраст одушевленного объекта составляет 1,2% примеров выборки (см. табл. 3).

3.2. Конкретизация пола одушевленного объекта. В ходе анализа семантики ГФД были обнаружены примеры, в которых конкретизируется пол объекта, например:

(13) *to abort – to remove a developing baby from a woman’s body...* ‘удалить плод из тела женщины...’ [12].

Объект действия в примере (13) ограничен классом женщин. Следует отметить, что в основе конкретизации пола объекта в ГФД лежат физиологические параметры, устанавливающие ассоциативную связь между действием и его объектом в сознании

носителей языка (см. табл. 3). Доля примеров ГФД, конкретизирующих пол объекта, невелика – 0,7% выборки (см. табл. 3).

3.3. Конкретизация количественных характеристик объекта. Некоторые ГФД содержат информацию о количественных характеристиках объекта. Были обнаружены примеры актуализации таких признаков, как множественность (пример (14)), тотальность (пример (15)), неопределенно-большое или избыточное количество объекта, (пример (16)), маленькое или недостаточное количество объекта (пример (17)):

(14) *to chain-smoke – to smoke one cigarette immediately after another* ‘курить одну сигарету за другой’ [12];

(15) *to demolish – to eat all of something very quickly* ‘быстро съесть всю порцию чего-то’ [12];

(16) *to OD – to take an overdose of a drug ...* ‘принять слишком большую дозу наркотика ...’ [12];

(17) *to nibble – to eat something by taking a lot of small bites* ‘поедать что-то, откусывая много маленьких кусочков’ [12].

Количественная конкретизация объекта воздействия обнаружена в 5,1% примеров проанализированных ГФД (см. таблицу 3).

3.4. Конкретизация качественных признаков объекта. В данную рубрику попадают ГФД, в семантике которых присутствует характеристика размера, формы, текстуры и других физических параметров объекта, например:

(18) *to dice – to cut food into small square pieces* ‘нарезать продукт маленькими квадратными кусочками’ [12];

(19) *moisten – to make something slightly wet* ‘сделать что-то слегка влажным’ [12].

Конкретизация качественных характеристик объекта имеет место в 93% примеров выборки (см. табл. 3). Качественные признаки объекта могут быть конкретизированы эксплицитно (примеры (18), (19)) или имплицитно (примеры (8), (9)).

4. Выводы

4.1. Дефиниция ГФД отражает денотативную ситуацию действия, которую они называют. Лексическое толкование ГФД содержит информацию о компонентах реального действия, в том числе и о его объекте.

4.2. Информация об объекте действия может быть представлена в дефиниции ГФД эксплицитно или имплицитно. При эксплицитной конкретизации называется сам объект или задаются некие его свойства (см. 3, примеры (2), (4), (5), (6), (11), (12), (13), (14), (16)). Имплицитная конкретизация объекта не имеет четкого лексического выражения в

дефиниции, она основана на стойкой ассоциативной связи между свойствами объекта и другими компонентами действия, закрепленной в сознании носителей языка (см. 3, примеры (3), (8), (9)). Эксплицитная конкретизация объекта в ГФД преобладает (см. табл. 1).

4.3. При конкретизации объекта в ГФД определяется класс предметов или лиц, а также их свойства, что позволяет вести речь о, соответственно, таксономической и дескриптивной конкретизации. Более широкое распространение имеет таксономическая конкретизация (см. 2, табл. 2).

4.4. ГФД могут содержать информацию о таких свойствах объекта, как возраст и пол в случае одушевленного объекта; количество и физические свойства в случае неодушевленного объекта (см. 3). Чаще всего в ГФД конкретизируются физические свойства неодушевленного объекта (см. табл. 3).

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. *Апресян Ю. Д.* Лексическая семантика (синонимические средства языка) / Ю. Д. Апресян. — М. : Наука, 367 с.
2. *Арутюнова Н. Д.* Предложение и его смысл: Логико-семантические проблемы / Н. Д. Арутюнова. — М. : Изд-во ЛКИ, 2007. — 384 с.
3. *Гак В. Г.* К проблеме синтаксической семантики / В. Г. Гак // Языковые преобразования. — М. : Школа «Языки русской культуры», 1998. — С. 264–271.
4. *Касевич В. Б.* Глагольные валентности, категории, конструкции: о возможности типологического подхода / В. Б. Касевич // Международная конференция, посвященная 50-летию Петербургской типологической школы: [материалы и тезисы докладов]. — СПб. : Нестор-История, 2011. — С. 89–94.
5. *Матросова И. А.* Падежно-ролевой анализ прямых и переносных значений английской глагольной лексики (на примере глаголов MELT и COOK) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / И. А. Матросова. — Иркутск, 2010. — 21 с.
6. *Психологический словарь* [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://gestalt.kiev.ua/what_is_gestalt_therapy/psychological_glossary
7. *Филатова А. С.* Метафора как комбинаторно-семантическая и валентностная проблема (на материале современного английского языка) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / А. С. Филатова. — Санкт-Петербург, 2004. — 21с.
8. *Филлмор Ч.* Дело о падеже / Ч. Филлмор // Новое в зарубежной лингвистике. — М. : Прогресс, 1981. — С. 369–496.

9. *Холодович А. А.* Типология каузативных конструкций. Морфологический каузатив / А. А. Холодович. — Л. : Изд-во «Наука», 1969. — 311 с.
10. *Храковский В. С.* Диатеза и референтность (К вопросу о соотношении активных, пассивных, рефлексивных реципрокных конструкций) / В. С. Храковский // Залоговые конструкции в разноструктурных языках. — Л., 1981. — С. 12–13.
11. *Чейф У.* Значение и структура языка / У. Чейф. — М. : Прогресс, 1975. — 432с.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКИХ ИСТОЧНИКОВ

12. *Macmillan English Dictionary for Advanced Learners (MEDAL)* [Электронный ресурс]. — 2nd Edition. — CD-ROM © Macmillan Publishers Limited 2007. Text © A&C Black Publishers Ltd 2007.

Надійшла до редакції 17.04.12

© 2012 О. В. Материнська
(м. Донецьк)

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ НАЙМЕНУВАНЬ ЧАСТИН ПРОСТОРУ У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

МАТЕРИНСЬКА О. В. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ НАЙМЕНУВАНЬ ЧАСТИН ПРОСТОРУ У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

У пропонованій статті досліджуються структурно-семантичні властивості локативних меронімів (найменувань частин простору) у німецькій мові. Висвітлюються основні способи розвитку полісемії досліджуваних лексичних одиниць за рахунок метафоричних та метонімічних переносів, визначаються їх структурно-семантичні типи, описуються зв'язки з іншими тематичними групами меронімів.

МАТЕРИНСКАЯ Е. В. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ СВОЙСТВА НАИМЕНОВАНИЙ ЧАСТЕЙ ПРОСТРАНСТВА В НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ

В предлагаемой статье исследуются структурно-семантические свойства локативных меронимов (наименований частей пространства) в немецком языке. Освещаются основные способы развития полисемии исследуемых лексических единиц за счет метафорических и метонимических моделей переносов, определяются их структурно-семантические типы, описываются связи с другими тематическими группами меронимов.

MATERYNSKA O. V. STRUCTURAL AND SEMANTIC PECULIARITIES OF THE SPACE PARTS NAMES IN GERMAN

This paper dwells upon the structural and semantic peculiarities of the locative meronyms (nouns denoting parts of space) in German. The research highlights the ways of their polysemy development by means of the metaphoric and metonymic transference, describes their structural and semantic types and reveals the relations of the lexical units under analysis to other thematic groups of meronyms.

Ключові слова: локативний меронім, полісемія, метафора, метонімія, структурно-семантичний тип.

1. Вступні зауваження. Система меронімів (лексичних одиниць на позначення частин цілого) складає значну частину надзвичайно об'ємного розділу лексикону, який охоплює позначення живої та неживої природи, абстрактних понять, належить до базової лексики та може виступати моделлю для вивчення закономірностей її розвитку. Відношення між частиною та цілим є основою предметних зв'язків у реальній дійсності, а також однією з найважливіших складових ієрархічних відношень у мові.

1.1. Вивчення логічного та філософського підґрунтя співвідношень між частиною та цілим розпочалося ще в античні часи у роботах Платона та Аристотеля, значний внесок у розвиток цієї проблеми зроблено представниками формальної логіки [21; 26], лінгвістична традиція звернулася до активного вивчення меронімів з 80-90 роках ХХ століття [11–13; 16–20; 23–24; 27–28]. На жаль, на сьогоднішній день комплексного дослідження меронімів як системи з точки зору їх структури та семантики, взаємозв'язку з іншими тематичними групами лексики на матеріалі декількох мов не має, що обумовлює **актуальність** цього дослідження.

На меті цієї статті дослідити структурно-семантичні типи локативних меронімів, тобто лексичних одиниць на позначення частин простору (далі скорочено ЛМ), які складають численну групу у системі меронімів, визначити шляхи розвитку їх полісемії,

створити їх загальну класифікацію на матеріалі німецької мови. Ця розвідка проводиться в межах дослідження системи меронімів у німецькій та англійській мовах [8; 9].

Об'єктом дослідження є 842 лексичних одиниці (1172 ЛСВ) на позначення частин простору у німецькій мові, дібрані шляхом суцільної вибірки з репрезентативних тлумачних словників німецької мови [30–31; 34], а також за допомогою двомовних перекладних та тематичних словників [29; 32; 33]. Загальна кількість досліджуваних у німецькій мові меронімів складає 4 730 лексичних одиниць (6098 ЛСВ), отже очевидним є той факт, що локативні мероніми, які слугують для членування простору, відіграють значну роль у процесі класифікації та систематизації меронімічної лексики досліджуваної мови.

1.2. Позначення частин простору є важливими для подальшого вивчення структури та семантики темпоральних меронімів, оскільки у певних випадках позначення простору стають позначеннями темпоральних понять, виникнення темпоральної лексики як такої розглядається як результат метафоричного переносу на базі процесуальних, просторових та інших конкретних уявлень [1; 10, с. 239–240; 15, с. 91]. Категорія простору є базовою, визначальною складовою просторово-часового континууму, у якому існує людина. Важливим фактором реалізації словотворчого та семантичного потенціалу локативних меронімів є антропоцентричний спосіб сприйняття та сегментації простору [4, с. 79; 15, с. 89]. Так, для людини характерним є визначення вертикального вектору, щодо якого розрізняється передня / фасадна та задня / зворотня сторона, яка визначається відносно положення тіла людини у просторі (фронтальна горизонталь), та горизонталь за віссю «право-ліво» (латеральна горизонталь) [5, с. 30], наприклад, нім. *Stirnseite* 'передня сторона'. Простір є базовою вихідною формою існування матерії з філософської точки зору, а поняття місця та предмета обумовлюють існування такої категорії як іменник [6, с. 84]. Місце є вмістилищем предметів, можливим видається трактування категорії простору як заповненої предметними сутностями, а предмет таким чином можна розглядати як виокремлювану область простору на підставі конкретності, коцентрованості певної матерії [5, с. 44]. А. Вежбицька включає поняття простору та часу до переліку універсальних змістів, примітивів та називає їх природніми семантичними угрупованнями [2, с. 53], категорії простору та часу складають універсальну базову синтезовану єдність – хронотоп [15, с. 92]. До найважливіших координат простору можна віднести виокремлення переднього та заднього плану та фіксацію центру, середини. За уявленнями давніх германців, боги створили людей та оселили їх у Серединному світі – Мідгарді, що мав значення серединного відокремленого місця [14, с. 86], таким чином середина асоціюється у германських мовах ще з прадавніх часів із закріпленим у свідомості носіїв

мови прототипічним значенням важливості, захищеності, центрального положення у просторі. Центр є визначальним і для просторової орієнтації носіїв багатьох інших мов. Ще однією психологічною точкою відліку для мовця є поняття початку та кінця, які є абсолютними обмежуючими точками, та межі, певного краю як обмежуючого поняття, яке все ж таки передбачає існування певної субстанції «по той бік» межі [7, с. 93].

2. Тематична класифікація локативних меронімів у німецькій мові. Серед проаналізованих лексичних одиниць виокремлюються 5 великих тематичних підгруп (далі ТГ).

2.1. До першої тематичної підгрупи входять загальні позначення локативних понять, просторових координат. За даними семного аналізу їх прямого значення лексичні одиниці (далі ЛО), які належать до цієї ТГ, було розподілено далі на 9 тематичних субгруп за принципом дихотомічності домінантних семантичних ознак. Нижче їх наведено у логічному порядку:

– найменування початку – кінця, межі певного поняття, об'єкта (займає друге місце за чисельністю ЛО, які її складають – 32 ЛО), наприклад, нім. *Anfang, Beginn* 'початок' – *Ende* 'кінець', *Endpunkt* 'кінцевий пункт, кінцева точка', *Grenze, Limit* 'межа', *Spitze* 'гострий кінчик', *Zipfel* 'гострий або ж звужений кінчик';

– найменування зовнішньої – внутрішньої сторони, частини певного поняття, об'єкта, наприклад, нім. *Außenseite* 'зовнішня сторона', *Innenseite* 'внутрішня сторона';

– найменування передньої – задньої сторони, частини певного поняття, об'єкта, наприклад, нім. *Frontseite, Vorderseite* 'передня сторона' – *Hinterseite, Rückseite* 'задня, зворотня сторона';

– найменування верхньої – нижньої сторони, частини, підґрунтя певного поняття, об'єкта, наприклад, нім. *Höhepunkt* 'найвища точка' – *Basis* 'підґрунтя', *Oberfläche* 'поверхня', *Grundlage* 'основа, підґрунтя';

– найменування центру, середини – краю, пруга, окрайки, обрамлення певного поняття, об'єкта, наприклад, нім. *Zentrum* 'центр', *Mitte* 'середина', *Mittelpunkt* 'точка у центрі' – *Peripherie* 'периферія', *Rand, Kante* 'край';

– найменування площини (поверхні) – грані, зрізу, ребра, бокової поверхні певного поняття, об'єкта, наприклад, нім. *Ebene, Fläche* 'поверхня' – *Seite* 'сторона', *Seitenfläche* 'бокова поверхня', *Grat, Facette* 'ребро, крайка';

– найменування вертикалі – горизонталі, паралелі, наприклад, нім. *Senkrechte, Vertikale* 'вертикаль' – *Waagerechte, Horizontale* 'горизонталь', *Parallele* 'паралель';

– восьму, найчисельнішу, субгрупу (45 ЛО) склали загальні позначення локативних понять, що не передбачають існування опозиційної лексичної одиниці, наприклад, нім.

Punkt ‘точка’, *Kreis* ‘коло’, *Strecke* ‘відрізок’;

– найменування напрямку: правої – лівої сторони, наприклад, нім. *Backbortseite* ‘сторона лівого борта’.

Кількісний склад тематичних підгруп локативних меронімів представлено у нижченаведеній таблиці:

Таблиця 1. Тематичний склад локативних меронімів у німецькій мові

№	Тематична група локативів	Кількість лексем	Кількість ЛСВ
1.	Загальні позначення локативних понять		
1.1.	Найменування початку – кінця, межі певного поняття, об’єкта	32	63
1.2.	Найменування зовнішньої – внутрішньої сторони, частини певного поняття, об’єкта	27	33
1.3.	Найменування передньої – задньої сторони, частини певного поняття, об’єкта	13	18
1.4.	Найменування верхньої – нижньої сторони, частини, підґрунтя певного поняття, об’єкта	12	22
1.5.	Найменування центру, середини – краю, пруга, окрайки, обрамлення певного поняття, об’єкта	22	48
1.6.	Найменування площини (поверхні) – грані, зрізу ребра, бокової поверхні певного поняття, об’єкта	18	42
1.7.	Найменування вертикалі – горизонталі, паралелі	20	27
1.8.	Найменування загальних позначень – ЛМ, що не мають опозиції	45	113
1.9.	Найменування напрямку: правої – лівої сторони	1	1
Разом		190	367
2.	Адміністративно-територіальні локативні мероніми		
2.1.	Найменування адміністративно-територіального розподілу світу	20	28
2.2.	Найменування адміністративно-територіального розподілу країни	21	31
2.3.	Найменування адміністративно-територіального розподілу регіону, області	35	39
2.4.	Найменування адміністративно-територіального розподілу міста	73	93
Разом		149	191
3.	Локативні мероніми – позначення простору з точки зору його використання, функціонування		
3.1.	Найменування території, призначеної для певного виду діяльності	221	272
3.2.	Найменування місця концентрації, скопичення чогось	32	33
3.3.	Найменування території певної події	24	25

Продовження табл. 1

3.4.	Найменування території, ділянки, що знаходиться у чиємусь володінні	17	25
3.5.	Найменування частини простору з певною характеристикою	15	15
Разом		309	370
4.	Найменування частин землі, космічних об'єктів		
4.1.	Географічні позначення простору землі, сторін світу	90	108
4.2.	Найменування частин землі, її поверхневої частини	36	57
4.3.	Частини космічних об'єктів	5	5
Разом		131	170
5.	Екзоцентричні локативні мероніми-композитні утворення на позначення абстрактних понять	63	74
Загальні кількість локативних меронімів		842	1172

Наведені кількісні дані пересвідчують у тому, що найбільша кількість локативних позначень функціонує для називання певних ділянок, частин простору з точки зору його використання, функціонального призначення, адже людина вміщує себе і свою діяльність у певні координати простору та часу, що відбивається на кількісному домінуванні таких найменувань серед ТГ локативних меронімів (309 ЛО).

2.2. Серед найменувань частин простору з точки зору його використання, функціонування виокремлюються наступні тематичні субгрупи:

– найменування території, призначеної для певного виду діяльності, наприклад, нім. *Landeplatz* ‘місце приземлення’, *Operationsfeld* ‘місце проведення бойових дій’, *Sammelpunkt* ‘місце зборів, зустрічі’, *Spielstätte* ‘місце для проведення ігор’;

– найменування місця концентрації, скопичення чогось, наприклад, нім. *Roggenfeld* ‘поле жита’, *Urnenfeld* ‘цвинтар з урнами’, *Rasenplatz* ‘газон’, *Trümmerfeld* ‘руїни, звалища’;

– найменування території певної події, наприклад, нім. *Fundplatz* ‘місце знахідки’, *Geburtsort* ‘місце народження’, *Sterbeort* ‘місце смерті’;

– найменування території, ділянки, що знаходиться у чиємусь володінні, наприклад, нім. *Grundstück* ‘ділянка землі’, *Parzelle* ‘невеличка ділянка землі, парцелла’, *Wochenendgrundstück* ‘дачна ділянка’;

– найменування частини простору з певною характеристикою, наприклад, нім. *Gefahrengebiet* ‘небезпечний район’, *Nobelgegend* ‘елітний район’, *Weihestätte* ‘священне місце’.

2.3. Значна кількість найменувань використовується також для сегментації простору життєдіяльності людини, її адміністративно-територіального розподілу згідно існуючих у суспільстві схем державного, суспільного, господарського впорядкування (149 ЛО). Можна виокремити такі тематичні субгрупи в межах зазначеної тематичної підгрупи локативних меронімів:

– найменування адміністративно-територіального розподілу світу, наприклад, нім. *Grenzland* ‘сусідня, суміжна країна’, *Staatsgebiet* ‘територія певної держави’;

– найменування адміністративно-територіального розподілу країни, наприклад, нім. *Provinz* ‘провінція, периферія’, *Grenzbezirk* ‘межовий район’, *Regierungsbezirk* ‘адміністративно-територіальний район, що знаходиться в межах певної юрисдикції’, *Tarifbezirk* ‘район, територія дії певного тарифу’;

– найменування адміністративно-територіального розподілу регіону, області, наприклад, нім. *Postbezirk* ‘район доставляння пошти’, *Kreisgebiet* ‘область районного підпорядкування’, *Wehrbezirk* ‘район призову’;

– найменування адміністративно-територіального розподілу міста, наприклад, нім. *Elendsviertel* ‘бідний район, нетрі’, *Außenviertel* ‘приміський район’, *Geschäftsviertel* ‘діловий квартал’, *Nebengasse* ‘провулок’.

2.4. Окрему субгрупу складають найменування частин землі, географічних позначень частин, сторін світу (нім. *Areal* ‘ареал, певна територія’, *Bergland* ‘гірська місцевість’, *Nordosten* ‘північний схід’, *Ostgebiet* ‘східні землі’, *Polarzone* ‘полярна зона’), земної поверхні (нім. *Bodenfläche* ‘земля, поверхня’ *Grund* ‘земля, ґрунт, поверхня’, *Mutterboden* ‘материковий, орний ґрунт’). Незначна кількість найменувань частин космічних об’єктів пояснюється тим, що до них не зараховувалися термінологічні одиниці, а саме вони складають їх визначну частину, наприклад, нім. *Sonnenoberfläche* ‘поверхня сонця’, *Mondoberfläche* ‘поверхня місяця’.

2.5. Виокремлено також мероніми, які структурно є композитами, а саме екзоцентричними композитами, у межах яких відбувається переосмислення основ, що входять до їх складу, внаслідок чого виникає нове поняття, яке впорядковує та сегментує скоріше ментальний, абстрактний простір, який існує у свідомості людини, наприклад, нім. *Gesichtspunkt* ‘точка зору’, *Schwachstelle* ‘слабке місце’, *Preisgrenze* ‘цінова межа’, *Spitzenplatz* ‘перше, провідне місце’. Таким чином, людина переносить реально існуючі координати простору на віртуально існуючі об’єкти, її думки, концепції, точку зору, які згідно її уявлень також вписуються в певні просторові межі.

3. Структурна організація локативних меронімів у німецькій мові засвідчує істотну перевагу композитів, а саме двокомпонентних детермінативних композитів (672 ЛО, нім. *Ostflanke* ‘східний бік, фланг’, *Nordseite* ‘північна сторона’) над моделями експліцитної деривації (94 ЛО, нім. *Position* ‘позиція, розміщення’, *Postposition* ‘постпозиція’, *Oberkante* ‘верхній пруг’, *Unterseite* ‘нижня сторона’) або ж симплексами (49 ЛО, *Ort* ‘місце, населений пункт’, *Platz* ‘місце’). Незначну кількість зафіксованих

лексичних одиниць утворено засобами імпліцитної деривації, конверсії, наприклад. нім. *Stelle* ‘місце’ утворено від дієслова *stellen* ‘ставити, розміщувати’, лексема *Raum* є субстантивованим прикметником (від mhd. *rum(e)*, ahd. *rumi* ‘широкий, просторий’). Кількість трикомпонентних композитних утворень серед локативних меронімів є невеликою (57 ЛО, нім. *Eckgrundstück* ‘ділянка на розі вулиці’), значна їх частина є не детермінативними, а копулятивними композитами на позначення сторін світу, наприклад, *Westnordwest* ‘вест-норд-вест, захід-північний захід’ (21 ЛО). Кількісний розподіл досліджуваних локативних меронімів за структурними типами унаочнено у таблиці 2.

Таблиця 2. Структурні типи локативних меронімів у німецькій мові

№	Структурна модель	Кіль-ть лексем
		Нім.
Моделі морфологічного словотворення		
1.	Симплекси	49
2.	Експліцитна деривація	94
2.1.	Афіксальні моделі	66
2.1.1.	Суфіксальні моделі	58
2.1.2.	Префіксальні моделі	8
2.2.	Лексеми, утворені за допомогою префіксоїдів	28
3.	Імпліцитна деривація, конверсія	27
Моделі морфологічно-синтаксичного словотворення		
4.	Композити	672
4.1.	Двокомпонентні композити	615
4.2.	Трикомпонентні композити	57
Разом		842

Щодо конкретних моделей двокомпонентних композитів на позначення локативних понять у німецькій мові, то їх домінуючою структурною моделлю є модель: $N+N \rightarrow N$ (320 ЛО, нім. *Ostrand* ‘східний край’, *Ostspitze* ‘східний кінець’, *Windseite* ‘підвітряна сторона’), продуктивною є також модель $N+(e)s+N \rightarrow N$ (118 ЛО, нім. *Orientierungspunkt* ‘місце, на якому можна зорієнтуватися, орієнтир’), меншою продуктивністю характеризуються моделі: $V+N \rightarrow N$ (68 ЛО, нім. *Trennlinie* ‘лінія, яка розмежовує’), $N+(e)n+N \rightarrow N$ (49 ЛО, нім. *Knotenpunkt* ‘транспортний вузол’, *Flottenbasis* ‘морська військова база’), $Adj+N \rightarrow N$ (34 ЛО, нім. *Querlinie* ‘поперечна лінія’, *Flachland* ‘рівнина’), $Adv+N \rightarrow N$ (13 ЛО, нім. *Außenbezirk* ‘околиця’), $Präp+N \rightarrow N$ (8 ЛО, нім. *Nebenstrecke* ‘об’їзна дорога, залізнична гілка’). Трикомпонентні композити представлені різноманітними моделями, кожна з яких характеризується невеликою кількістю зафіксованих іменників, наприклад, $(N+N)+N \rightarrow N$ (7 ЛО, нім. *Zollgrenzbezirk* ‘район, що

знаходиться біля митниці'), $N+(N+N)\rightarrow N$ (7 ЛО, нім. *Fabrikgrundstück* 'фабрична ділянка'), $N+(V+N)\rightarrow N$ (5 ЛО, нім. *Luftsperrgebiet* 'закрита для польотів зона над територією певної країни'), $(Adj.+N)+N\rightarrow N$ (2 ЛО, нім. *Festlandblock* 'материкова брила') тощо. Як видно, це моделі з ліво- та правостороннім розгалуженням, зі з'єднувальним елементом або ж без нього.

3.1. Комбінація компонентів *A* та *B* у структурі виявлених ЛМ-комполітів у німецькій мові допускає такі різновиди: «локатив+локатив» *Nordseite* 'північна сторона', «соматизм + локатив» *Rückseite* 'задня, зворотня сторона', «частина споруди + локатив» *Fensterplatz* 'місце біля вікна' (див. також семантичну класифікацію ЛМ-комполітів у пункті 4). Залучення основ, які належать до інших тематичних груп меронімів сприяє утворенню ексцентричних комполітів, більшість з яких базується на метафоричному переносі за подібністю форми, функції, розташування певних частин.

Окремо вирізняються ексцентричні локативні мероніми-комполітні утворення на позначення абстрактних понять, що належать до п'ятої тематичної групи у створеній тематичній класифікації ЛМ. Вони вже є стертими метафорами за своїм змістом, їх важко асоціювати тільки з локативними позначеннями, наприклад, *Parteilinie* 'лінія, курс певної партії'.

У якості компонента *B*-локатива найбільш продуктивними основами є основи: *-platz* (65 ЛО), *-punkt* (48 ЛО), *-gebiet* (38 ЛО), *-stelle* (36 ЛО), *-ort* (30 ЛО), *-seite* (28 ЛО), *-stätte* (27 ЛО), *-fläche* (27 ЛО), *-feld* (24 ЛО), *-grenze* (18 ЛО), *-boden* (16 ЛО), *-viertel* (14 ЛО), *-raum* (13 ЛО), *-zone* (10 ЛО), *-rand* (5 ЛО).

3.2. Досліджені локативні мероніми демонструють розбіжності щодо способу вираження цілого у найменуванні частини:

– Ціле може бути експліковане у найменуванні частини, йдеться про ЛМ, які є детермінативними композитами, а саме партитивними композитами, наприклад, нім. *Schulplatz* 'шкільне подвір'я' (загальна кількість 92 ЛО).

– Прототипічне ціле присутнє у найменуванні частини імпліцитно, наприклад, нім. *Parkettplatz* 'місце у партері (імпліцитно закладено, що це є частина театру)'. У таких позначеннях частин простору холонім формально відсутній у структурі номінації, але на семантичному рівні він присутній. Переважна більшість ЛМ належать саме до такого типу вираження цілого у номінації частини (загальна кількість 555 ЛО).

– Ціле не виражене у номінації частини, ані експліцитно, ані імпліцитно, зафіксовано 195 таких ЛО, які вживаються на позначення загальних локативних понять, наприклад, нім. *Ende* 'кінець', *Endpunkt* 'кінцевий пункт, кінцева точка', *Raum* 'територія, простір'.

4. Семантична класифікація детермінативних локативних меронімів-композитів спирається на визначення семантичних відмінків, семантичних ролей компонентів композитів за допомогою перифрази, трансформаційного методу, що дозволяє універсалізувати внутрішньосемантичні та синтаксичні зв'язки композитів [22; 25] та дозволяє виділити такі їх семантичні типи (1 – 9):

1) ЛМ-акціональні композити, позначають певний простір, локалізацію за об'єктом дії, дією (243 ЛО). ЛМ демонструють два різновиди цього семантичного типу:

а) «Афікований об'єкт – локатив» (14 ЛО), цей тип можна записати формулою «*X* впливає на об'єкт *A* / виконує певну дію над об'єктом *A* у місці *B*», наприклад, нім. *Bildstelle* 'лабораторія наочних посібників, малюнків (місце, де їх збирають, виставляють, видають тощо)', *Bierhalle* 'пивна зала, місце, де п'ють пиво', *Opferstätte* 'місце жертвопринесення (місце, у якому *X* приносить *Y* у жертву)';

б) «подія – місце події» (229 ЛО), коли композит позначає місце, у якому розгортається певна діяльність, або відбувається певна подія, цей тип можна передати формулою «*X* виконує дію *A* у місці *B*», наприклад, нім. *Angelplatz* 'місце, де вудять рибу', *Landeplatz* 'місце приземлення, висадки десанту', *Arbeitsplatz* 'місце роботи'. У якості компонента *A*, як видно з вищенаведених прикладів, в основному, виступають віддієслівні іменні основи, або ж дієслівні основи. Виконання певної діяльності, яка розгортається у позначуваному компонентом *B* місці, може характеризуватися додатковими значеннями, а саме:

– пермісивне значення у випадку, коли «*X* може виконувати певну дію *A* у місці *B*», наприклад, нім. *Tanzfläche*, *Tanzplatz* 'місце, площа для танців';

– прескрептивним значенням, коли «*X* виконує дію *A* у призначеному для цього місці *B* за встановленим порядком», наприклад, нім. *Reibfläche* 'місце, яке *X* має потерти аби запалити сірника', *Trockenplatz* 'місце, відведене для сушіння білизни';

– перфективним значенням, коли «*X* виконав дію *A* у місці *B* / дія *A* відбулася у місці *B*», наприклад, нім. *Brandstätte* 'місце пожежі', *Entstehungsort* 'місце виникнення, походження';

2) ЛМ-локативні композити конкретизують позначуване у компоненті *B* місце за допомогою компонента *A*, який у багатьох випадках також є локативним меронімом («*B* розташовано у *A*»), наприклад, нім. *Eckplatz* 'місце у куті', *Seitengasse* 'боковий провулок', *Frontseite* 'передня сторона', *Südseite* 'південна сторона', *Fensterplatz* 'місце біля вікна'. Для опису локалізації певної території також часто у якості компоненту *A* вживаються соматизми, наприклад, нім. *Stirnseite* 'передня сторона' (*Stirn* букв. 'чоло'), *Rückseite* 'задня, зворотня сторона' (*Rücken* букв. 'спина') (131 ЛО);

3) **ЛМ-екзистенціальні композити**, позначають місце за поняттями, які у них існують («*B* – місце, у якому існує, панує, відбувається *A*») (120 ЛО), наприклад, нім. *Wasserstelle* ‘місце, де можна набрати воду у посушливому регіоні’, *Waldgebiet* ‘лісова місцевість’, *Krisengebiet* ‘зона, місце, де панує криза’, *Erdölfeld* ‘нафтове поле’, *Arbeitervorstadt* ‘робітничий квартал’(цей приклад можна також розглядати як агентивний композит, якщо акцент перенести з того, що ця територія є місцем проживання, концентрації робітників з певними характеристиками житла, на те, що саме робітники виконують певну дію, тобто мешкають у цьому районі міста);

4) **ЛМ-партитивні композити** (92 ЛО), позначають певне поняття за його партитивним зв'язком із ієрархічно вищим поняттям, характеризуються відношенням включення, мають два підтипи:

а) «Ціле – частина» («*B* належить *A*», «*A* має *B*», «*B* є частиною *A*»), наприклад, нім. *Schulhof* ‘шкільне подвір'я’, *Stadtmitte* ‘центр міста’, *Straßenecke* ‘ріг вулиці’;

б) «Частина – ціле» «*A* належить *B*», «*B* має *A*», «*A* є частиною *B*», в досліджуваних одиницях, які побудовані за таким семантичним типом компонент *A* позначає матеріал з якого зроблено певну частину простору («Матеріал – місце»), наприклад, нім. *Zementplatz* ‘цементована тенісна площадка’, субстанцію, з якої складається певна територія («Субстанція – місце»), наприклад, нім. *Humusboden* ‘гумусовий ґрунт’, *Sandboden* ‘піщаний ґрунт’. У таких випадках обидва компоненти є меронімами, перший компонент позначає структурну складову, а саме матеріал, субстанцію, другий – частину, яка є меронімом, втім по відношенню до першого компоненту виконує функцію холоніма;

5) семантичний тип **ЛМ-атрибутивних композитів**, об'єднує ЛМ-композити, які дають якісну характеристику певного місця (48 ЛО) («*B*-ЛМ має ознаку *A*, характеризується ознакою *A*»), наприклад, нім. *Schnellstraße* ‘вулиця зі швидким рухом’, *Schwachpunkt* ‘слабке місце’, *Festpunkt* ‘точка опори’; характеризують спосіб, форму існування певної частини простору («Модальне значення / спосіб – ЛМ»), наприклад, нім. *Ringstraße* ‘вулиця у формі кільця’; визначають його вимір, наприклад, нім. *Fünfmeterraum* ‘територія воріт (у футболі) (букв. ‘простір у п'ять метрів’);

6) **ЛМ-орнативні композити** («Додаткова деталь – ЛМ») позначають певне місце, територію, яка оздоблена додатковою деталлю, має додаткові компоненти «*B*-ЛМ, оздоблений *A*, містить *A* як додаткову деталь», наприклад, нім. *Schokoladenseite* ‘найкраща сторона справи (букв. ‘сторона вкрита шоколадом’)' (9 ЛО);

7) **ЛМ-агентивні композити**, які позначають певне поняття за агенсом, ініціатором дії у позначуваному компонентом *B* місці («*A* діє у місці *B*»), наприклад, нім. *Orakelstätte*

‘місце, у якому віщує оракул’, *Truppenübungsplatz* ‘місце тренування військ’ (5 ЛО);

8) **ЛМ-бенефактивні композити**, які позначають *B*-місце, яке призначене для використання певним суб’єктом – *A* («*B*-місце призначене для *A*»), наприклад, нім. *Kinderspielplatz* ‘ігрова площадка для дітей’ (2 ЛО);

9) **ЛМ-композити з темпоральним значенням** додатково конкретизують певний момент у часі, коли переважно використовується місце *B* («*X* використовує місце *B* у час *A*»), наприклад, нім. *Wochenendgrundstück* ‘дачна ділянка (букв. ділянка для вихідних)’, зафіксовано лише 1 такий випадок.

5. Рівень полісемії досліджених локативних меронімів складає 1,39 та є неоднаковим у визначених тематичних групах. Так, найвищим рівнем полісемії характеризуються загальні позначення локативних понять (1,93), найменування частин землі також мають високий семантичний потенціал (1,29), адміністративно-територіальні локативні мероніми та локативні мероніми на позначення простору з точки зору його використання, функціонування мають невеликий рівень полісемії, що можна пояснити більшою конкретністю їх значень, меншою схильністю до розвитку метафоричних чи метонімічних переносів значення. Рівень полісемії екзоцентричних локативних меронімів на позначення абстрактних понять (1,17) є невисоким, оскільки вони є наслідком переосмислення компонентів, що входять до їх складу та утворені за певною моделлю метафоричного чи метонімічного переносу.

5.1. До продуктивних моделей **метафоричних переносів** (98 ЛСВ) у процесі розвитку полісемії локативних меронімів належать переноси за такими моделями:

– **ЛМ**→ позначення певного явища з точки зору його оцінки людиною, яка ґрунтується на важливості розташування цього ЛМ у просторових координатах, функціональній подібності, наприклад, нім. *Zentrum* (букв. ‘центр’) ‘найважливіша частина’, *Schattenseite* (букв. ‘тіньова сторона’) ‘негативна сторона певної справи, недолік’ (52 ЛСВ);

– **ЛМ**→ позначення певної галузі діяльності людини, наприклад, нім. *Gebiet* (букв. ‘район, область’) ‘певна сфера діяльності, галузь’, *Feld* (букв. ‘поле, ділянка’) ‘певна сфера діяльності, галузь’ (15 ЛСВ);

– **ЛМ**→ позначення цілого, певного предмета на підставі функціональної, локативної подібності, наприклад, нім. *Niveau* (букв. ‘пласка поверхня на певній висоті’) ‘інструмент ватерпас, ґрунтвага (основа переносу – функціональна подібність)’, *Bogen* (букв. ‘дуга, лук’) ‘старовинна зброя: лук’, *Plätzchen* (букв. ‘містечко’) ‘солодощі пласкої круглої форми’ (13 ЛСВ);

– ЛМ→ найменування частини тіла людини та тварини, наприклад, нім. *Rand* (букв. ‘край’) ‘рот’, *Fassade* (букв. ‘передня сторона’) ‘обличчя, зовнішність’ (9 ЛСВ);

– ЛМ→ темпоральний меронім, наприклад, нім. *Anfang* ‘початок’ має значення як локативності, так і темпоральності, позначаючи не тільки розташоване у просторі, але й у часі явище. Значення темпоральності розглядається як вторинне, оскільки у випадку переносу на часові проміжки у свідомості мовця виникає перш за все певне «лінійне розгортання подій», що має початок та кінець як будь-який відрізок, наприклад, нім. *Ecke* має значення ‘кут’, але також вживається на позначення ‘відрізка шляху’ (7 ЛСВ);

– ЛМ→ якості людини, наприклад, нім. *Fassung* (букв. ‘оправа’) ‘вміння триматися, стриманість’ (2 ЛСВ).

5.2. Серед метонімічних моделей переносів (232 ЛСВ) у процесі формування переносних значень ЛМ, виокремлюються такі регулярні моделі переносів:

– ЛМ→ інший ЛМ, місце, територія, з таким розташуванням (88 ЛСВ), наприклад, нім. *Ecke* (букв. ‘кут’) ‘містечко, куточок певної місцевості’, *Rand* (букв. край) ‘коло (під очима)’ (74 ЛСВ), в межах цієї моделі зафіксовано також перенос: ЛМ→ адміністративно-територіальний меронім, наприклад, нім. *Wohngebiet* (букв. ‘район з житловими будовами’) ‘територіальні та політично-організаційна одиниця у НДР’ (14 ЛСВ);

– ЛМ→ позначення частини конкретного предмета, що має розташування цього ЛМ, наприклад, нім. *Spitze* (букв. ‘гострий кінчик’) ‘скорочено кінчик сигарети’, *Breitseite* (букв. ‘широка сторона чогось’) ‘сторона корабля з бортовими гарматами’ (46 ЛСВ). До цієї моделі можна віднести також переноси з ЛМ→ найменування частин споруд, наприклад, нім. *Bogen* (букв. ‘дуга, лук’) ‘частина споруди – арка’ (9 ЛСВ); частин рослин, наприклад, нім. *Basis* (букв. ‘основа, підґрунтя’) ‘частина рослини, розташована біля коріння’ (1 ЛСВ); частин неживої природи, наприклад, нім. *Horizont* (букв. ‘небокрай, обрій’) ‘геологічний шар’ (4 ЛСВ);

– ЛМ → людина, група людей, наприклад, нім. *Basis* (букв. ‘підґрунтя’) ‘широкі маси, як мета політичної роботи; члени політичної партії, що не належать до більшості’, *Mitte* (букв. ‘середина’) ‘член партії, що тримається поміркованої політики’, *Straße* (букв. ‘вулиця’) ‘ мешканці певної вулиці’ (25 ЛСВ);

– ЛМ→ математичний чи фізичний термін для опису розташування певного об’єкта у системі просторових координат, наприклад, нім. *Fläche* (букв. ‘поверхня’) ‘мат. площа, грань багатогранника’ (23 ЛСВ);

– ЛМ→ квантитативний меронім, наприклад, нім. *Punkt* (букв. ‘точка’) ‘одиниця курсового котирування’, *Niveau* (букв. ‘пласка поверхня на певній висоті’) ‘рівень певної

шкали оцінки' (16 ЛСВ);

– ЛМ→ позначення результату, наприклад, нім. *Ende* (букв. 'кінець') 'кінцевий результат', *Brandstelle* (букв. 'місце пожежі, на якому відбувається пожежа') 'пепелище' (14 ЛСВ);

– ЛМ→ позначення метеорологічного явища, наприклад, нім. *Nord* (букв. 'напрямок: північ') 'північний вітер' (4 ЛСВ);

– ЛМ→ позначення стану, наприклад, нім. *Ende* (букв. 'кінець') 'смерть' (2 ЛСВ).

Найбільшою продуктивністю характеризується модель переносу з ЛМ, що має узагальнене значення розташування у просторі, на таким чином розташовану частину певного предмета, територію з таким розташуванням. Домінування метонімії у процесі утворення переносних значень ЛМ можна пояснити тим, що приналежність цієї тематичної групи до позначення системи просторових координат зумовлює перш за все розвиток значень побудованих на суміжності певного розташування та пов'язаних з цим понять процесів, які є наслідком логічного співвіднесення [3, с. 130]. Серед метафоричних моделей переносу переважає модель, що ґрунтується на оцінці людиною важливості розташування у просторі, функціональній подібності і має найчастіше абстрактне значення. Перенос з ЛМ на частину тіла людини засвідчує деякі ознаки метонімічного переносу, оскільки йдеться про частину тіла, розташовану за значенням ЛМ, проте такий перенос є оцінним (найчастіше негативним, фамільярним) й образним, оскільки для людини нехарактерна наявність *передньої* та *задньої* сторони, тощо, тобто локативних ознак предмета, тому ці переноси розглядаються як метафоричні.

6. Викладений матеріал дозволяє зробити такі висновки:

6.1. Локативні мероніми належать до базової й найважливішої у свідомості людини лексики, оскільки конкретний світ вписується у систему просторових координат, тобто кожний предмет та його частини мають певне розташування. Семантична структура ЛМ відбиває логічні відношення, які характеризують навколишній світ та, відбиваючись у свідомості людини, формують її мовну картину світу (див. 1.1., 1.2.).

6.2. Семантична структура позначень частин простору поряд із семою «локативності» містить сему «функціональність», що підтверджується домінуванням серед досліджених локативних меронімів саме найменувань частин простору з точки зору його використання людиною (див. 2.2.). Логічним виглядає також той факт, що серед семантичних типів двокомпонентних детермінативних композитів, які переважають у процесі утворення локативних меронімів (див. 3.1.), значну частину складають саме акціональні композити, отже до сем «локативності», «функціональності» додається сема

«процесуальності», яка може додатково містити відтінок прескрептивності виконання певної дії у призначеному для цього місці, можливості її потенційного виконання та перфективності (див. 4).

6.3. Спосіб вираження цілого у найменуваннях частин простору є переважно імпліцитним (див. 3.2.), оскільки кількість партитивних двокомпонентних детермінативних композитів, які безпосередньо позначають співвідношення між частиною та цілим, є нижчою за інші семантичні типи: акціональний, локативний, екзистенціальний (див. 4). Отже, характеристики частин простору з точки зору їх функціонального навантаження, важливості для людини, уточнення їх співвіднесення з іншими просторовими координатами виступають на перший план.

6.4. Локативні мероніми характеризуються значним семантичним потенціалом, про це свідчить наявність екзоцентричних композитів серед досліджених лексичних одиниць, значення яких виникло внаслідок процесів метафоричного переосмислення безпосередніх складових та які допомагають людині впорядковувати її ментальний простір поряд із простором реальним (див. 2.5.).

6.5. Досліджені локативні мероніми мають переносні значення, які є конкретними, проте значна частина переносних значень ЛМ є абстрактними. Це свідчить про те, що система просторових координат для людини є одним з базових факторів абстрактного мислення (див. 51., 5.2.).

6.6. Тематична група локативних меронімів демонструє взаємозв'язки з іншими тематичними групами меронімів за рахунок чисельних переносів значення з локативних меронімів на соматизми, темпоральні, квантитативні мероніми, позначення частин конкретних предметів. Цим підтверджуються факт системності та регулярності метафоричних та метонімічних переносів у процесі розвитку полісемії меронімів (див. 5). Можливим видається простежити напрямки таких переносів. У процесі розвитку полісемії соматизмів фіксуються, наприклад, переноси з найменувань частин тіла людини на позначення частин простору (див. 3.1.), а у процесі розвитку семантичного обсягу локативних меронімів виявлені випадки метафоричних переносів з найменувань частин простору на позначення соматизмів (переважно у розмовному реєстрі, див. 5).

У **перспективі** цього дослідження – створення комплексної моделі системи меронімів у німецькій та англійській мовах.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Арутюнова Н. Д. Логический анализ языка. Языки пространств / Отв. ред.

- Н. Д. Арутюнова, И. Б. Левонтина. — М. : Языки русской культуры, 2000. — 448 с.
2. *Вежбицкая А.* Понимание культур через посредство ключевых слов / А. Вежбицкая. — М. : Языки славянской культуры, 2001. — 288 с.
3. *Гак В. Г.* Пространство вне пространства / В. Г. Гак // Логический анализ языка. Языки пространств. — М. : Языки русской культуры, 2000. — С. 127–134.
4. *Гжегорчикова Р.* Понятийная оппозиция верх – низ (пол. ‘WIERZCH’ – ‘SPÓD’) и языковая модель пространства / Р. Гжегорчикова // Логический анализ языка. Языки пространств. — М. : Языки русской культуры, 2000. — С. 78–83.
5. *Кравченко А. В.* Язык и восприятие: когнитивные аспекты языковой категоризации / А. В. Кравченко. — Иркутск : Изд-во Иркутского ун-та, 1996. — 160 с.
6. *Кубрякова Е. С.* О понятиях места, предмета и пространства / Е. С. Кубрякова // Логический анализ языка. Языки пространств. — М. : Языки русской культуры, 2000. — С. 84–92.
7. *Лебедева Л. Б.* Семантика «ограничивающих» слов / Л. Б. Лебедева // Логический анализ языка. Языки пространств. — М. : Языки русской культуры, 2000. — С. 93–97.
8. *Материнська О. В.* Таксономічні та партонімічні відношення у лексиці / О. В. Материнська // *Studia Germanica et Romanica: Іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання: [науковий журнал].* — 2008. — Т. 5. — № 3 (15). — С. 62–71.
9. *Материнська О. В.* Типологія найменувань частин тіла : [монографія] / О. В. Материнська. — Донецьк : ДонНУ, 2009. — Т. 5 (Типологічні, зіставні, діахронічні дослідження). — 295 с.
10. *Падучева Е. В.* Пространство в облиии времени и наоборот (к типологии метонимических переносов) / Е. В. Падучева // Логический анализ языка. Языки пространств. — М. : Языки русской культуры, 2000. — С. 239–254.
11. *Русина Ю. Н.* Семантика меронимов современного английского языка : дис. ... кандидата фил. наук : 10.02.04 / Ю. Н. Русина. — Минск, 2007. — 193 с.
12. *Рыжук Н. С.* Коррелятивные отношения части и целого: семантический и лингвокультурологический аспекты : дис. ... кандидата фил. наук : 10.02.19 / Н. С. Рыжук. — Ставрополь, 2008. — 193 с.
13. *Сепир Э.* Избранные труды по языкознанию и культурологи / Э. Сепир ; [пер. с англ. / общ. ред. и вступ. ст. А. Е. Кибрика]. — М. : Прогресс, 1993. — 656 с.
14. *Топорова Т. В.* Семантическая структура древнегерманской модели мира / Т. В. Топорова. — М. : Радикс, 1994. — 190 с.

15. *Черепанова И. А.* Пространственно-временной континуум древнегерманской картины мира / И. А. Черепанова // *Язык и культура*. — 2009. — № 3 (7). — С. 88–93.
16. *Якобсон Р.* Избранные работы / Р. Якобсон ; [пер. с англ., нем., франц. / общ. ред. В. А. Звягинцева, вступ. ст. В. В. Иванова]. — М. : Прогресс, 1985. — 455 с.
17. *Chaffin R.* The concept of a semantic relation / R. Chaffin // *Frames, fields and contrast : new essays in semantic and lexical organization*. — Hillsdale ; New-Jersey ; Hove ; London : Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 1992. — 464 p.
18. *Cruse D. A.* On the transitivity of the part-whole relation / A. D. Cruse // *Journal of Linguistics*. — 1979. — Vol. 15/1. — P. 29–38.
19. *Iris M. A.* Problems of the part-whole relation / M. A. Iris, B. E. Litovitz, M. Evens // *Relational model of the lexicon. Representing knowledge in semantic networks (Studies in natural language processing)*. — Cambridge; New-York; New Rochelle; Melbourne; Sydney : Cambridge University Press, 1988. — P. 261–287.
20. *Górska E.* On partonomy and taxonomy / E. Górska // *Studia Anglica Posnaniensia*. — 2003. — V. 39. — P. 103–111.
21. *Husserl E.* Zur Lehre von den Ganzen und Teilen / E. Husserl // *Logische Untersuchungen*. — Hamburg : Felix Meiner Verlag, 2009. — 813 S. — (Philosophische Bibliothek; Bd. 601).
22. *Kaliuščenko V. D.* Typologie denominaler Verben / V. Kaliuščenko. — Tübingen : Niemeyer, 2000. — 253 S. — (Linguistische Arbeiten; 419).
23. *Leisi E.* Der Wortinhalt. Seine Struktur im Deutschen und Englischen / E. Leisi. — Heidelberg : Winter, 1961. — 135 S.
24. *Murphy M. L.* Semantic relations and the lexicon: antonymy, synonymy and other paradigms / L. M. Murphy. — Cambridge : Cambridge University Press, 2003. — 293 p.
25. *Ortner L.* Substantivkomposita (Komposita und kompositionsähnliche Strukturen1) / *Deutsche Wortbildung: Typen und Tendenzen in der Gegenwartssprache; eine Bestandsaufnahme des Instituts für Deutsche Sprache, Forschungsstelle Insbruck* / L. Ortner, E. Müller-Bollhagen. — Berlin; New-York : Walter de Gruyter, 1991. — 863 S. — (Vierter Hauptteil Sprache der Gegenwart; Bd. LXXIX).
26. *Ridder L.* Mereologie. Ein Beitrag zur Ontologie und Erkenntnistheorie / L. Ridder. — Frankfurt am Main : Vittorio Klostermann, 2002. — 513 S.
27. *Rosch E.* Classification of real world objects : origins and representations in cognition / E. Rosch / *Thinking readings in cognitive science*. — Cambridge; London; New-York; Melbourne : Cambridge University Press, 1977. — P. 212–222.

28. *Winston M. E.* A taxonomy of part-whole relations / M. E. Winston, R. Chaffin, D. Herrmann // *Cognitive Science: a multidisciplinary journal*. — 1987. — Vol. 11. — P. 417–444.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

29. *Dornseiff F.* Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen / F. Dornseiff. — Berlin; New-York : Walter de Gruyter, 2004. — 933 S.

30. *Duden* “Das große Wörterbuch der deutschen Sprache” in 6 Bd. / (hrsg. u. bearb. vom Wissenschaftlichen Rat u. d. Dudenred. unter der Leit. von Günther Drosdowski).— Mannheim; Wien; Zürich : Bibliographische Institut, 1970. — 1980. — Bd. 1. — 464 S.; Bd. 2. — 928 S.; Bd. 3. — 1408 S.; Bd. 4. — 1904 S.; Bd. 5. — 2432 S.; Bd. 6. — 2992 S.

31. *Duden* Deutsches Universal Wörterbuch / (hrsg. von der Dudenredaktion). — Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich : Dudenverlag, 2001. — 1892 S.

32. *Langenscheidts Großwörterbuch Deutsch-Russisch*: [2 Bänden] / (begründet von Hans Holm Bielfeld, in der Endfassung erarbeitet von einem Autorenkollektiv unter der Leitung von Ronald Löttsch). — Berlin; München; Wien; Zürich; New-York : Langenscheidt, 2001. — Bd. 1. — 1076 S., Bd. 2. — 1177 S.

33. *The Oxford-Duden Pictorial German and English Dictionary* / (ed. by the Dudenredaktion and the German section of the Oxford University Press Dictionary Department). — 2. edition. — Oxford : Clarendon Press, 1994. — 677 p.

34. *Wahrig G.* Deutsches Wörterbuch / G. Wahrig. — München : Mosaik Verlag, 1989. — 1493 S.

Надійшла до редакції 06.04.12

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ СРЕДСТВА РЕАЛИЗАЦИИ ВЕЖЛИВОСТИ / НЕВЕЖЛИВОСТИ В АНГЛИЙСКОМ НЕФОРМАЛЬНОМ КОНФЛИКТНОМ ДИАЛОГИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

ПЕЛИВАН О. К. ЛИНГВИСТИЧНІ ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ ВВІЧЛИВОСТІ / НЕВВІЧЛИВОСТІ В АНГЛІЙСЬКОМУ НЕФОРМАЛЬНОМУ КОНФЛІКТНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

У пропонованій статті досліджуються лінгвістичні засоби актуалізації ввічливості / неввічливості в англомовному неформальному конфліктному діалогічному дискурсі. Висвітлюються основні характеристики ввічливого та неввічливого неформального конфліктного діалогічного дискурсу, наводиться авторська класифікація матеріалу дослідження, описуються лінгвістичні особливості досліджуваних діалогічних одиниць.

ПЕЛИВАН О. К. ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ СРЕДСТВА РЕАЛИЗАЦИИ ВЕЖЛИВОСТИ / НЕВЕЖЛИВОСТИ В АНГЛИЙСКОМ НЕФОРМАЛЬНОМ КОНФЛИКТНОМ ДИАЛОГИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

В предлагаемой статье исследуются лингвистические средства актуализации вежливости / невежливости в англоязычном неформальном конфликтном диалогическом дискурсе. Освещаются основные характеристики вежливого и невежливого неформального конфликтного диалогического дискурса, приводится авторская классификация материала исследования, описываются лингвистические особенности исследуемых диалогических единств.

PELIVAN O. K. LINGUISTIC MEANS OF REALIZATION POLITENESS / IMPOLITENESS IN ENGLISH INFORMAL CONFLICT DIALOGICAL DISCOURSE

The immediate aim of the article is to define linguistic means of politeness/impoliteness realization in English informal conflict dialogical discourse.

The analyzed informal conflict dialogical units have been subdivided into polite and impolite ones. Thus, we have investigated 2 types of informal conflict dialogical units in this article: polite informal and impolite informal.

The basic type of informal conflict situations, touching collocutors' personal life, their family relations, is a family conflict, developing in three major directions: parents – children; husband – wife; brother/sister – brother/sister.

Conflicts between family members can take different scenarios depending on the relations within a family. Most frequently conflicts are observed between children and parents and between spouses.

The main purpose of parents is to make their children change direction of their actions according to their (parents') ideas and interests. Parents do their best to save asymmetrical correlation of their role and their children's role within a family, because it gives them advantage in achieving their aims. Parents make ample use of orders, prohibitions, threats, reproaches, etc. Children's communicative strategy in such conflict situations is determined by a strong desire to make their family role as important as their parents' one.

The most frequent conflict reasons within a family are violation of both family and social obligations by one or both partners.

The most frequent reason of the conflict in siblings' relations is their struggle for personal interests or space; envy; one of the conflict-creating factors is the desire to prove their social importance to one another. On the whole in impolite informal conflict intercourse the conduct of spouses depends a great deal on their social status and education. The married couples of low social status, without higher education, as a rule, do not control their emotions, do not think about the conflict consequences, do not try to keep a wife (husband) away from undesirable stresses. In some occasions high social status married couples are characterized by arrogance, snobbery, scorn, that result in aggressive verbal conduct during a conflict.

The impolite informal conflict cooperation between brothers and sisters is also characteristic of high emotional degree. Collocutors do not hide their negative feelings and emotions and feel free to say unpleasant, rough and abusive things. At prosodic level it is expressed by high volume and quick speech tempo, as communication participants speak very quickly; although their speech is slowed on semantically and emphatically important areas of the dialogue, i.e. semantically and emphatically important remarks are foregrounded via their prolonging.

According to the conducted research the followings conclusions have been made: English informal conflict dialogical discourse is characterized by the use of verbal aggression techniques; obscene, sometimes even taboo, language; simple syntactic constructions; ellipsis; direct imperative constructions. At prosodic level distinctive features of informal conflict dialogues can be named rapid tempo (often with a tendency to normal), high volume,

wide voice range, use of the broken descending scale and the high-falling nuclear tone. The collocutor's conduct in conflict communication depends a great deal on their social status, education and politeness.

Ключевые слова: вежливость, невежливость, дискурс, конфликт.

Данная работа посвящена изучению лингвистических средств реализации вежливости в англоязычном неформальном конфликтном диалогическом дискурсе.

В качестве задач исследования рассматривается обобщение существующих дефиниций понятия «вежливость», «невежливость», «конфликт», «речевой конфликт»; классификация исследуемых неформальных конфликтных диалогических единств; характеристика лингвистических особенностей каждой из анализируемых групп неформальных конфликтных диалогических единств на основе аудиторского анализа.

Предметом исследования являются лингвистические (лексико-синтаксические и просодические) средства актуализации вежливости / невежливости в англоязычном неформальном конфликтном диалогическом дискурсе.

Прежде чем приступить к анализу лингвистических средств выражения категории вежливости, необходимо обозначить содержание данного понятия и его определение.

Обзор научной литературы показал, что мнения исследователей данной проблемы разделились. Представители теории социальной нормы рассматривают понятие вежливости в рамках поведения в социуме и соблюдения определенных правил общения, считающихся хорошими манерами [12].

Существует также понимание вежливости как фона общения, коммуникативного договора, в который коммуниканты привносят свои условия и изменения в зависимости от ситуации. Сторонники этого подхода считают, что вежливость определяется условиями и требованиями определенного коммуникативного договора [7].

Вежливость также определяют через разговорные максимы. Говорящий должен использовать определённые правила построения своих высказываний, если он желает успешного достижения своих целей. При этом необходимо исходить прежде всего из интересов собеседника. Сторонники этой теории предлагают различное количество и содержание максим вежливости [8; 10].

Очень распространена теория сохранения лица П. Браун и С. Левинсона [6]. Суть этой теории состоит в том, что для успешной коммуникации собеседники должны стремиться сохранить «лицо» собеседника, стараясь избегать речевых и неречевых действий, унижающих его достоинство, например, приказов, просьб, угроз.

Рассмотрим подробнее эти наиболее популярные трактовки понятия вежливости. Теория вежливости как социальной нормы сводится к тому, что в социуме существуют предписывающие «правильное» поведение нормы, соблюдение которых ассоциируется с

вежливостью, а несоблюдение – с грубостью. Б. Фрэйзер [7] считает, что эта теория отражает историческое понимание вежливости, принятое в англоговорящем мире. Предполагается, что в каждом обществе существует определённый набор социальных норм, состоящий из более или менее конкретных правил, которые определяют какое-то поведение, положение вещей, образ мыслей в зависимости от ситуации. Позитивная оценка (вежливость) означает соответствие действия принятой норме, а негативная оценка (невежливость = грубость), наоборот, – противоположность норме. Вежливость в свете этого подхода воспринимается как хорошие манеры и, таким образом, тесно связана с этикетом.

Н. И. Формановская, рассматривая соотношение таких явлений как этикет и вежливость, подчёркивает, что «этикет и речевой этикет – это принятые в том или ином обществе, кругу людей правила, нормы поведения, в том числе и речевого поведения (в соответствии с распределением социальных ролей в официальной и неофициальной обстановке общения), которые, с одной стороны, регулируют, а с другой стороны, обнаруживают, показывают отношения членов общества по таким примерно линиям: свой – чужой, вышестоящий – нижестоящий, старший – младший, далёкий – близкий, знакомый – незнакомый и даже приятный – неприятный» [4, с. 48–49].

Невежливое поведение означает отведение собеседнику роли ниже той, которая ему принадлежит в соответствии с его признаками, то есть нарушение норм этикета – всегда невежливость. Пытаясь же дать определение вежливости, Н. И. Формановская обращается к «Словарю по этике», где это понятие определяется как «... моральное качество, характеризующее человека, для которого уважение к людям стало повседневной нормой поведения и привычным способом обращения с окружающими» [4, с. 49].

Вежливость может также рассматриваться через максимы речевого общения. Эта теория основывается на ставшей уже классической работе Х. П. Грайса «Логика и речевое общение», в которой был разработан принцип Сотрудничества, сформулированный следующим образом: «Ваш вклад в разговор должен быть таким, который требуется на данной стадии беседы, служит достижению общей для коммуникантов цели и соответствует определённому направлению обмена репликами» [1, с. 225].

Этот общий принцип Х. П. Грайс представляет в виде четырёх категорий, или «супермаксим», которые делятся на более частные максимы: категории Качества, Количества, Отношения и Способа. Исходя из категории Количества (информативности) предполагается, что собеседник должен предоставлять необходимое и достаточное количество информации. Под категорией Качества (искренности) подразумевается, что информация не должна быть ложной. Категория Отношения (релевантности) означает, что

информация должна иметь непосредственное отношение к делу. Категория Способа (ясности выражения) требует, чтобы коммуникант соблюдал краткость и избегал неясности и неоднозначности. Х. П. Грайс также упоминает максимы эстетического, социального, морального характера, например, «Будьте вежливы», которые обычно соблюдаются коммуникантами в разговоре и также служат достижению определённой цели [8, с. 47].

Р. Лакофф впервые применила Принцип Сотрудничества Х. П. Грайса при рассмотрении вежливости. Но, в отличие от него, она распространяет на прагматику понятие грамматического правила и оформленности: «Нам нужны какие-то прагматические правила, указывающие, правильно ли оформлено высказывание с прагматической точки зрения и насколько оно отклоняется от нормы, если это не так» [9, с. 56]. Р. Лакофф предлагает два правила прагматической компетенции:

- 1) «выражайся ясно» (по сути дела, максимы Х. П. Грайса);
- 2) «будь вежлив» [9, с. 57].

Дж. Лич наиболее детально разработал теорию вежливости с позиции разговорных максим. Суть предложенного им Принципа Вежливости сводится к тому, что, направляя свои высказывания на достижение определенных целей, говорящий должен оформить их так, как если бы исходил из интересов собеседника. Здесь существенно деление на *себя* и *других* (*self* и *others*). Принцип вежливости также состоит из ряда максим и субмаксим [10, с. 135].

П. Браун и С. Левинсон рассматривают вежливость с позиций теории «сохранения лица». Центральным для их модели анализа речевого поведения коммуникантов является понятие «лица» (*public self-image, face*), широко распространённое в социальной психологии. Совокупность потребностей личности в индивидуальной свободе, в невмешательстве в свои дела, в утверждении своего права на самостоятельные действия рассматривается как «негативное лицо» личности (*negative face*), а потребность в уважении, любви, дружбе, одобрении, заботе, хорошем отношении в широком смысле - как «позитивное лицо» (*positive face*). В процессе общения коммуниканты, если они стремятся к успешному взаимодействию, стараются «сохранить» свое «лицо» и «лицо» партнера. Но некоторые акты (речевые и неречевые действия) изначально являются «повреждающими лицо» (*face threatening acts*), то есть игнорирующими потребности позитивного или негативного лица адресата или говорящего. Смягчающие компенсирующие действия, в зависимости от ориентации на позитивное или негативное лицо, составляют суть позитивной или негативной вежливости, которые определяются

двумя основными желаниями: желанием не испытывать помех в своих действиях и желанием получить одобрение [5, с. 129].

Негативная вежливость служит для сохранения независимости личности, потребности в неприкосновенности ее территории и границ. Она предполагает наличие социальной дистанции и неловкости в общении. Сдержанность, официальность и выражение уважения – примеры негативной вежливости. По мнению П. Браун и С. Левинсона, в западной культуре вежливое поведение ассоциируется именно с негативной вежливостью [5, с. 130].

Последователи теории коммуникативного договора как подхода к изучению вежливости (Б. Фрейзер, В. Колен) в целом принимают Принцип Сотрудничества Х. П. Грайса и важность понятия «лица», но их подход отличается от подхода П. Браун и С. Левинсона по ряду существенных положений [7].

Вступая в беседу, каждый из участников привносит свое понимание определенных прав и обязанностей, которые определяют, по крайней мере на начальной стадии общения, что можно ожидать от участников коммуникации. В ходе общения или в связи с изменением контекста, всегда возможно изменение условий такого «речевого контракта». Статус этих прав и обязанностей неодинаков: некоторые из них предписаны конвенциями, носят общий характер и соблюдаются в любом типе речевого взаимодействия. Так, например, предполагается, что участники коммуникации вносят свои реплики поочередно, используют язык, понятный обоим собеседникам, и говорят достаточно громко и отчетливо, чтобы собеседник мог услышать. Это бесспорные условия «договора» [7, с. 203].

Таким образом, Б. Фрейзер и В. Колен утверждают, что вежливость состоит не в стремлении к тому, чтобы собеседник чувствовал себя комфортно (как у Р. Лакофф и Дж. Лича) или не чувствовал дискомфорта (как у П. Браун и С. Левинсона), а представляет собой средство для достижения своих коммуникативных целей (в соответствии с требованиями коммуникативного договора) [7, с. 203].

При таком понимании вежливость рассматривается не как одномоментное явление, а как фон, на котором протекает речевое взаимодействие, и вежливое отношение не может быть выражено в одном высказывании. Вежливость – это норма, и коммуниканты могут зафиксировать только ее отсутствие, т.е. невежливость (грубость).

Поскольку целью данной работы является изучение лингвистических средств реализации вежливости в англоязычном неформальном конфликтном диалогическом дискурсе, представляется целесообразным подробнее остановиться на определении

конфликта в целом и речевого конфликта в частности. Следует отметить, что феномен конфликта достаточно глубоко изучен в психологии, а на современном этапе исследования межличностной коммуникации представляет огромный интерес и для лингвистов.

По мнению В. С.Третьяковой, конфликт (от лат. *conflictus* ‘столкновение’) – это ситуация, в которой происходит: «1) столкновение 2) двух сторон (участников конфликта) 3) по поводу разногласия интересов, целей, взглядов, 4) в результате которого одна из сторон (S) сознательно и активно действует в ущерб другой (физически или вербально), а вторая сторона (A), осознавая, что указанные действия направлены против ее интересов, предпринимает ответные действия против первого участника» [3, с. 129]. Что же касается речевого конфликта, то он «имеет место тогда, когда одна из сторон в ущерб другой сознательно и активно совершает речевые действия, которые могут выражаться соответствующими негативными средствами языка и речи. Такие речевые действия говорящего – субъекта речи – определяют речевое поведение другой стороны – адресата: он, осознавая, что указанные речевые действия направлены против его интересов, предпринимает ответные речевые действия подобного рода, выражая отношение к предмету речи или собеседнику. Эта противонаправленная интеракция и есть речевой конфликт» [3, с. 131].

По мнению М. Я. Дымарского, «речекоммуникативный конфликт – это возникшее в ходе речевой коммуникации (коммуникативного контакта) столкновение, противостояние двух сторон (партнеров) коммуникации, которое обнаруживает себя через конфликтные коммуникативные ходы, такие как нанесение адресату коммуникативного и/или психологического ущерба (недоверие, угроза), понижение его статуса (дискредитация, негативная характеристика, оскорбление, высмеивание), противодействие нанесенному ущербу, а также через коммуникативные ходы, в которых наряду с тем или иным неконфликтным заданием содержится конфликтный потенциал за счет употребления особых средств, таких как директивный речевой акт как потенциальный конфликтный коммуникативный ход» [2, с. 29].

Материалом настоящего исследования послужили аудиозаписи диалогов из 5 англоязычных фильмов: «Overboard», «The Mirror Has Two Faces», «Love Story», «Poseidon» и «Catch Me if You Can». Общий объем материала составил 120 страниц стандартного текста А4, шрифт 14 Times New Roman (254 диалога, 228 минут звучащего текста), из которого был отобран экспериментальный материал для аудиторского анализа (52 формальных конфликтных диалога, 34 минуты звучащего текста).

Аудиторский анализ – один из этапов экспериментального исследования; в его цели

входило выявление просодических параметров, служащих для реализации вежливости / невежливости в англоязычном неформальном конфликтном диалогическом дискурсе.

Аудиторский анализ проходил в 2 этапа, его участниками стали преподаватели, аспиранты и студенты старших курсов РГФ ОНУ им. И. И. Мечникова, специализирующиеся в области фонетики (всего 20 человек). Возраст аудиторов от 20 до 45 лет.

На первом этапе аудиторского анализа аудиторам было предложено отнести прослушиваемые диалоги к вежливым или невежливым, оценить степень эмоциональности диалогов, обозначить эмоцию (эмоции), выраженную в них, определить степень формальности отношений между коммуникантами.

На втором этапе эксперимента перед аудиторами были поставлены следующие задачи: обозначить синтагмы в диалогических единствах и указать на наличие и длительность пауз; разметить ударения во фразах (эмфатическое, сильное, слабое); определить эмфатический центр высказывания; определить высотный уровень высказываний в диалогическом единстве; определить степень громкости фраз в диалогическом единстве; определить темп произнесения фраз в диалогическом единстве; указать, какие из перечисленных просодических характеристик (мелодия, фразовое ударение, темп, тембр, громкость, высотный уровень, ритм), являются наиболее значимыми для выражения вежливости и невежливости в англоязычном неформальном конфликтном диалогическом дискурсе.

Исследуемые неформальные конфликтные диалогические единства подразделялись на вежливые и невежливые. Таким образом, в данной работе мы исследуем 2 типа неформальных конфликтных диалогических единств: вежливые неформальные и невежливые неформальные.

Основным типом неформальных конфликтных ситуаций, касающихся личной жизни участников коммуникации, их семейных взаимоотношений, можно назвать семейный конфликт, развивающийся, на наш взгляд, по трем основным направлениям: родители – дети (59%); супруг – супруга (34%); брат / сестра – брат / сестра (7%) .

Конфликты между членами одной семьи могут развиваться по разным сценариям в зависимости от характера семейных отношений конфликтующих сторон. Наиболее частыми можно назвать конфликты между детьми и родителями (59%) и между супругами (34%).

Личностные характеристики коммуникантов (характер, темперамент, возраст, образование и др.) и принадлежащая им роль в иерархии семейных отношений влияют на протекание конфликтной ситуации. Основная цель родителей – заставить детей изменить

направление их действий соответственно их (родителей) представлениям и интересам. Всеми силами родители пытаются сохранить несимметричное соотношение их роли и роли детей, так как такая расстановка ролей дает им преимущество в реализации своих целей. Для данного типа конфликтной ситуации типичными вербальными средствами влияния родителей на детей является приказ (27%), запрет (24%), обвинение (19%), угроза (14%), упрек (12%) и другие. Коммуникативная стратегия детей в такого рода конфликтной ситуации обусловлена желанием сделать свою роль в семье такой же весомой, как и роль родителей.

В примере 1 Роберт Браун – любящий отец взрослой дочери Дженнифер – в очередной раз пытается запретить ей общаться с молодым человеком. В свою очередь, Дженнифер отказывается подчиняться воле отца, выражая свое недовольство его постоянным контролем и недоверием, ей не нравится его властный тон, дочь всеми силами пытается убедить отца в том, что она достаточно взрослая, чтобы принимать решения самостоятельно.

(1) *Daughter: Dad, we're just sitting. People sit.*

Father: Look, honey, I'm not trying to give you guys a hard time but we have discussed this, you know? Technically, you're under my roof still and I don't feel comfortable with the two of you in here.

Daughter: Stop. Have you seen the size of this boat? Don't you think we could find a zillion places to do that thing you think we wanna do if we wanted?

Father: Jennifer, I'm simply saying...

Daughter: I'm over your patronizing tone, okay? I'm really over it. («Poseidon»).

Пример 1 демонстрирует невежливое конфликтное взаимодействие между дочерью и отцом. Излишняя опека и осторожность отца, его постоянное давление (*Technically, you're under my roof still and I don't feel comfortable with the two of you in here*), его властный тон возмущают дочь (*I'm over your patronizing tone, okay? I'm really over it*). Когда в очередной раз отец пытается внушить ей, что она не права, Дженнифер перебивает его и не желает слушать то, о чем он много раз ей уже говорил (*Jennifer, I'm simply saying...*). Вопросы, которые она задает, не ожидая на них ответы, лишь подчеркивают ее возмущение и протест (*Have you seen the size of this boat? Don't you think we could find a zillion places to do that thing you think we wanna do if we wanted?*). Несмотря на то, что конфликт достаточно серьезный, оба коммуниканта настроены решительно и не хотят уступать, разговор ведется спокойно, не на повышенных тонах, никто не кричит, однако темп от нормального к концу взаимодействия постепенно переходит в убыстренный.

Причиной конфликтов внутри семьи чаще всего выступает нарушение

одним / обоими супругами обязательств как внутрисемейных, так и общественных. Так, супруга Оливера Берретта Дженнифер Кавалери (пример 2) делает попытку помирить мужа со свекром. Затянувшаяся ссора двух близких людей – отца и сына – крайне неприятна Дженнифер, которая считает, что именно она должна помирить их. Однако Дженнифер встречает сильное сопротивление со стороны Оливера, все ее аргументы бесполезны, напротив, они все сильнее и сильнее раздражают ее мужа. В порыве сильных эмоций Дженнифер оскорбляет супруга, а он в ответ на это попросту выгоняет ее из дома.

(2) *Wife: Your father loves you like you'll love Bozo, but you Barretts are so proud that you'll always think you hate each other.*

Husband: If it weren't for you?

Wife: Yes.

Husband: The case is closed.

Wife: Oliver, please talk to him, just say hello.

Husband: I will never talk to him.

Wife: Can't you just do it for me? I've never asked to do anything in my whole life. Just for me.

Husband: No.

Wife: You're a heartless bastard!

Husband: Get the hell out of my life! («Love Story»)

Уже в начале диалога видно, что этот разговор Оливеру не по душе, он всячески пытается его прекратить, будучи достаточно спокойным и твердым в своем намерении. Фраза *The case is closed* сказана им четко и категорично. Однако Дженнифер хочет продолжить разговор, сначала она ласково просит Оливера поговорить с отцом (*Oliver, please talk to him, just say hello / Can't you just do it for me? Just for me*). Тем не менее Оливер неумолим, он наотрез отказывается разговаривать с отцом, его реплики короткие и однозначные (*I will never talk to him / No*). Дженнифер не выдерживает напряжения, выходит из состояния равновесия и оскорбляет мужа (*You're a heartless bastard!*). Она уже не контролирует своих эмоций так же, как и Оливер, который, будучи в состоянии аффекта, выгоняет жену из дома (*Get the hell out of my life!*). Заключаящие реплики обоих супругов характеризуются наличием заниженной лексики (*bastard; hell*), что свойственно неформальному общению, особенно между близкими людьми.

Во взаимоотношениях брат / сестра – брат / сестра частой причиной конфликта является их борьба за личные интересы или пространство, зависть. Конфликторождающим является также фактор желания доказать друг другу свою социальную значимость. В примере 3 приводится диалог между братьями Диланом и

Саймоном, демонстрирующий невежливое конфликтное общение. Саймон откровенно завидует брату, высказывает свое недовольство тем, что Дилану достается в жизни все самое лучшее – отличная работа, красавица-жена и т. д. Откровенность брата выводит Дилана из состояния равновесия, и он даже не пытается сдерживать свои эмоции.

(3) *Simon: You've got it made, you bastard. Made in the shade. Snug as a bug in the rug.*

Dylan: Cut the crap.

Simon: Working for Jonas and Marsh, pulling in the coin.

Dylan: Shut up, damn it!

Simon: I can't help it. Married to "Foul Mouth Angelface". Why should you, Dylan, have all the luck?

Dylan: Listen you, bastard, I will total you right now if you don't shut up! («Poseidon»)

Достаточно часто в исследуемых нами диалогах в общении между братьями и сестрами (и в общем между членами семьи) встречается ненормативная лексика. В этом смысле братья Саймон и Дилан – не исключение (*You bastard; damn it!*). Зависть Саймона по отношению к брату не дает ему покоя (*Snug as a bug in the rug; Why should you, Dylan, have all the luck?*). Реакция Дилана ожидаема: он в ответ оскорбляет Саймона (*Cut the crap; Shut up, damn it!*). Дилан сыт по горло завистью брата, он не намерен больше слушать его и в грубой форме угрожает ему (*Listen you, bastard, I will total you right now if you don't shut up!*). Речь Саймона эмоциональна, характеризуется быстрым темпом и повышенной громкостью, а Дилан, напротив, говорит медленно.

Во взаимодействии родители-дети и супруг-супруга и родители, и дети, и супруги, пытаясь оставаться вежливыми, думают, прежде чем вербализовать собственную точку зрения на решение существующей проблемы. Это приводит к замедлению общего темпа разговора, однако, на тех участках диалога, которые несут наибольшую семантическую нагрузку, по мнению аудиторов, коммуниканты значительно убыстряют темп речи, что в общем и создает более динамичную картину общения, чем в вежливом формальном взаимодействии. Следует отметить, что, увеличивая скорость произнесения семантически насыщенных реплик, в 36% случаев коммуниканты повышают громкость речи. Это свидетельствует в целом об эмоциональности и экспрессивности речи, которые свойственны именно неформальному общению.

Взаимоотношения брат / сестра – брат / сестра в вежливых неформальных конфликтных диалогах, по мнению аудиторов, зависят от возраста коммуникантов. Общение подростков (даже вежливое) характеризуется большей эмоциональностью, чем общение взрослых братьев и сестер. Эмоциональность речи подростков отражается,

прежде всего, в повышении громкости речи (72% случаев), иногда в изменении высоты (16%) и тембральной окраски голоса (12%) во время произнесения семантически значимых отрезков диалога. Аудиторы отмечают частое употребление ломанной шкалы в вежливом неформальном общении (26,3% случаев) в целом и в общении братьев и сестер разного возраста (59%) в частности. Частое использование ломанной шкалы с низким нисходящим ядерным тоном свидетельствует об определенной эмоциональности, естественности и спонтанности речи; коммуниканты обдумывают, что и как сказать, чтобы остаться вежливыми и одновременно переубедить близкого человека в правильности личной позиции.

По мнению аудитором, невежливому неформальному конфликтному взаимодействию свойственны убыстренный темп (58,4% случаев) с тенденцией к нормальному (41%), широкий высотный диапазон, употребление ломанной нисходящей шкалы и высокого нисходящего ядерного тона, что в целом свидетельствует о чрезвычайной эмоциональности, экспрессивности и спонтанности речи. Коммуниканты не делают никаких усилий по избежанию и прекращению конфликта, напротив, они, следуя порыву эмоций и желанию доказать свою правоту и добиться желаемого результата, говорят необдуманные и оскорбительные слова, которые довольно часто сопровождаются и агрессивными жестами.

Невежливые конфликты между родителями и детьми, как правило, проходят на очень высоких тонах, поскольку родители, не желая мириться с тем, что их дети уже выросли, пытаются оказывать давление на них, чтобы обратить на себя внимание и достичь своих целей.

В невежливых конфликтах между супругами применение тактик вербальной агрессии, по мнению аудитором, имеет место реже (24% случаев), чем в общении родители – дети (46%). Невежливость в общении между супругами на просодическом уровне выражается убыстренным темпом речи, повышенной громкостью, широким высотным диапазоном. Аудиторы отметили, что в общении между супругами изменение высоты голоса от среднего к высокому происходит чаще (67% случаев), чем в общении между родителями и детьми (39%), при том, что на тех участках диалога, где изменяется высота голоса, повышается громкость и убыстряется темп речи, что создает «тройной» эффект и свидетельствует о чрезвычайной эмоциональности таких взаимодействий.

В целом, стоит отметить, что в невежливом неформальном конфликтном общении поведение супругов во многом зависит от их социального статуса, образования и воспитания. Супруги, обладающие невысоким социальным статусом, не имеющие

высшего образования и должного воспитания, как правило, (88% случаев) не контролируют свои эмоции, не думают о последствиях конфликта, не пытаются оградить жену (мужа) от нежелательных стрессов. Необходимо отметить, что в некоторых случаях (7% случаев) супруги образованные и занимающие достойное социальное положение в обществе характеризовались высокомерием, снобизмом, презрением, отсутствием воспитания, что обуславливало агрессивное вербальное поведение в ходе конфликта.

Невежливое неформальное конфликтное взаимодействие между братьями и сестрами также характеризуется высокой степенью эмоциональности. Коммуниканты не скрывают своих негативных чувств и эмоций, не боятся говорить неприятные, грубые и оскорбительные слова. На просодическом уровне, по мнению аудиторов, это выражается в высокой громкости и убыстренном темпе речи, поскольку коммуниканты в процессе конфликтного взаимодействия разговаривают очень быстро, хотя на семантически и эмфатически важных участках диалога их речь замедляется, т. е. семантически и эмфатически важные реплики выделяются за счет их пролонгирования.

Проведенное исследование позволило сделать следующие **выводы**: неформальному конфликтному диалогическому общению свойственно использование тактик вербальной агрессии, употребление заниженной, иногда даже табуированной, лексики. На просодическом уровне такие диалоги характеризуются убыстренным темпом (в некоторых случаях с тенденцией к нормальному), высокой громкостью, широким высотным диапазоном, употреблением ломанной нисходящей шкалы и высокого нисходящего ядерного тона. Поведение коммуникантов в ходе конфликтного взаимодействия во многом зависит от занимаемого ими социального статуса, воспитания, образованности и тактичности.

Перспективным представляется электроакустический анализ мелодических, динамических и темпоральных параметров интонации, а также спектральный анализ речи дикторов-инициаторов конфликта и дикторов-субъектов, вовлеченных в конфликт.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. *Грайс Г. П.* Логика и речевое общение / Г. П. Грайс // Новое в зарубежной лингвистике. Лингвистическая прагматика. — М. : Прогресс, 1985. — Вып. XVI. — С. 217–236.
2. *Дымарский М. Я.* Где находится порог языкового конфликта? / М. Я. Дымарский // Аспекты речевой конфликтологии. — СПб. : Изд. Дом «Сентябрь», 1996. — С. 25–34.
3. *Третьякова В. С.* Конфликт глазами лингвиста / В. С. Третьякова // Юрислингвистика–2 : русский язык в его естественном и юридическом бытии. — Барнаул, 2000. — С. 127–140.

4. *Формановская Н. И.* Речевой этикет и культура общения / Н. И. Формановская. — М. : Высшая школа, 1989. — 234 с.
5. *Brown P.* Politeness: Some Universals in Language Usage. Cambridge / P. Brown, S. Levinson. — Cambridge : Cambridge University Press, 1987. — 352 p.
6. *Brown P.* Universals in Language Usage: Politeness Phenomena / P. Brown, S. Levinson // Questions and Politeness : Strategies in Social Interaction. — Cambridge : Cambridge University Press, 1978. — P. 56–289.
7. *Fraser B.* Perspectives on Politeness / B. Fraser // Journal of Pragmatics. — 1990. — № 14. — P. 219–236.
8. *Grice G. H.* Logic and Conversation / G. H. Grice // Eds. Cole & Morgan. — 1975. — P. 41–58.
9. *Lakoff R.* Language and Women's Place / R. Lakoff. — New York : Harper & Row, 1975. — 245 p.
10. *Leech G.* Principles of Pragmatics / G. Leech. — London : Longman Publishing Group, 1983. — 250 p.
11. *Matsumoto Y.* Politeness and Conversational Universals : Observations from Japanese / Y. Matsumoto // Multilingua. — 1989. — № 8. — P. 207–221.
12. *Meier A. J.* Defining Politeness : Universals in Appropriateness / A. J. Meier // Languages Sciences. — Oxford, 1995. — Vol. 17. — № 4. — P. 245–356.
13. *Mills S.* Gender and Politeness / S. Mills. — Cambridge : Cambridge University Press, 2003. — 278 p.
14. *Sifianou M.* Politeness Phenomena in England and Greece / M. Sifianou. — Oxford : Clarendon Press, 1992. — 268 p.

Надійшла до редакції 26.03.12

© 2012 И. А. Юшковец
(г. Донецк)

РЕАЛИЗАЦИЯ СТРАТЕГИИ ЕДИНСТВА В ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ КАНЦЛЕРОВ ФРГ

ЮШКОВЕЦЬ І. А. РЕАЛІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЇ ЄДНОСТІ В ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ КАНЦЛЕРІВ ФРН

У статті розглядаються особливості реалізації стратегії єдності в політичних виступах та урядових заявах канцлерів ФРН. Ця стратегія має державотворчий характер і являє собою вдале розв'язання «німецького питання». Її реалізація здійснюється на рівні двох тактик: «втішання» і «вказівки на перспективу», що містять дві найвищі точки, діаметрально протилежні за своїм результатом (розподіл та об'єднання Німеччини).

ЮШКОВЕЦ И. А. РЕАЛИЗАЦИЯ СТРАТЕГИИ ЕДИНСТВА В ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ КАНЦЛЕРОВ ФРГ

В статье рассматриваются особенности реализации стратегии единства в политических выступлениях и правительственных заявлениях канцлеров ФРГ. Данная стратегия имеет государственноформирующий характер и представляет собой успешное решение «немецкого вопроса». Ее реализация осуществляется на уровне двух тактик: «утешения» и «указания на перспективу», содержащих две высшие точки, диаметрально противоположные по своему результату (раздел и объединение Германии).

YUSHKOVETS I. A. THE REALIZATION OF THE STRATEGY OF UNITY IN THE POLITICAL DISCOURSE OF FRG CHANCELLORS

The paper studies the peculiarities of strategy of unity realization in the political speeches and government statements of FRG chancellors.

The given strategy is inseparably connected with the history of German state, which influenced its realization not only in horizontal plane, covering the modern stratum of history, but also in vertical plane, referring to the historical representation of the German statehood formation. The strategy of unity has a state-forming feature and represents a successful solution of the “German question”. The strategy of unity is implemented on the level of tactics of “consolation” and the tactics of “indication of perspective”, which include the two highest points diametrically opposite in their result (the division and consolidation of Germany). The dynamics of changing the linguistic means, implementing these tactics, is represented in three axes.

Ключевые слова: политический дискурс, институциональный дискурс, коммуникативная стратегия, коммуникативная тактика, языковая личность.

Отличительной чертой политических выступлений и правительственных заявлений канцлеров ФРГ является реализация в них стратегии единства, что определено стремлением к объединению двух немецких государств, образовавшихся после второй мировой войны.

Доминирующая в анализируемых текстах, она проявляется в первую очередь эксплицитно с помощью местоимений *wir*, *uns*, которые реализуются в сегменте определенности, обозначая конкретный народ *das Volk*. Стратегия единства неразрывно связана с историей немецкого государства, что и повлияло на ее реализацию не только в горизонтальной плоскости, охватывающей современный срез истории, но и в вертикальной, апеллирующей к исторической проекции становления немецкой государственности.

Следует особо отметить, что стратегия единства наряду со стратегией преемственности власти входит в поле так называемой «безопасной» риторики, т.е.

утверждается то, что уже известно аудитории и не содержит полемических высказываний, и, как результат, такие стратегии принимаются безоговорочно и, как правило, базируются на повторах, имея четкую структуру [3, с. 27].

В результате анализа текстов правительственных заявлений и политических выступлений установлена следующая тенденция в реализации данной стратегии. Определены два ее пика: это годы правления К. Аденауэра и Г. Коля, что объясняется историческими фактами раздела Германии в 1949 году и объединения двух немецких государств ГДР и ФГГ в 1990 г. Другие канцлеры ФРГ высказывались по этой проблеме с разной степенью эмоциональности и объективности, сохраняя при этом уверенность в необходимости единства нации скорее в долгосрочной перспективе. Поэтому существенными и наиболее объективно отражающими общие для всех канцлеров позиции по вопросу единства представляются высказывания В. Брандта и Г. Шмидта.

Данная стратегия реализуется двумя тактиками: тактикой «утешения» и тактикой «указания на перспективу».

Тактика «утешения». В политических выступлениях и правительственных заявлениях К. Аденауэра стратегия единства появляется в момент разъединения и образования двух государств на немецкой земле – ФРГ и ГДР (1949 г.). В речах и выступлениях К. Аденауэра эта стратегия формируется как особая форма острого личного переживания раздела Германии на две части под влиянием мощных внешних факторов мировой политики того времени *die UdSSR, Viermächtevereinbarungen, die USA*. Это обстоятельство обусловило доминирование в текстах эмоционально-окрашенной лексики, например:

(1) *Zwar müssen wir uns immer bewußt sein, daß Deutschland und das deutsche Volk noch nicht frei ist, daß es noch nicht gleichberechtigt neben den anderen Völkern steht, daß es – und das ist besonders schmerzlich – in zwei Teile zerrissen ist* [29, с. 133].

(2) *Lassen Sie mich zum Schluß einige Sätze an die Bewohner des Ostsektors von Berlin und der Zone richten. Ihr Leid und Ihre Sorge ist unser Leid und unsere Sorge* [29, с. 148].

Как современник этого события, К. Аденауэр дает скорее эмоциональную оценку разделу, используя прилагательные с негативным значением *nicht frei, nicht gleichberechtigt, zerrissen, brutal, schmerzlich*, (см. (1), (2), (3), (4)) а также имена существительные со значением негативного эмоционального состояния *Leid, Sorge, Gewalt, Los, Trost, schwere Lage*, например:

(3) *Mit Abriegelung des Verkehrs zwischen Ost- und Westberlin hat das Zonenregime die bestehenden und von der Regierung der UdSSR bis auf den heutigen Tag anerkannten*

Viermächtevereinbarungen betreffend Berlin einseitig und mit brutaler Gewalt verletzt [29, с. 382].

(4) *In Ihrer besonders schweren Lage fanden Sie wenigstens in dem Gedanken Trost, daß Sie, wenn Ihr Los nicht mehr tragbar sei, ihm durch die Flucht entgehen können. Es sieht so aus, als wenn Ihnen auch dieser Trost genommen ist. Ich bitte unsere Brüder und Schwestern im Ostsektor von Berlin und in der Zone von Herzen: Geben Sie die Hoffnung nicht auf eine bessere Zukunft für Sie und Ihre Kinder nicht auf* [29, с. 254].

Особое значение в примере (4) приобретает также форма обращения к немцам Восточной Германии, где подчеркнута близость и прочность семейных уз: *unsere Brüder und Schwestern im Ostsektor von Berlin und in der Zone*. В этом примере использование наречий *besonders, nicht mehr* в сочетании с прилагательными *schwer, tragbar* способствует усилению отрицательного отношения К. Аденауэра к ситуации в Восточной Германии. Употребление конструкций типа *Ich bitte... von Herzen* указывает на то, что канцлер воспринимает немцев ГДР как часть нации, оказавшуюся в тяжелом положении и демонстрирует свое сострадание и сопереживание, что находит выражение в использовании К. Аденауэром повелительного наклонения *Geben Sie die Hoffnung... nicht auf*. Канцлер связывает слово *Hoffnung* 'надежда' с лучшим будущим для немцев Восточной Германии и их детей. Надежда – это понятие, которое существенно и для самого К. Аденауэра, т. к. осознание трагизма происходящего канцлер демонстрирует в своих выступлениях постоянно. Конкретные условия раздела и отчуждения представлены реалиями того времени, которые в полной мере передают баланс сил, сложившийся после второй мировой войны *Ostsektor, Zone, Entlang der Sektorengrenze, Stacheldrahtverhaue, Zonenregime*.

Канцлер прибегает к особой форме описания исторических событий и знаков (символов) своего времени, где с помощью выбора языковых средств передается трагический характер процесса разъединения и разорванности самых близких людей, например:

(5) *Entlang der Sektorengrenze wurden Stacheldrahtverhaue errichtet; starke Verbände der Volks- und Grenzpolizei bezogen ihre Stellungen an der Sektorengrenze, um Abriegelung des Verkehrs zwischen Ost- und Westberlin durchzuführen* [29, с. 164].

Типичным для выступлений К. Аденауэра является преобладание имен существительных в сравнении с другими частями речи, при этом доминируют существительные двух групп: 1) называющие конкретные явления того времени, (см. пр. (2), (3), (4), (5)) и 2) существительные, обозначающие чувства и эмоциональное состояние (см. пр. (2)), что придает выступлениям К. Аденауэра характер эмоциональной оценки, которая базируется на субъективном анализе объективной реальности того времени.

Для К. Аденауэра существенным фактором единения является сознательное употребление личных и притяжательных местоимений *wir, unser* по отношению к Восточной Германии (см. пр. (1), (2), (4)).

Другим стержневым компонентом, выражающим стремление к единству в выступлениях К. Аденауэра, является частое употребление будущего времени (Futur I), и при этом усиление создают вставные конструкции с повелительным наклонением (Imperativ) (см. пр. (6)). В качестве главного условия объединения канцлер указывает «свободу» (*Freiheit*), которая в такой же степени важна и для других народов мира, поддержка которых, наряду с «правом» (*Recht*) является существенным фактором вхождения ФРГ в мировое сообщество (*Wir stehen nicht allein in der Welt*), например:

(6) *Sie werden eines Tages – glauben Sie es mir – mit uns in Freiheit vereint sein. Wir stehen nicht allein in der Welt, das Recht steht auf unserer Seite, und auf unserer Seite stehen die Völker der Welt, die die Freiheit lieben* [29, с. 112–114].

Совокупность лексических и синтаксических средств, а именно существительные *Trost, Hoffnung, Brüder, Schwestern* и побудительные предложения типа *Geben Sie die Hoffnung nicht auf!* определяют реализацию тактики утешения.

Тактика «указания на перспективу». В. Брандт продолжает традицию сознательного употребления личных и притяжательных местоимений *wir, unser*, которую ввел К. Аденауэр в своих политических выступлениях и правительственных заявлениях по отношению к немцам Восточной Германии. В примере (7) указанная тенденция поддерживается употреблением лексемы *alle zu Haus* и прилагательными *verbunden, gemeinsam, für den Frieden unter uns*, а также перечислением существительных, обозначающих основополагающие факторы общности *Sprache und Geschichte*. Лексема *Geschichte* дается в антонимичной паре существительных *Glanz und Elend*, например:

(7) *Die Deutschen sind nicht nur durch ihre Sprache und ihre Geschichte – mit ihrem Glanz und ihrem Elend – verbunden; wir sind alle in Deutschland zu Haus. Wir haben noch gemeinsame Aufgaben und gemeisame Verantwortung: für den Frieden unter uns und in Europa* [26, с. 312].

Для Г. Шмидта наряду со стремлением к единству особенно важна нормализация дипломатических отношений с ГДР как базы для осуществления объединения нации, что позволяет немцам ГДР и ФРГ развивать отношения во всех сферах – от гуманитарной до производственной, например:

(8) *Wir halten in der Forderung fest, daß Deutsche mit Deutschen reden können. Wir halten daran fest, daß die Hoffnungen der Bürger beider deutscher Staaten auf mehr*

Begegnungen und Nähe nicht enttäuscht werden dürfen. Denn über alles Trennende hinweg ist das Gemeinsame und der Wille zur Gemeinsamkeit lebendig geblieben. Trotz dieser Belastungen ist es im letzten Jahr gelungen, die deutsch-deutschen Beziehungen und die Lage in und um Berlin in einem ruhigen Fahrwasser zu halten [28, с. 420–425].

В примере (8) особое значение имеет построение и расположение сложных синтаксических конструкций. Придаточное предложение с союзом *denn* составляет самостоятельное предложение, так как для Г. Шмидта объяснение причины представляется настолько важным, что требует его как графического, так и композиционного выделения. В этом предложении содержатся ключевые слова *das Gemeinsame, der Wille zur Gemeinsamkeit lebendig geblieben*. Канцлер часто использует выражения *Wir halten... fest* как главные предложения и продолжает придаточными с союзом *daß* для декларации принципов общения немцев ГДР с немцами ФРГ (*deutsch-deutsche Beziehungen*), в основу которых положена возможность диалога (*Deutsche mit Deutschen reden können*) и исключение разочарования граждан обоих государств в своих надеждах на регулярные встречи (*nicht enttäuscht werden darf*), что передается при помощи модальных глаголов *können* и *dürfen*.

В выступлениях и правительственных заявлениях Г. Коля находит свое отражение второй пик реализации стратегии единства. Объединение двух немецких государств представлено, прежде всего, именами существительными с позитивной коннотацией *ein Fest des Wiedersehens, der Zusammengehörigkeit und der Einheit, Freude und Genugtuung, Kraft der Freiheit*, например:

(9) *Vor dem Blicken der Weltöffentlichkeit feiern die Menschen in Deutschland am vergangenen Wochenende nach fast drei Jahrzehnten der Trennung ein Fest des Wiedersehens, der Zusammengehörigkeit und der Einheit* [27, с. 214–217].

(10) *Wie empfinden in diesen Tagen in erster Linie Freude und Genugtuung darüber, daß die friedliche Kraft der Freiheit Grenzen zu überwinden und ein unbeschwertes Zusammenkommen von Familien, Freunden und Landsleuten zu ermöglichen vermag. Wir können stolz darauf sein, wie herzlich unsere Landsleute hier in der Bundesrepublik Deutschland empfangen wurden* [28, с. 280–285].

В примере (9) ключевым является существительное *Fest* с уточняющими его тремя существительными в родительном падеже *des Wiedersehens, der Zusammengehörigkeit und der Einheit*, и глаголом *feiern*. Данный пример содержит также существительное *Trennung*, которое антонимично по значению слову *Einheit* и включено в предложно-субстантивное сочетание со значением темпоральности *nach fast drei Jahrzehnten*. Оно передает семантику уже состоявшегося и относящегося к прошлому такого исторического явления как *Trennung*. В примере (10) акцент смещается на употребление глаголов *überwinden*,

ermöglichen, vermögen, модального глагола *können*, с конструкцией *stolz sein darauf* при сохранении тяготения канцлера к номинативному стилю.

Второй особенностью политических выступлений Г. Коля является частое употребление языковых средств выражения категории времени: существительные, прилагательные, предложно-субстантивные сочетания (см. пр. (9), (10), (11), (12), (13)).

Примеры (11), (12), (13), кроме общих темпоральных указателей на исторические события: *am 3. Oktober 1990, 40 Jahre, Am 9. November 1989*, содержат также определенные средства актуализации настоящего и непосредственной связи с ними: *am vergangenen Wochenende, in diesen Tagen*.

Совокупность указанных языковых средств создает позитивную оценку события объединения, который переживается сейчас, в настоящем.

(11) *Die deutsche Einheit wurde dann am 3. Oktober 1990 erreicht – in Frieden, ohne Gewalt und Blutvergießen und Zustimmung all unserer Nachbarn* [27, с. 114].

(12) *40 Jahre war Deutschland in zwei Staaten geteilt – doch die Einheit und die Zusammengehörigkeit der Nation blieb gewahrt. Immer wieder zeigte sich, daß die Mehrheit der Menschen in Ost und West nicht bereit war, die Trennung als endgültiges Urteil der Geschichte hinzunehmen* [27, с. 128].

(13) *Am 9. November 1989 fiel die Mauer. Damit begann unser gemeinsamer Weg zur deutschen Einheit* [27, с. 134].

Для К. Аденауэра и Г. Коля общим является то, что эти канцлеры были свидетелями исторических событий или разделения (К. Аденауэр), или объединения (Г. Коля) Германии, воспринимаемых ими как личные переживания. При этом диаметрально противоположные понятия детерминировали и разную оценку в политических выступлениях и правительственных заявлениях, что нашло отражение в определенном выборе языковых средств (см. табл. 1), в основном антонимичных по своему значению.

После 1989 года стратегия единства Германии в речах канцлеров Г. Шредера и А. Меркель трансформируется в стратегию единства Европы. Хотя идея «большой Европы» появляется еще в речах К. Аденауэра как стратегическая задача отдаленного будущего.

Для Г. Шредера и А. Меркель характерно использование сходных языковых средств для реализации данной стратегии, например:

(14) *Wir brauchen ein einiges und starkes Europa, das gemeinsam mit seinen Partnern zu einer kooperativen Weltordnung beiträgt* [28].

(15) *Deshalb gilt für die Außenpolitik wie für die innere Politik der Europäischen Union: Europa gelingt nur gemeinsam* [28].

В примерах (40), (41) существенным является наречие *gemeinsam*, которым определяется программа действий Европейского союза: *zu einer kooperativen Weltordnung beiträgt, für die Außenpolitik, wie für die innere Politik*.

Таблица 1. Языковые средства реализации стратегии единства

Языковые средства \ Канцлер	К. Аденауэр	Г. Коль
1. Имена существительные		
– обозначающие эмоциональное состояние	<i>die Freiheit, die Hoffnung, das Leid, die Sorge, die Gewalt, das Los, der Trost, die Flucht, Errichtung der Einheit, das Besatzungsstatut</i>	<i>ohne Gewalt und Blutvergießen, Fest des Wiedersehens, der Zusammengehörigkeit und der Einheit, Freude und Genugtuung, Kraft der Freiheit</i>
– политические реалии – символы времени	<i>die UdSSR, Viermächtevereinbarungen, Zwei Teile, Ostsektor, Zone, Zonenregime, Stacheldrahtverhaue, Ost-Westberlin, Alleinvertretungsanspruch</i>	<i>2+4 Verhandlungen, Wirtschafts-Währungs und Sozialunion, 10 Punkteprogramm, die Mauer</i>
2. Имена прилагательные и причастия		
– антонимичные пары	<i>nicht gleich, nicht gleichberechtigt, besonders schmerzlich, brutal, schwer; nicht legitimiert – frei bekunden; mitverantwortlich (sein für Sowjetzone)* – allein befugt sein (für das deutsche Volk zu sprechen)</i>	<i>stolz sein, friedlich</i>
3. Глаголы	<i>zerreißen, verletzen</i>	<i>sich freuen, empfinden, überwinden, ermöglichen, vermögen, feiern</i>
4. Наречия		
– времени	<i>Immer</i>	
– места	<i>da drüben, dort</i>	<i>hier</i>
5. Числительные	<i>1949</i>	<i>nach fast drei Jahrzehnten, am 3. Oktober 1990, 40 Jahre, Am 9. November 1989</i>

* К. Аденауэр никогда не употреблял название другого немецкого государства – ГДР

Таким образом, стратегия единства в политических выступлениях и правительственных заявлениях канцлеров ФРГ выделяется среди других тем, что в своей

реализации она содержит 2 высшие точки / пика, диаметрально противоположные по своему значению (раздел и объединение Германии) и выраженные в основном лексическими средствами (см. табл. 1.). Динамика изменения языковых средств, оформляющих данные тактики, находит отражение в трех содержательных осях 1) *Trennung – Mauer – Einigung – Einheit*; 2) *deutsch-deutsche Beziehungen, die Deutschen – die Deutschen*; 3) *wir – das Volk – ein Volk – unser Volk*.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Арутюнова Н. Д. Фактор адресата / Н. Д. Арутюнова // Известия АН СССР. СЛЯ. — 1981. — Т. 40. — № 4. — С. 356–367.
2. Базылев В. Н. Политик-фраза и политик-текст / В. Н. Базылев // Языковая личность: институциональный и персональный дискурс : [сб. науч. тр.]. — Волгоград : Перемена, 2000. — С. 65–71.
3. Башук А. И. Коммуникативно-стратегический анализ политического текста / А. И. Башук // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия «Филология». — 2006. — Т. 19 (58). — № 2. — С. 167–171.
4. Бессонова Л. Е. Коммуникативные аспекты политического дискурса / Л. Е. Бессонова // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия «Филология». — 2004. — Т. 16 (55). — № 1. — С. 22–27.
5. Блакар Р. М. Язык как инструмент социальной власти / Р. М. Блакар // Язык и моделирование социального воздействия. — М. : Прогресс, 1987. — С. 88–125.
6. Верещагин Е. М. Речевые тактики «призыва к откровенности»: Еще одна попытка проникнуть в идиоматику речевого поведения / Е. М. Верещагин, Р. Ратмайр, Т. Ройтер // Вопросы языкознания. — 1992. — № 6. — С. 82–93.
7. Воробьева О. И. Политический язык: семантика, таксономия, функции : автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / О. И. Воробьева. — М., 2000. — 39 с.
8. Дорофеева М. С. Категорія суб'єкта в політичній промові (на матеріалі виступів федеральних канцлерів ФРН повоєнного періоду) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / М. С. Дорофеева. — К. : Науковий світ, 2005. — 21 с.
9. Петренко Д. А. Язык общественно-политической сферы и традиции политической парламентской речи в Германии / Д. А. Петренко // Studia Germanica et Romanica: Іноземні

мови. Зарубіжна література. Методика викладання : [наук. журнал]. — Донецьк : ДонНУ, 2007. — Т. 4. — № 2 (11). — С. 27–34.

10. *Шейгал Е. И.* Структура и границы политического дискурса / Е. И. Шейгал // Филология – Philologica. — Краснодар, 1998. — № 14. — С. 22–29.

11. *Farkas R.* Heimatbegriffe und Heimatkunde im Wandel – Regionalismus – Nationalismus – Multikulturalismus / R. Farkas // Politische Konzepte und verbale Strategien. — Frankfurt am Main, 2002. — S. 9–31.

12. *Greifenhagen M.* Einleitung / M. Greifenhagen // Kampf um Wörter? Politische Begriffe in Meinungsstreit. — München, Wien, 1980. — S. 9–78.

13. *Grünert H.* Politisches Sprechen als oppositiver Diskurs: Analyse theoretisch-argumentativer Strukturen im parlamentarischen Sprachgebrauch / H. Grünert, G. Kalivoda // Textproduktion. — Tübingen : Narr, 1983. — S. 73–79.

14. *Holly W.* Für einen «sinnvollen» Handlungsbegriff in der linguistischen Pragmatik / W. Holly, P. Kühn, U. Püschel // Zeitschrift für germanistische Linguistik 12. — 1984. — S. 275–312.

15. *Klein J.* Benachteiligung der Frau im generischen Maskulinum – eine feministische Schimäre oder psycholinguistische Realität? / J. Klein // Akten des Germanistentags. — Tübingen, 1987. — Teil 1. — S. 310–319.

16. *Lagenbucher W. R.* Politische Kommunikation. Grundlagen, Strukturen, Prozesse / W. R. Lagenbucher. — Wien : Braumüller Verlag, 1986. — 196 S.

17. *Niehr T.* Kampf um Wörter? Sprachthematisierung als strategische Argumente im politischen Meinungsstreit / T. Niehr // Politische Konzepte und verbale Strategien. — Frankfurt am Main, 2002. — S. 85–105.

18. *Patzelt W. J.* Politiker und ihre Sprache / W. J. Patzelt // Sprache des Parlaments und Semiotik der Demokratie. Studien zur politischen Kommunikation in der Moderne. — Berlin : de Gruyter, 1995. — S. 10–55.

19. *Stangl A. und Marie-Luise.* Verhandlungsstrategie / A. Stangl, M.-L. Stangl. — Düsseldorf-Wien : Econ Verlag, 1972. — 265 S.

20. *Zimmermann H.* Die Politische Rede. Der Sprachgebrauch Bonner Politiker / H. Zimmermann. — Stuttgart, 1975. — 237 S.

21. *Baring A. Schöllgen G.* Kanzler, Krisen, Koalitionen / A. Baring. — Berlin : Siedler Verlag, 2002. — 318 S.

22. *Dönhoff M. G.* Deutschland, deine Kanzler / M. G. Dönhoff. — Bonn : Coldmann, 1999. — 256 S.

23. *Korte F. R.* Das Wort hat der Herr Bundeskanzler. Eine Analyse der Großen Regierungserklärungen von Adenauer bis Schröder / F. R. Korte. — Bonn : Westdeutscher Verlag, 2002. — 477 S.

24. *Metz A.* Die ungleichen Grundväter. Adenauers und Erhards langer Weg an die Spitze der Bundesrepublik / A. Metz. — Konstant, 1998. — 256 S.

25. *Sternburg W.* Die deutschen Kanzler. Von Bismarck bis Kohl / W. Sternburg. — Berlin, 1998. — 448 S.

СПИСОК ІЛЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛА

26. *Bundeskanzler W. Brandt. Reden und Interviews.* — Hamburg : Verlag Hoffmann und Campe, 1971. — 480 S.

27. *Die Deutsche Einheit. Reden und Gespräche.* — Lübbecke : Bergisch Gladbach, 1992. — 512 S.

28. *Reden und Berichte der Bundesregierung.* Presse- und Informationsamt der Bundesregierung, Bonn (156 Einzelveröffentlichungen)

29. *Stüve K.* Die Rede des Kanzlers / K. Stüve. — VS Verlag, 2005. — 401 S.

Надійшла до редакції 30.03.12

РОМАНСЬКІ МОВИ

© 2012 О. В. Галян
(м. Львів)

ЛІНГВОПРАГМАТИКА ПРЕФІКСАЛЬНОЇ ДЕРИВАЦІЇ ФІЗИЧНИХ ТЕРМІНІВ У ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ

ГАЛЯН О. В. ЛІНГВОПРАГМАТИКА ПРЕФІКСАЛЬНОЇ ДЕРИВАЦІЇ ФІЗИЧНИХ ТЕРМІНІВ У ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ

Розглянуто процеси утворення префіксальних фізичних термінів, згрупованих за семантичною ознакою. Основну увагу приділено префіксальним морфемам із заперечно-привативним, просторовим, зменшувально-збільшувальним значенням та семою інтенсивності. Проаналізовано зміну семантичного навантаження префіксів через порівняння елементів фізичної терміносистеми із загальноповсякденною лексикою.

ГАЛЯН О. В. ЛИНГВОПРАГМАТИКА ПРЕФИКСАЛЬНОЙ ДЕРИВАЦИИ ФИЗИЧЕСКИХ ТЕРМИНОВ ФРАНЦУЗСКОГО ЯЗЫКА

Рассмотрены процессы образования префиксальных физических терминов, сгруппированных по семантическому признаку. Основное внимание уделяется префиксальным морфемам с отрицательно-привативным, пространственным, уменьшительно-увеличительным значением и семой интенсивности. Проанализирована смена семантической нагрузки префиксов путем сравнения элементов физической терминотерминосистемы с общеупотребительной лексикой.

HALYAN O. V. THE LINGUISTIC PRAGMATICS OF PREFIXAL DERIVATION OF PHYSICS TERMS IN FRENCH

The article considers how the prefixal physics terms classified by semantic features are formed. The attention has been focused on the prefixal morphemes with negative-privative, spatial, diminutive or augmentative meaning and with the seme of intensity. The author has analyzed how the semantic loading of prefixes change, comparing the elements of physics terminology with the general word stock. The largest number of terms (55% of the total) is formed using prefixes with negative-privative meaning. A group of prefixes that determine the order of measurement units has been introduced in order to carry out quantitative analysis of physical quantities and units of measurement. Especially productive in this group is the morpheme nano- which is used to form a large number of neologisms in physics, engineering and technology.

Ключові слова: фізичний термін, деривація, префікс, семантика, морфема

Особливості формування та функціонування термінів завжди займали важливе місце в сучасному мовознавстві. Фізика, як наука і відповідна їй терміносистема, є чітко структурованою системою із функціонально визначеними зв'язками між її елементами. У зв'язку із інтенсивним прискоренням науково-технічного прогресу значно збагачується словниковий склад сучасної французької мови. Морфемний спосіб словотворення (суфікси, префікси) є потужним джерелом поповнення фізичних термінів. **Актуальність дослідження** зумовлена необхідністю вивчення семантики та дериваційних процесів при утворенні нових фізичних термінів.

Метою дослідження є аналіз особливостей префіксальної деривації та функціонування фізичних термінів, встановлення продуктивності префіксальних морфем, згрупованих за семантичною ознакою.

Об'єктом дослідження виступають фізичні терміни у французькій мові, а його **предметом** є процеси префіксального словотворення у фізичній терміносистемі.

Матеріалом аналізу слугувала вибірка термінів зі статей франкомовного наукового журналу з фізики [12–15], галузевих та загальних словників [10–11]. Загальна кількість фізичних термінів, утворених за допомогою префіксальних морфем, становить 269 лексичних одиниць.

Префіксація, як різновид афіксального словотворення, може надавати слову додаткового смислу, не змінюючи його приналежності до частини мови [3, с. 61]. Префікси, які утворюють неологізми у французькій мові, мають грецьке або латинське походження, і значна їх частина походить від прийменників та прислівників [9, с. 112]. А. Дармстетер, Ж. Гугенейм відносять утворення префіксальних дериватів до словоскладання [5, с. 34], що, в значній мірі, обумовлено автономністю даних морфем. Проте інші дослідники (Н. Штейнберг [7, с. 146], А. Доза, О. Соважо [5, с. 34]) вважають префіксацію афіксальним словотворенням. Немає також однозначного трактування щодо назв морфем, які можуть існувати у вільному стані (не зв'язані з кореневою морфемою), але не беруть участі у словотворенні в якості первинних основ. Такі елементи часто називають напівпрефіксами, псевдопрефіксами, префіксоїдами, наприклад: *mono-*, *télé-*, *radio-*, *photo-* тощо [7, с. 144].

Префікси, приєднуючись до основ слів, надають їм нового семантичного навантаження. Із метою систематизації чисельних префіксів, які існують у французькій мові, згрупуємо їх за семантичними ознаками. Найбільшу групу становлять префікси заперечно-привативного значення, які утворюють 141 (53% від загального числа досліджуваних лексичних одиниць) похідних слів-термінів. Ці форманти ніби анулюють або нейтралізують якість чи дію, що виражається основою. Привативні префікси означають відсутність або вилучення того, на що вказує основа [7, с. 152]. Із цієї групи морфем у текстах із фізики найчастіше використовують: *dé-* (*dés-*), *di-* (*dis-*), *anti-*, *in-*, *a-*. У загальноновживаній лексиці *dé-* (*dés-*) приєднується переважно до дієслів [6, с. 46] із суфіксом *-is* та народним *-er* першої дієвідміни [7, с. 160]. Для утворення фізичних понять від цих дієслів утворюються іменники із суфіксальним завершенням на *-isation*, що виражають зняття дії, на яку вказує основа: *magnétiser* 'намагнічувати' → *démagnétiser* 'розмагнічувати' → *démagnétisation* 'розмагнічування', *sensibiliser* 'сенсифікувати' → *désensibiliser* 'десенсифікувати, знижувати чутливість' → *désensibilisation* 'десенсифікація, зниження чутливості', *polariser* 'поляризувати' → *dépolariser* 'деполяризувати' → *dépolarisation* 'деполяризація'. Від дієслів з привативним значенням утворюються похідні із суфіксом *-age*: *déphasier* 'змішувати по фазі, змінювати фазу' → *déphasage* 'фазове зміщення, зсув фаз', *découpler* 'роз'єднувати, відключати' → *découplage*

‘роз’єднання, відключення’. Префікс *dé-* (*dés-*), приєднуючись до іменників, може виступати як засіб для вираження антонімічних відношень: *intégration* ‘інтеграція, об’єднання’ → *désintégration* ‘дезінтеграція, розпад’, *ordre* ‘порядок, впорядкованість’ → *désordre* ‘безпорядок, невпорядкованість’. Крім вказаних значень, *dé-* може надавати словам підсилюючої дії [4, с. 46], причому перехід із загальноживаної лексики у фізичний термін відбувається після приєднання префікса до основи: *passer* ‘переправляти, переходити’ → *dépasser* ‘перевищувати’ → *dépassement* ‘перевищення’. Префікс *dé-* в загальноживаній лексиці надає словам заперечно-привативного значення, але ця морфема може надати зовсім нового семантичного навантаження слову, яке набуває ознак фізичного терміну. Наприклад, *croissance* → *décroissance* у загальноживаній лексиці, відповідно, означає ‘вирощування, ріст’ → ‘зменшення, спадання’, але в атомній та ядерній фізиці *décroissance* означає ‘радіоактивний розпад’: *La décroissance radiative vers $4d^{10}$ est possible seulement à partir des niveaux $4d^9 4f^{13}P$, ^3D et ^1P* [12, с. 114] ‘Радіоактивний розпад до $4d^{10}$ є можливим лише починаючи з рівнів $4d^9 4f^{13}P$, ^3D і ^1P ’.

Для означення фізичних явищ в оптиці і у фізиці твердого тіла використовуються терміни, які утворені за участі префікса *di-* (*dis-*). Важливою особливістю при такому словотворенні є те, що *dis-* «зливається» з основою слова і, як наслідок, відбувається процес морфемного спрощення: *dispersion* ‘дисперсія’, *distribution* ‘розподіл, розташування’, *dissipation* ‘дисипація, розсіювання’. В окремих випадках цей префікс зберігає свою членованість лише в опозиції щодо іншого префікса [7, с. 161]: *dissociation* ‘дисоціація, розклад’ → *association* ‘асоціація, об’єднання’, *disparition* ‘зникнення’ → *apparition* ‘поява, зародження’. На противагу *dis-*, префікс *di-* має більше автономності, тому у фізиці часто використовують терміни як з участю цієї морфemi, так і без неї. Приєднуючись до основи, *di-* може надавати терміну лише деякого семантичного відтінку: *solution* ‘розчин’ → *dissolution* ‘розчинення, розділення, розчин’ або продукувати нові фізичні терміни, які не пов’язані за семантичним значенням із первинною основою: *fraction* ‘фракція, порція’ → *diffraction* ‘дифракція’ (явище огинання перешкод хвилями), *fusion* ‘плавлення, розплавлення’ → *diffusion* ‘дифузія’ (явище проникнення молекул однієї речовини в іншу).

Заперечний префікс *anti-*, беручи участь у словотворенні, виражає повну протилежність того, на що вказує коренева морфема. Найбільшу продуктивність у фізиці цей префікс проявляє для означення античастинок: *antibaryon* ‘антибаріон’, *anticorpuscule* ‘античастинка’, *antiélectron* ‘позитрон’, *antineutrino* ‘антинейтрино’, *antineutron* ‘антинейтрон’, *antinucleon* ‘антинуклон’, *antiparticule* ‘античастинка’, *antiproton* ‘антипротон’. Така висока продуктивність пояснюється наявністю великої кількості

елементарних частинок, майже кожна з яких має античастинку. Крім того, *anti-* може приєднуватися до прикметників [8, с. 70–71], виражаючи ознаки, які є протилежними основі: *antisymétrique* ‘антисиметричний’, *antimagnétique* ‘антимагнітний, немагнітний’.

Префіксу *in-* властиво вступати у словотвірні зв'язки з прикметниками, рідше з іменниками [4, с. 47]: *incohérente* ‘некогерентний’, *inélastique* ‘нееластичний, непружний’, *inhomogène* ‘негомогенний, неоднорідний’, *inhomogénéie* ‘неоднорідність’, *inactivation* ‘інактивація, подавлення активності’. Еквівалентом *in-* в українській мові, у перекладі цих термінів, є заперечна частка *не*. На відміну від *anti-*, для префікса *in-* заперечення є не єдиною семантичною функцією. Він може означати «дію, направлену всередину»: *incorporation* ‘введення, проникнення’, *injection* ‘інжекція, вприскування’.

Префікс *a-* на даний час вважається таким, що втрачає свою активність. Це обумовлено розвитком продуктивності інших синонімічних префіксів, які виконують майже ідентичну функцію [7, с. 149]. Із тих небагатьох термінів, які часто вживають в механіці чи теорії електромагнетизму, відносимо *apériodique* ‘аперіодичний’, *asymétrique* ‘асиметричний’. Семантика *a-* у наведених прикладах означає заперечення ознаки, на яку вказує основа. Переклад на українську, так само як і термінів із префіксом *in-*, здійснюється за допомогою заперечної частки *не*. Морфема *a-* часто викликає подвоєння початкових приголосних основи, приймаючи форми *ac-*, *an-* [7, с. 150], при утворенні дієслів та іменників: *accélérer* ‘прискорювати’, *accélération* ‘прискорення’, *accoupler* ‘з'єднувати, зчіплювати’, *accouplement* ‘з'єднання, зчеплення’, *accrocher* ‘прикріплювати’, *accrochage* ‘прикріплювання’, *annihiler* ‘анігілювати’, *annihilation* ‘анігіляція, взаємознищення’. Тут функція заперечення втрачається, проте у фізиці деривати-іменники із цими псевдо-префіксами набувають нового значення «перебувати у стані» [2, с. 103], а дієслова – відповідного фізичного процесу: *accouplement* ‘знаходження у щепленому, з'єднаному стані, зв'язок’, *accélération* ‘фізичний параметр прискорення’ або ‘перебування в стані прискорення’, *annihilation* ‘процес анігіляції, взаємного знищення’.

Окрему групу активних префіксів становлять морфеми з просторовим (локалізуючим) значенням. У фізиці найпродуктивнішими є: *inter-*, *intra-*, *trans-*, за допомогою яких утворюються іменники та прикметники (33 слова-терміни, 12%). Префікс *inter-* ‘між’ [3, с. 67] зберігає семантику «перебування між чимось»: *intermoléculaire* ‘міжмолекулярний’, *intercristallin* ‘міжкристалічний’, *interatomique* ‘міжатомний’, *interstice* ‘міжвузловина, щілина’, *interphase* ‘міжфазовий шар’. В наукових статтях з фізики це значення префікса є найуживанішим: *La simulation par dynamique moléculaire (DM) classique requiert un potentiel interatomique en entrée* [15, с. 368] ‘Моделювання в класичній

молекулярній динаміці вимагає введення міжатомного потенціалу'. Проте даний префікс, приєднуючись до іменників, може набувати іншого семантичного відтінку, означаючи максимальне просторове наближення, і перекладатись як «взаємо»: *interdiffusion* 'взаємна дифузія', *interchangeabilité* 'взаємозаміна', *interaction* 'взаємодія'. Якщо ж префікс *inter-* зливається з основою слова і стає нероздільним, тоді похідні слова набувають нового смислу, що не пов'язується із семантикою «між» або «взаємо». Наприклад: *interférence* 'інтерференція' (явище накладання хвиль, що приводить до їх локально-просторового підсилення або послаблення), *interdiction de la transition* 'заборона переходу'.

Префікс *intra-* має значення «всередині чогось» [3, с. 67]. Приєднуючись лише до прикметників, морфема утворює деривати термінологічного характеру, які не мають окремої направленості щодо розділів фізики: *intramoléculaire* 'внутрішньомолекулярний', *intracristallin* 'внутрішньокристалічний', *intranucléaire* 'внутрішньоядерний', *intragranulaire* 'внутрішньозерновий'.

Останній із групи просторово-локалізуючого значення префікс *trans-* характеризується різносемантичністю. В іменниках та дієсловах, він може означати: 1) просторовий перехід: *transposition* 'переміщення', *transvaser* 'перекачувати'; 2) перетворення: *transformation* 'трансформація', *transcoder* 'перекодувати'; 3) проходження крізь: *transmission* 'проходження, пропускання, передача, зв'язок', *transmittance* 'коефіцієнт пропускання, прозорість', *transmittance thermique* 'коефіцієнт теплопередачі'. В останньому випадку цікавим фактом є виникнення полісемічних термінів, семантика яких визначається фізичним контекстом. Наприклад, для характеристики оптичних приладів *transmittance* означає 'прозорість': *L'atténuation d'intensité observé dans la figure 2, résultant de la présence des filtres, correspond à la transmittance des deux filtres (titane et polyimide)* [14, с. 66] 'Зменшення інтенсивності, яке спостерігається на малюнку 2, у результаті наявності фільтрів, відповідає прозорості двох фільтрів (титан і поліімід)'. Крім того, при дослідженні оптичних властивостей речовин на графіках назва осі ординат *transmittance %* [13, с. 245] означає 'коефіцієнт пропускання світла, виражений у відсотках'.

Велику групу утворюють префікси із значенням інтенсивності [6, с. 45] (54 лексичні одиниці, 20%), які виражають високу, найвищу або навпаки недостатню ступінь ознаки чи сукупності ознак. Із них найчастіше утворюють фізичні терміни: *sur-*, *super-*, *hyper-*, *sub-*, *ultra-*. Префікс *sur-* у більшості дериватів означає перевищення інтенсивності дії: *surdosage* 'переопромінення', *surexcitation* 'перезбудження', *surtension* 'перевищення напруги'. Семантика цієї групи морфем може збігатись, крім того префікси можуть додаватись до одних і тих же основ, наприклад, *sur-* і *super-* можуть означати 'над':

surstructure 'надструктура', *surcritique* 'надкритичний', *superstructure* 'надструктура', *supercritique* 'надкритичний, суперкритичний'. Префікс *hyper-* означає велике підсилення якісної ознаки або дії: *hyperfocal* 'гіперфокальний', *hyperfréquence* 'надвисока частота', *hypercompression* 'наддув'. Вживання цього префікса може створювати неологізми для підсилення винятковості функцій у новостворених фізичних приладах, хоч сама назва і не відображає фізичної суті, наприклад: *hypermicroscope* 'електронний мікроскоп'. Морфема *sub-*, приєднуючись до основи, як і в загальноновживаній лексиці, зменшує інтенсивність ознаки (*subcritique* 'докритичний'). В утворенні термінів в атомній або ядерній фізиці [11, с. 209] цей префікс вказує на допорогову розмірність елементарних частинок: *particule subatomique* 'субатомна частинка' (частинка, яка входить до складу атома і не перевищує його розміри), *particule subnucléaire* 'суб'ядерна частинка' (частинка, яка входить до складу ядра і не перевищує його розміри). Префікс *ultra-* приєднується до іменників та прикметників, означаючи «крайній», «за межами» [1, с. 43]. З кінця XIX ст. він проникає в науково-технічну термінологію зі значенням «понад», «зверх». У наукових статтях з фізики морфема *ultra-* утворює терміни, що визначають діапазон хвиль: *ultraviolet* 'ультрафіолетовий', *ultraacoustique* 'ультразвуковий', *ultra-rouge* 'інфрачервоний', зберігаючи семантику «за межами». При словотворенні цим префіксом можна також підсилити ознаку чи дію, на яку вказує основа: *ultrapression* 'надвисокий тиск', *ultravide* 'надвисокий вакуум', *ultrafractionnement* 'ультрафракціонування'. Спільним для цієї групи префіксів є створення синонімічних рядів за ознакою наростання інтенсивності: *surpression* 'підвищений тиск', *superpression* 'надвисокий тиск', *hyperpression* 'надвисокий тиск', *ultrapression* 'надвисокий тиск'. Як бачимо із наведених прикладів, в українській мові відсутній такий еквівалент синонімічного ряду, у якому поступово наростає інтенсивність ознаки чи дії.

У терміносистемах, які пов'язані із природничими науками (фізика, хімія, біологія, географія) часто використовують форманти *micro-* і *macro-* (19 фізичних термінів, 7%). Додаючись до іменника або прикметника, префікс може вказувати на малі або великі розміри об'єктів, визначених основою: *microcristal* 'мікрокристал', *microfaisceau* 'мікропучок, мікропромінь', *macromolécule* 'макромолекула', *macroparticule* 'макрочастинка'. Тому ці префікси відносять до семантичної групи із зменшувально-збільшувальним значенням [7, с. 180–181]. Проте у фізиці, основним семантичним навантаженням для префікса *micro-* є визначення кратної розмірності відповідної фізичної одиниці вимірювання. Тобто даний префікс означає не тільки зменшення одиниці вимірювання, але й встановлює, що це зменшення відбувається в мільйон разів: *microvolt*

‘мікрровольт, мкВ=10⁻⁶В’, *microcourant* ‘мікрострум’. Загалом, у фізичній терміносистемі поступове зменшення чи збільшення величин за допомогою відповідних префіксів відбувається із кратністю в тисячу разів. Таким чином, можемо вперше встановити ряд префіксів, які визначають кратність розмірності для фізичних величин. У наукових роботах із фізики використовують префікси, із яких кожен наступний дозволяє в тисячу разів зменшити (збільшити) одиниці вимірювання фізичних величин порівняно із попереднім: *milli-* (*milliampère* ‘міліампер, мА = 10⁻³ А’), *micro-* (*micromètre* ‘мікрометр, мкм = 10⁻⁶ м’), *nano-* (*nanohenry* ‘наногенрі, нГн = 10⁻⁹ Гн’), *pico-* (*picoseconde* ‘пікосекунда, пс = 10⁻¹² с’). У бік збільшення одиниць вимірювання використовують наступні префікси: *kilo-* (*kilogramme* ‘кілограм, кг = 10³ г’), *méga-* (*mégawatt* ‘Мегават, МВт = 10⁶ Вт’), *giga-* (*gigacycle* ‘гігагерц, ГГц = 10⁹ Гц’). Така кількість префіксів, які відіграють важливу роль для кількісного аналізу фізичних величин і явищ, дає підстави нам виділити їх в окрему групу під назвою – «префікси кратності одиниць вимірювання». Загальна кількість фізичних термінів цієї групи складає 22 слова-терміни, що у відсотковому відношенні становить 8% від загального числа дериватів.

Останнім часом деякі форманти із цієї групи активно формують неологізми в терміносистемах, суміжних із фізичною, а також частково входять у повсякденну лексику. Наприклад, із розвитком науково-технічного прогресу префікс *nano-* грецького походження, який означає «карлик», бере участь у словотворенні технічних, технологічних термінів (*nanomatériau* ‘наноматеріал’, *nanotechnologie* ‘нанотехнологія’, *nanosystème* ‘наносистема’, *nanoprocasseur* ‘нанопроцесор’, *nanoélectronique* ‘наноелектроніка’, *nanorobot* ‘наноробот’), при цьому втрачаючи функцію точного зменшення в мільярд разів, як це мало місце щодо одиниць вимірювання. Семантика морфеми *nano-*, у даному випадку, розширюється: встановлюється порядок зменшення (10⁻⁹ означає дев’ятий порядок зменшення), вказується, що розміри об’єктів приблизно в мільярд разів менші, функціонування фізико-технічних приладів відбувається на нанометричному рівні. Утворення неологізмів із морфемою *nano-* пов’язано із великою кількістю сучасних наукових робіт та винаходів в області фізики, техніки і технологій. Завдяки їх інтенсивному розвитку вдалось не тільки проводити аналіз нанорозмірних систем, але й продукувати нанооб’єкти, які можуть бути ефективнішими за макроскопічні аналоги.

Отже, проведені дослідження показує, що найбільшого поширення у фізичній терміносистемі набули префікси із заперечно-привативним значенням, які продукують 53% від загального числа фізичних термінів. Вони виражають зняття дії, протилежне значення або вилучення ознаки, на яку вказує коренева морфема. Інші групи (із

просторовим, зменшувально-збільшувальним значенням та значенням інтенсивності) представлені меншою кількістю префіксів, що обумовлено втратою продуктивності внаслідок підвищення активності інших синонімічних морфем. Цікавою особливістю в утворенні фізичних термінів є те, що префікси можуть надавати деяким похідним словам лише нового семантичного відтінку (*diffusion* 'дифузія' → *interdiffusion* 'взаємна дифузія'), а в інших випадках при «зливанні» з основою продукують неологізми, які мають цілком нове значення (*interférence* 'інтерференція').

Для фізичних досліджень дуже важливо проводити кількісний аналіз фізичних величин та одиниць вимірювання, які описують фізичні процеси та явища. Похідні слова, утворені за участі формантів *micro-* та *macro-*, у загальнонавчальній лексиці можуть дати лише якісну оцінку термінологічним одиницям (зменшення або збільшення). Тому, вважаємо, що у складі фізичної терміносистеми необхідно виділити групу префіксів, які визначають кратність одиниць вимірювання (за їх допомогою утворюються лише 8% від загального числа термінів). Зокрема, за допомогою префіксу *nano-* утворюється велика кількість неологізмів в області фізики, техніки та технологій, що свідчить про динамічний розвиток цієї групи морфем, особливо в останнє десятиліття.

У перспективі дослідження – вивчення впливу префіксальних та суфіксальних морфем на формування складних фізичних термінів-неологізмів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Богомолова О. И.* Современный французский язык. Теоретический курс / О. И. Богомолова. — М. : Издательство литературы на иностранных языках, 1948. — 428 с.
2. *Лопатникова Н. Н.* Лексикология современного французского языка / Н. Н. Лопатникова, Н. А. Мовшович. — М. : Высшая школа, 1982. — 256 с.
3. *Собаршов И. Т.* Пособие по словообразованию французского языка для технических вузов / И. Т. Собаршов. — М. : Высшая школа, 1978. — 191 с.
4. *Тимескова И. Н.* Лексикология современного французского языка / И. Н. Тимескова, В. А. Тархова. — Л. : Просвещение, 1967. — 191 с.
5. *Халифман Э. А.* Словообразование в современном французском языке / Э. А. Халифман, Т. С. Макеева, О. В. Раевская. — М. : Высшая школа, 1983. — 128 с.
6. *Цыбова И. А.* Определите значение слова: [пособие по словообразованию во французском языке] / И. А. Цыбова. — М. : Международные отношения, 1981. — 104 с.
7. *Штейнберг Н. М.* Аффиксальное словообразование во французском языке / Н. М. Штейнберг. — Ленинград : Изд-во Ленинградского университета, 1976. — 204 с.

8. Щелок Е.А. Пособие по французской лексикологии / Е. А. Щелок, Д. В. Комаров. — М. : Высшая школа, 1972. — 119 с.
9. Lehmann A. Introduction à la lexicologie. Sémantique et morphologie / A. Lehmann, F. Martin-Berthet. — Paris : Nathan Université, 2003. — 214 p.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

10. Гак В. Г. Новый французско-русский словарь / В. Г. Гак, К. А. Ганшина. — 12-е изд., исправл. — М. : Русский язык, 2007. — 1160 с.
11. Французско-русский ядерный словарь. / [авт.-сост. О. Г. Агзибеков, В. М. Каменева и др.; под. ред. Д. И. Воскобойника]. — М. : Физматгиз, 1961. — 242 с.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

12. André J.-M. Diffusion du rayonnement X monochromatique par une structure multicouche périodique La/B4C au voisinage du seuil La 4d / J.-M. André, P. Jonnard, C. Bonnelle, E. O. Filatova // Journal Physique IV France, 2006. — V. 138. — P. 111-117.
13. Aneflous L. Nanopoudres de dioxyde de cérium dopé au néodyme : étude d'un capteur de gaz / L. Aneflous, J. A. Musso, J.-R. Gavarrı, A. Benlhachemi, H. Benyaich // Journal Physique IV France, 2004. — V. 122. — P. 241-246.
14. Lecherbourg L. Source X-UV pour la spectroscopie d'absorption en régime femtoseconde / L. Lecherbourg, S. Fourmaux, J. C. Kieffer, F. Martin, H. Pépin, M. Chaker, S. Magnan, C. Y. Côté // Journal Physique IV France, 2006. — V. 138. — P. 63-72.
15. McGreevy R. L. La modélisation par Reverse Monte Carlo (RMC) / R. L. McGreevy // Journal Physique IV France, 2003. — Vol. 111. — P. 347-371.

Надійшла до редакції 29.03.12

ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

© 2012 Н. В. Павлюк
(г. Донецьк)

ПОЭТОНИМЫ МИФОЛОГИЧЕСКОГО И БИБЛЕЙСКОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ В СОСТАВЕ ТРОПОВ: СТАТУС, АКТУАЛИЗАЦИЯ ЗНАЧЕНИЙ

ПАВЛЮК Н. В. ПОЭТОНИМЫ МИФОЛОГИЧЕСКОГО И БИБЛЕЙСКОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ В СОСТАВЕ ТРОПОВ: СТАТУС, АКТУАЛИЗАЦИЯ ЗНАЧЕНИЙ

Статья посвящена изучению поэтонимов-мифологизмов / библеизмов, использованных в художественном произведении в составе тропов и фигур речи. Рассматриваются такие аспекты, как статус рассматриваемых имен собственных в языке, объекты их обозначения, а также влияние контекста на актуализацию значений таких лексических единиц.

ПАВЛЮК Н. В. ПОЕТОНИМИ МІФОЛОГІЧНОГО І БІБЛІЙНОГО ПОХОДЖЕННЯ У СКЛАДІ ТРОПІВ: СТАТУС, АКТУАЛІЗАЦІЯ ЗНАЧЕНЬ

Стаття присвячена вивченню поетонімів-міфологізмів / біблеїзмів, які вживаються у художньому творі у складі тропів та фігур мовлення. Розглядаються такі аспекти, як статус розглянутих власних назв у мові, їхні об'єкти позначення, а також вплив контексту на актуалізацію співзначень таких лексичних одиниць.

PAVLIUK N. V. POETONYMS OF MYTHOLOGICAL / BIBLICAL ORIGIN AS COMPONENTS OF TROPES: STATUS, ACTUALIZATION OF MEANINGS

The paper deals with the study of poetonyms of mythological / biblical origin as components of tropes and figures of speech. It covers such aspects as status of the proper names in language, their referents, as well as the affect of the context on actualization of co-meanings of such lexical units. The proper names with encyclopedic content differ from other groups of proper names because their status in the language can change when they are used figuratively and acquire new connotations. Such proper names have features of common names since they refer not to individual objects but to some notions, which is characteristic of common names. The paper studies the status of lexical units derived from proper names of mythological and Biblical origin, the process of transforming proper names into common ones. Such names used in the function of tropes illustrate the process of transforming proper names into common ones. The semantics of mythonyms and Biblical onyms contains many components which can be realized only when influenced by the context. It is usually the wide context of the whole literary work that is needed for the name to actualize the components of meaning and perform its stylistic function. The case of English, American and Ukrainian literary texts with the use of mythonyms and Biblical names in the function of tropes has been observed to reveal the problem of status and semantics of proper names under consideration.

Ключевые слова: поэтоним-мифологизм / библеизм, троп, коннотоним, минимальный контекст, расширенный контекст.

Імена собственные мифологического и библейского происхождения относятся к онимам, обладающим энциклопедическим значением, что выделяет их среди других проприальных единиц, так как они обладают большим стилистическим потенциалом. В художественном тексте поэтонимы-мифологизмы / библеизмы (далее ПМ / ПБ), используемые в переносном значении, теряют проприальные свойства и подвергаются апеллятивизации. Для реализации стилистического потенциала рассматриваемых поэтонимов авторы используют не только минимальный контекст лексемы, но и контекст всего художественного произведения, а также расширенный историко-культурный контекст. К проблемам функционирования поэтонимов всегда обращались исследователи

имен собственных в художественной литературе [3; 4; 5; 7; 8; 9]. Однако, несмотря на постоянный интерес ономастической науки к поэтонимам, недостаточно изученными остаются вопросы, связанные с использованием имен собственных в переносном значении. Данная статья посвящена таким проблемам, как принадлежность ПМ / ПБ к проприальной или апеллятивной лексике, референтная отнесенность, а также реализация их стилистического потенциала под влиянием контекста. Выводы были сделаны на основании анализа поэтонимов художественных произведений английских, американских, украинских и русских авторов.

Имена собственные мифологического и библейского происхождения приближаются по семантике и функциям к апеллятивам, при этом они могут сохранять статус онима либо переходить в разряд апеллятивов. Часто такие проприальные единицы занимают промежуточное положение между именами собственными и нарицательными. В таком случае их можно отнести к разряду коннотонимов. При развитии у имен собственных переносного значения или референтных коннотаций, часто имеющих эмоциональную окраску, можно наблюдать процесс отонимной деривации. Такие лексемы, продолжая выполнять основные функции индивидуализации и идентификации объектов, спорадически используются в языке и речи как эквиваленты апеллятивов, благодаря развитым социально значимым коннотемам.

Референтная коннотация в таких онимах возникает не в результате семантического расщепления исходного слова, а благодаря внеязыковым факторам, например, характерологическим признакам литературного персонажа, связи с историческим событием [14, с. 41]. Референтная коннотация в ПМ / ПБ возникает благодаря связи с такой экстралингвальной информацией, как свойства референта, т. е. мифологического / библейского персонажа, а также особенности мифологических событий, содержание легенд и мифов вообще. В этом случае ПМ / ПБ по статусу приближается к онимному компоненту в составе фразеологизмов.

При этом графическое оформление поэтонимов не отражает статуса таких имен, т. е. степень апеллятивизации онимов нельзя определить только по написанию их с заглавной или строчной буквы. Одна и та же лексема даже в рамках одного художественного произведения может быть записана и со строчной, и с заглавной буквы, при этом они имеют одинаковую семантику и выполняют одни и те же функции в произведении. Так, например, поэтоним Молох в романе «Сад Гефсиманский»:

... Вже вдвох, вибираючи жертву молохові ненаситному, вирішили завербувати третього брата [16, с. 244].

Враження було гнітюче – це була неприступна фортеця, держава в державі, царство Молоха [16, с. 321].

В обоих случаях имя божества, которому приносили человеческие жертвы, использовано для обозначения НКВД и государственной власти в Советском Союзе 30-х годов XX века. Несмотря на то, что поэтоним в обоих случаях имеет один референт, выполняет одинаковые стилистические функции в тексте, записывается он по-разному.

В английском языке при таком употреблении имен собственных чаще всего сохраняется написание с заглавной графемы, однако суть явления не меняется, а по своим функциям ПМ / ПБ наиболее приближены к именам нарицательным:

Justice whose Moloch's palate-paunch makes no distinction between gristle bone and tender flesh ... [23, с. 54] ‘Справедливость, с ее прожорливой пастью Молоха, не отличает нежную плоть от хрящей и костей ...’.

Граница между онимом и апеллятивом стирается, когда имя собственное перестает служить только для обозначения объекта, а благодаря популярности референта и, соответственно, его характеристикам, может использоваться в переносном значении, проявлять метафоричность и обозначать понятие, подобно именам нарицательным.

Важно отметить и то, что мифонимы и библейские онимы могут быть источником образования разных частей речи, и тогда они переходят в разряд апеллятивов, например:

А наш пан Стасюньо, гордість і слава України, прокрався тихцем до музикантів <...> і конспіративно в першого сурмаря його золоту тромпету потяг <...> як ревнув наш Перфецький по-єрихонськи, ніби на рідній трембіті, ніби чорного ангела під склепіння випустив [15, с. 67].

Ироничность первой части высказывания противопоставляется мрачной силе второй, где звук, который главный герой извлекает при помощи трубы, характеризуется при помощи гиперболизированных сравнений, в том числе он уподобляется звуку Иерихонских труб, способных разрушать стены. При этом характеризуется и звук украинских трембит, которые также звучат *по-єрихонськи*, подобно тому, как черный ангел взлетел под своды храма. Переход топонима Иерихон в разряд имен нарицательных осуществляется префиксально-суффиксальным путем, аналогично наречиям, образованным этим способом от апеллятивов и онимов различных разрядов (ср. *по-московски*, *по-маниловски*). Именно это образование и метафорическое использование рассматриваемого библейского топонима является индивидуально-авторским, что способствует повышению его экспрессивности. Так же, как и в случае с прилагательным, образованным от имени ветхозаветного великана Голиафа:

Йому допоміг оперативник, втискаючи голіятське тіло коліном [16, с. 312].

В двух других случаях отмифонимные наречие и прилагательное служат для гиперболизированной характеристики персонажа. Когда вместо наречий *гучно, потужно* используется вновь образованная лексема *по-єрихонськи*, а вместо *величезний, могутній* – прилагательное *голіятський*, объект характеристики описывается не только более эмоционально и образно, но ему также придаются дополнительные черты, свойственные референтам мифонимов-источников.

Некоторые мифонимы закрепились в языке в своем переносном значении, например:

Химерний, загадковий світ. Світ-казка [16, с. 20].

Як усі нарциси, він (Перфецький) завжди і в усьому бачив лише власне відображення... [15, с. 72].

В таких случаях автор использует уже существующее отмифонимное имя нарицательное, т. е. в данном случае процесс апеллятивизации мифонимов является уже свершившимся фактом. Этот процесс осуществляется при частом использовании этих мифонимов в метафорическом значении, в результате чего они закрепляются в языке. Поэтому такие отмифонимные образования имеют не столь высокую экспрессивность, как индивидуально-авторские окказионализмы. Примером этому может служить апеллятив *деонисійка*, образованный от теонима *Деонісії*:

Годинами просиджуючи за своїм столиком у пропахлій вином та маріхуаною півтемряві «Третього світу», він, наче голодний кіт, зустрів і проводжав зажуреним короткозорим поглядом кожну з'яву преслічної деонисійки, ... [15, с. 19].

В английском языке даже при деривационных изменениях сохраняется написание отмифонимного образования с большой буквы. Ярким примером такого авторского использования отонимных лексем находим у Дж. Барта в романе «Химера»:

One question alone – whether I felt my post-Medusan years an example of or an exception to the archetypal pattern for heroic adventure.... [21, с. 80] ‘Мне не давал покоя только один вопрос: чем же были все эти годы пост-медузного периода, правилом или исключением из древней схемы моих героических подвигов’.

Употребление ПМ *Medusan* в данном случае имеет метонимический характер, поскольку именем мифологического персонажа обозначается весь миф, связанный с ним, а также отрезок времени, на протяжении которого происходят описываемые события.

В другом случае употребление этого же ПМ также основано на метонимии, однако здесь наблюдаем перенос функции объекта на название самого объекта, в данном случае

Медузы Горгоны: *My Medusa'd former enemies* [21, с. 80] 'Мои омедуженные бывшие враги'.

Это слова Персея о его врагах, которые превратились в камень, когда он показал им голову Медузы, т. е. они были «омедужены» (*Medusa'd*).

Автор продолжает изобретать слова, создавая новые деривационные образования от мифологических имен собственных: *Gorgonizing* 'горгонизация', *deGorgontization* 'дегоргонизация' и т. п. Подобные авторские отонимные окказионализмы [6] образуют дополнительный эффект гротеска, отвечающий общему сниженному тону повествования, где иронично обыгрываются известные мифологические сюжеты.

Несмотря на трансформации, которые происходят с онимами мифологического и библейского происхождения в тексте художественного произведения: смена референта, семантическая наполненность, изменения формы, такие имена собственные сохраняют всю информацию, содержащуюся в них.

Экстралингвальность имен собственных обусловлена их тесной связью с денотатом, что делает необходимым присутствие в их семантике энциклопедической информации, которая включает комплекс знаний об объекте. Эта информация сохраняется и в окказиональных производных от имен собственных [6, с. 36].

Если мифонимы и библеизмы используются для характеристики одного из главных персонажей произведения, то, как правило, чтобы метафорическое значение такого имени могло проявиться наиболее полно, необходимы знания и внимательное изучение не только минимального контекста данного поэтонима, но и текста всего произведения (энциклопедические знания о денотате использованного имени, без сомнения, должны быть наиболее полными). Свою конкретную реализацию семантика слова получает в контексте. Рассматривая широкий контекст, можно найти максимальное количество смысловых связей имени с объектом характеристики. Между значениями слова и контекстом существует диалектическая связь: с одной стороны, тип и характер значения слова обозначает наперед характер его сочетаний с другими словами контекста, а с другой стороны, контекст обуславливает динамику лексического значения, приращения смысла. При этом контекст не формирует значения, а реализует их как потенциально заложенные в языковой семантике слова [10, с. 46]. Так, в романе У. Фолкнера «Авессалом, Авессалом!» автор сравнивает одну из героинь с Ниобеей:

This was the mother, the dead sister Ellen: this Niobe without tears who had conceived to the demon in a kind of nightmare, who even while alive had moved but without life and grieved but without weeping, who now had an air of tranquil and unwitting desolation, not as if she had

either outlived the others or had died first, but as if she had never lived at all [23, с. 8–9] ‘То была мать, покойница сестра Элли, эта Ниобея без слез, которая в каком-то кошмаре зачала от демона, которой даже при жизни не доставало жизни, которая скорбела без рыданий и теперь являла собою воплощение смиренной безысходной тоски – не от того, что она как бы пережила всех остальных или, наоборот, умерла первой, а от того, что как бы и вовсе никогда не жила’.

В ходе расширения контекста проявляются следующие связи между референтом имени Ниобея и героиней романа «Авессалом, Авессалом!», которую автор сравнивает с этим древнегреческим персонажем:

- Ниобея потеряла детей, а Элли боится потерять детей и просит их защитить;
- Ниобея окаменела от горя, а Элли «как будто совсем и не жила»;
- Ниобея была проклята, а Элли принадлежала семье, на которой лежит печать злого рока.

Другая героиня этого романа Клитемнестра сравнивается с Цербером:

The cold Cerberus of his private hell [23, с.48] ‘Холодный Цербер его личного ада’.

Это сравнение становится понятным только в контексте всего произведения, где Клитемнестра стережет дом своего отца до последнего и, спасая своего сводного брата, как ей казалось, от тюрьмы, сжигает дом, его и себя.

В зависимости от минимального контекста поетонима актуализируются различные компоненты смысла ПМ / ПБ. Так, в следующем отрывке читаем:

Я бачу, що ти хочеш від нас дезертувати до Адама [16, с. 295].

Имя Адам, использованное в таком окружении, обозначает «давно умерший предок», а вся фраза *дезертувати до Адама* является эмоционально окрашенным эвфемизмом со значением «умереть, покончить с собой». В другом случае то же имя обозначает «обнаженный человек»:

Андрій не мав нічого проти того, щоб з'явитися до слідчого у вигляді прапращура Адама [16, с. 148].

Для понимания значения следующего сравнения главного героя с Адамом необходим более широкий, в том числе и историко-культурный контекст:

З'явився Андрій, немов Адам на брамі раю, вигонений з того раю архангелом [16, с. 155].

Андрей появился в дверях камеры без одежды в сопровождении конвоира. Поэтому вся ситуация сравнивается с тем, как Адам был изгнан из рая. Необходимо также вспомнить, что в описанные годы конвоиров в народе называли *архангелами*. То есть,

поэтоним-библеизм *Адам* иллюстрирует, каким образом под влиянием контекста актуализуется тот или иной компонент значения полисемичного имени собственного библейского происхождения.

Особую роль контекст играет в раскрытии потенциала имени в англоязычной литературе, где автор может использовать отсутствие родовых окончаний для создания эффекта неожиданности, например:

Or else I imagine Judas, / girding the noose-knot or gauging / the staying power of an elder branch, / spending the silver in the finest bandages / to bind away her small, hard breasts, / to take her secret to the grave [24, с. 21] ‘Или я представляю себе Иуду, когда он накидывает петлю или оценивает крепость ветки бузины, тратит серебро на тончайшую ткань, чтобы обмотаться и скрыть маленькую, упругую грудь и унести секрет своей женской природы с собой в могилу’.

Автор изображает последние мгновения жизни Иуды, когда он готовится покончить жизнь самоубийством, затягивает петлю, проверяет, достаточно ли крепка ветка, и последнее, что мы узнаем, – это то, что на самом деле, Иуда – это женщина, которая затягивает грудь и собирается унести свою тайну в могилу.

Британский поэт Н. Дрейк изображает работу человека, который создает различные звуковые эффекты в кино, то есть всегда остается в тени и имеет необычное призвание: передавать мелкие детали, эффекты, которые замечаешь только тогда, когда они отсутствуют:

A strange calling; to play minor effects, the off-screen score you notice by its absence [22, с. 59] ‘Странный удел: озвучивать мелкие детали, звуки, которые замечаешь только, если они отсутствуют’.

Разнообразие звуков, которые он создает, включает все от Бытия до Апокалипсиса, то есть от первой до последней строки Библии:

... A hyperactive, lunatic one-man band / working to the speed of shadow and light, / tinkling, jingling, rattling, scratching, banging / from small Genesis to minor Apocalypse [22, с. 59] ‘Гиперактивный, безумный человек-оркестр, / работающий со скоростью света и тени, / звякающий, звенящий, гремящий, скрежетающий, грохочущий, / чтобы озвучить все от маленького Бытия до незначительного Апокалипсиса’.

«Маленькое Бытие» и «маленький Апокалипсис» – такие микро-тексты понятны только в контексте всего стихотворения и обозначают то, что, на первый взгляд, второстепенно и незначительно, но без чего никак нельзя обойтись.

Таким образом, поетонимы мифологического и библейского происхождения, обладая энциклопедическим значением, используются в художественной речи в переносном значении, при этом они теряют признаки имени собственного и приобретают черты нарицательных имен, что приводит к их апеллятивизации. Это выражается в том, что такие поетонимы утрачивают предметную отнесенность и обозначают признак, благодаря чему их можно использовать для характеристики различных объектов художественной действительности. В дальнейшем требуется более детальное изучение особенностей перехода имен собственных в нарицательные на примере ПМ / ПБ, необходимо рассмотреть различные этапы этого процесса, а также факторы, влияющие на апеллятивизацию онимов.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Бакастова Т. В.* Имена собственные в художественном тексте / Т. В. Бакастова // Русская ономастика. — Одесса, 1984. — 187 с.
2. *Беліцька Є. М.* Конотонімізація онімів як лексико-семантичний процес: дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.15 / Є. М. Беліцька. — Горлівка, 2000. — 23 с.
3. *Белей Л. О.* Українська літературно-художня антропонімія кінця XVIII–XX ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Л. О. Белей. — Ужгород, 1997. — 48 с.
4. *Зайцева К.Б.* Английская антропонимия и ее стилистическое использование : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / К. Б. Зайцева. — Одесса, 1979. — 20 с.
5. *Калинкин В. М.* Поэтика онима / В. М. Калинин. — Донецк : Юго-Восток, 1999. — 408 с.
6. *Касьяненко Н. Е.* Окказиональные онимы и отонимные окказионализмы в аспекте коммуникации / Н. Е. Касьяненко // Актуальные вопросы теории языка и ономастической номинации. — Донецк, 1993. — С. 131–142.
7. *Михайлов В. Н.* Роль собственных имен в произведениях Н. В. Гоголя / В. Н. Михайлов // Русский язык в школе. — М., 1954. — С. 40–48.
8. *Михайлов В. Н.* Роль ономастической лексики в структурно-семантической организации текста / В. Н. Михайлов // Русская ономастика. — Одесса, 1984. — С. 101–109.
9. *Отин Е. С.* Развитие коннотонимии русского языка и его отражение в словаре коннотонимов / Е. С. Отин // Отин Е. С. Избранные работы. — Донецк, 1997. — С. 279–286.

10. Черкун Л. І. Стилiстичнi функцiї полiсемiв у художньому мовленнi / Л. І. Черкун // Мовознавство. — 1991. — № 5. — С. 46–50.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКИХ ИСТОЧНИКОВ

11. *Библейская энциклопедия*: [в 2-х кн.] / Труд. и изд. Архимандрита Никифора. — М. : Изд-во СПМСИ, 1990. — 902 с. — Репринт. воспр. изд-ва 1891.

12. *Ермолович Д. И. Англо-русский словарь персоналий* / Д. И. Ермолович. — М., 2000. — 351 с.

13. *Мифологический словарь* / [гл. ред. С. А. Токарев]. — М. : Сов. энциклопедия, 1991. — 736 с.

14. *Отин Е. С. Словарь коннотативных собственных имен* / Е. С. Отин. — Донецк : Юго-Восток, 2004. — 412 с.

СПИСОК ИСТОЧНИКОВ ИЛЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРИАЛА

15. *Андрухович Ю. Перверзія* / Ю. Андрухович. — Л. : Класика, 1999. — 290 с.

16. *Багрянний І. Сад Гетсиманський* / І. Багрянний. — К. : Наук. думка, 2001. — 547 с.

17. *Булгаков М. А. Мастер и Маргарита* : [собр. соч. : в 5-ти т.] / М. А. Булгаков. — М., 1992. — Т. 5. — С. 5–384.

18. *Єшкілев В. Адепт, або свiдоцтво Олексія Склавина про сходження до Трьох Імен : Роман знаків* / В. Єшкілев, О. Гуцуляк. — Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1997. — 180 с.

19. *Ерофеев В. Москва-Петушки и пр.* / В. Ерофеев. — М. : Прометей, 1989. — 123 с.

20. *Barnes J. A History of the World in 10½ Chapters* / J. Barnes. — Cambridge : Cambridge University Press, 1995. — 336 p.

21. *Barth J. Chimera* / J. Barth. — Boston, N.Y. : A Mariner Book, 2001. — 308 p.

22. *Drake N. The Man in the White Suit* / N. Drake. — London : Broodaxe Books, 1999. — 60 p.

23. *Faulkner W. Absalom, Absalom!* / W. Faulkner. — N.Y. : Vintage International, 1990. — 313 p.

24. *Lumsden R. The Book of Love* / R. Lumsden. — London : Broodaxe Books, 2000. — 64 p.

Надійшла до редакції 30.03.12

ТИПОЛОГІЧНІ ТА ЗІСТАВНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

© 2012 М.В. Кислухина
(г. Симферополь)

АНАЛИЗ СЕМАНТИКИ ТЕРМИНОВ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ И ПОЧВЕННОЙ МИКРОБИОЛОГИИ (НА МАТЕРИАЛЕ АНГЛИЙСКОГО, УКРАИНСКОГО И РУССКОГО ЯЗЫКОВ)

КИСЛУХІНА М. В. АНАЛІЗ СЕМАНТИКИ ТЕРМІНІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ І ГРУНТОВОЇ МІКРОБІОЛОГІЇ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ, УКРАЇНСЬКОЇ І РОСІЙСЬКОЇ МОВ)

Стаття присвячена дослідженню термінів підмови сільськогосподарської і ґрунтової мікробіології в контексті відмінкової граматики Ч. Філмора на матеріалі англійської, української і російської мов. Когнітивний аналіз дозволяє встановити, як в цих термінах відбиті етапи пізнавальної діяльності людини, із яких ми отримуємо інформацію про мікроорганізм, його властивості, функції, розвиток, будову, про процеси і явища у біології і сільськогосподарській і ґрунтовій мікробіології, їх вплив на людину і довкілля.

КИСЛУХИНА М. В. АНАЛИЗ СЕМАНТИКИ ТЕРМИНОВ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ И ПОЧВЕННОЙ МИКРОБИОЛОГИИ (НА МАТЕРИАЛЕ АНГЛИЙСКОГО, УКРАИНСКОГО И РУССКОГО ЯЗЫКОВ)

Статья посвящена исследованию терминов подязыка сельскохозяйственной и почвенной микробиологии в контексте падежной грамматики Ч. Филмора на материале английского, украинского и русского языков. Когнитивный анализ позволяет установить, как в данных терминах отражены этапы познавательной деятельности человека, по которым мы получаем информацию о микроорганизме, его свойствах, функциях, развитии, строении, о процессах и явлениях в биологии и сельскохозяйственной и почвенной микробиологии, их влиянии на человека и окружающую среду.

KISLUKHINA M. V. SEMANTIC ANALYSIS OF AGRICULTURAL AND SOIL MICROBIOLOGY TERMS (IN ENGLISH, UKRAINIAN AND RUSSIAN)

The article is devoted to the investigation of agricultural and soil microbiology terms in the context of Ch. Fillmore Case Grammar. Cognitive Linguistics is one of the most perspective aspects in linguistics today. It appeared in USA after the World War II. It appeared because such problems as quick information processing, effective connection, production of powerful computers had to be solved. Cognitive linguistics studies the peculiarities of receiving and processing information by means of language signs and also the correlation between the cognitive mechanisms of speech. The subject is the language as an instrument of representation of the cognitive structure as well as perception forms.

Cognitive analysis allows us to find out how the terms of agricultural and soil microbiology reflect stages of a person's cognitive activity, how we receive information about microorganism, its functions, properties, its development, structure, about processes and phenomena in biology, agricultural and soil microbiology. Moreover cognitive analysis helps us understand how all these processes and phenomena influence people and the surroundings and how people cognize them. Strictly speaking, Ch. Fillmore's deep-case theory provides the framework used to describe the meaning of syntactic components on the semantic level. Semantic cases are universal elements of the sense system of any language.

The author has selected and analyzed terms of agricultural and soil microbiology with the help of the following semantic cases: Agentive, Instrumental, Dative, Factitive, Locative, Objective, Patient etc. The most frequent cases such as Instrumental (all kinds of microorganisms, microbes, virus, bacteria), Objective (plants, animals, insects), Factitive (processes, substances), and Means (parts of the plants, animals) have been identified.

The results of the investigation demonstrate the close connection between Case Grammar and onomasiology. From onomasiological point of view semantic cases can represent onomasiological basis and onomasiological indication.

Ключевые слова: когнитивная лингвистика, терминология, термин, семантические падежи, сельскохозяйственная и почвенная микробиология, ономазиология.

Современный этап развития лингвистической науки отмечен интересом учёных к когнитивным аспектам изучения мотивации языковых единиц, которые интерпретируются

в терминах новой парадигмы научного знания – когнитологии – области науки, в рамках которой исследуются процессы усвоения, накопления и использования информации человеком. Значительные изменения происходят также и в науке о терминах, формируя новое – когнитивное – направление терминоведения.

Существует большое количество работ и исследований как зарубежных, так и отечественных ученых, которые посвящены данной области науки (Н. Н. Болдырев, О. Л. Бессонова, В. З. Демьянков, С. А. Жаботинская, Г. А. Золотова, Е. С. Кубрякова, Н. И. Панасенко, Е. А. Селиванова, В. И. Теркулов, Ч. Филлмор, З. А. Харитончик и др).

Е. С. Кубрякова рассматривает когнитивную науку как «зонтиковый» термин, который собирает под «зонтиком» дисциплины для реализации ими особой междисциплинарной программы, то есть для изучения процессов, которые так или иначе связаны со знанием и информацией [7].

В. З. Демьянков считает, что когнитивная наука сегодня представляет собой программу исследований, это своеобразная «федерация дисциплин», которые не связаны строгими уставными отношениями [4].

Н. Н. Болдырев говорит о когнитивной лингвистике как об одном «из самых современных и перспективных направлений лингвистических исследований, которое изучает язык в его взаимодействии с различными мыслительными структурами и процессами: вниманием, восприятием, памятью и т. д.» [3, с. 3].

В. И. Теркулов рассматривает особенности функционирования номинатемы, которую автор считает основной номинативной единицей языка, с точки зрения лингвальной когнитологии [10].

С. А. Жаботинская [5], Н. И. Панасенко [8], Е. И. Селиванова [9], З. А. Харитончик [13] разрабатывают проблемы когнитивной ономазиологии.

Гендерный анализ представления концептуальных структур в сознании представлен в работах О. Л. Бессоновой [2].

Однако вопросы структурно-семантического и функционального анализа конкретных наук остаются нерешенными. Исследование терминосистемы сельскохозяйственной и почвенной микробиологии имеет не только теоретическое, но и практическое значение, как в плане пояснения законов формирования и функционирования отдельной терминосистемы, определении её места в общей системе языка, так и в определении словообразовательных, ономазиологических и когнитивных особенностей данной терминологии. Практическая ценность работы состоит также в том, что обоснованные в ней теоретические положения и проанализированный фактический

материал и выводы могут быть использованы в сравнительном изучении английского, украинского и русского языков, в лексикографии (при составлении терминологических словарей), в практике перевода.

В этой связи становится **актуальным** описание языка сельскохозяйственной и почвенной микробиологии в указанных терминах.

Целью нашей статьи является анализ терминов сельскохозяйственной и почвенной микробиологии в контексте падежной грамматики Ч. Филлмора.

Объект нашего исследования – подъязык сельскохозяйственной и почвенной микробиологии.

Предмет исследования – терминологические единицы данного подъязыка.

Благодаря тому, что наука сделала шаг к лингвистике антропоцентрической, изучающей язык во взаимосвязи с человеком, его сознанием, мышлением, различными видами деятельности, под новым углом зрения стали рассматриваться и описываться языковые явления, в частности – термины. Как известно, учёные считают антропоцентризм (от греческого *anthropos* – человек) одним из основных парадигмальных векторов лингвистики XXI века. Таким образом, можно говорить о реализации гениального предвидения Э. Бенвениста о том, что «на основе триады – язык, культура, человеческая личность – могла бы быть создана другая лингвистика» [1]. Она создаётся в XX веке: разрабатываются новые подходы к изучению языка, формируются новые направления и школы, в центре внимания которых – человек. Г. А. Золотова пишет о том, что сейчас человек – это хозяин, который «разными путями, в разных концепциях возвращается в науку о языке. Это важнейшая и нелегкая задача – вернуть человека в лингвистику на подобающее ему место» [6]. В данной науке человек рассматривается как «глубинный центр».

Теория когнитивной науки, которая зародилась в США после второй мировой войны, и стала той базой, на которой была основана когнитивная лингвистика как отрасль языкознания. Её возникновение было обусловлено настоятельной потребностью решения проблем быстрой обработки информации, эффективной связи, производства мощных вычислительных машин.

Когнитивная лингвистика за своё недолгое существование прошла довольно-таки большой путь развития: осознание отдельных составляющих этого подхода к изучению языка и, далее, создание собственной парадигмы лингвистического знания – когнитивно-дискурсивной парадигмы, методология которой была сформулирована и разработана российским языковедом Е. С. Кубряковой.

Новый этап в развитии когнитивной лингвистики начался с появлением версии когнитивизма как зарубежом, так и в Украине. В это время ученые занимаются конкретными исследованиями. Необходимо подчеркнуть, что существующий на Украине когнитивный подход тесно связан с продолжением и развитием ономаσιологического подхода. Поскольку ономаσιологический анализ позволяет выявить, например, понятийные механизмы образования того или иного термина в системе сельскохозяйственной и почвенной микробиологии, уточнить принципы их мотивированности, то когнитивный анализ позволяет установить, как в данных терминах отражены этапы познавательной деятельности человека, по каким каналам приходит информация о микроорганизме, его свойствах, функциях, развитии, строении, о тех или иных процессах, явлениях в биологии и сельскохозяйственной и почвенной микробиологии, как они влияют на человека, окружающую среду, а также как человек познаёт окружающий его мир.

Падежная грамматика возникла в рамках трансформационной грамматики в конце 60-х годов XX века. В современной лингвистике её называют ролевой, имея в виду роли, которые выполняют референты имен актантов в определённой ситуации, а также метафору, которую использовал Л.Теньер для обозначения предложения как маленькой драмы. Ч. Филлмор основал теорию **глубинных падежей** (*underlying* – букв. ‘лежащий в основе’), чтобы пояснить асимметрию семантических функций и морфологических падежей. Семантические падежи – это универсальные элементы системы смыслов любого языка. Они могут быть представлены или не представлены в морфологических падежах разных языков, а также иметь разные возможности языковой репрезентации. Проектирование падежной рамки на фрейм обусловило новый подход к рассмотрению семантики глагола и всего высказывания как отображение в сознании отдельной ситуации, действия. **Фрейм** Ч. Филлмор рассматривал в интерпретационном ракурсе как знания о ситуации, которые облегчают восприятие и понимание описанных в тексте событий.

В работе Ч. Филлмора «Дело о падеже» насчитывается 6 констант падежных значений: агентив, инструменталис, датив, фактив, локатив, объектив. Ученый указывает на то, что смыслы падежей образуют совокупность универсальных, возможно, врожденных понятий, идентифицирующих некоторые типы суждений, которые человек способен сделать о событиях, происходящих вокруг него, – суждений о вещах такого рода, как «кто сделал нечто», «с кем нечто случилось», «что подвергалось некоторому изменению». Например, **агентив** (А) – падеж обычно для обозначения одушевленного инициатора действия, отождествляемого с глаголом; **инструменталис** (I) – падеж

неодушевленной силы или предмета, который включен в действие или состояние, называемое глаголом, в качестве его причины; **датель** (D) – падеж для одушевленного существа, которое затрагивается состоянием или действием, называемым глаголом; **фактатив** (F) – падеж, который обозначает предмет или существо, которое возникает в результате действия или состояния, называемого глаголом, или которое понимается как часть значения глагола; **локатив** (L) – падеж, который характеризует месторасположение или пространственную ориентацию действия или состояния, называемого глаголом; **объектив** (O) можно охарактеризовать как семантически нейтральный падеж. Этот падеж обозначает что-либо, что может быть выражено существительным, роль которого в действии и состоянии идентифицируется глаголом и определяется семантической интерпретацией самого глагола. Как правило, этот падеж бывает только у названия вещей, которые затрагиваются состоянием или действием, идентифицируемым глаголом [11, с. 163–164]. Далее, этой же проблеме была посвящена следующая работа «Дело о падеже открывается вновь», где добавляется ещё один падеж **пациенс** (объект и испытывающее лицо) [12, с. 496–530].

В данной работе на примере материала терминов подязыка сельскохозяйственной и почвенной микробиологии, проведен концептуальный анализ, то есть выявлены специфические для каждого конкретного языка концептуальные основания, на которых базируется семантическое содержание языковых форм.

В результате изучения названий терминов сельскохозяйственной и почвенной микробиологии с точки зрения словообразования, семантики, ономазиологии было обнаружено, что в признаках этих названий и в их базисах содержится интересная информация практического свойства, а именно: кто именно использует вещества, микроорганизмы, бактерии, как, для чего, где они обитают, из чего состоят и т. д. Была также сделана попытка описать термины сельскохозяйственной и почвенной микробиологии с точки зрения когнитивной грамматики, используя определенные схемы. Как оказалось, слоты в этих схемах точно совпадали с семантическими «падежами», например, агенс, пациенс, результатив, локатив, объектив и т. д. На основании данных наблюдений считаем, что целесообразно применить к нашему материалу систему падежной грамматики. Такой анализ вне всякого сомнения можно считать когнитивным, поскольку языковые примеры из области сельскохозяйственной и почвенной микробиологии использовались для изучения познавательной или практическо-познавательной деятельности (лечебной, направленной на улучшение плодородия почвы, повышения урожайности растений, получения экологически чистой продукции, ведения

устойчивого, основанного на использовании экологически чистых методов биологического земледелия сельского хозяйства и т. д.), которая зафиксирована в названиях терминов сельскохозяйственной и почвенной микробиологии и исследование которой со стороны содержания позволяет показать отдельную картину указанной деятельности.

С лингвистической точки зрения, важно описать, какая именно часть ономаσιологической структуры наименования (базис или признак) наиболее ярко фиксирует цель, средство, объект деятельности (определенные падежи). С помощью когнитивного анализа из этих данных были получены содержательные сведения о том, что было осмыслено человеком в терминах сельскохозяйственной и почвенной микробиологии в первую очередь [8, с. 320].

Из всех падежей Ч. Филлмора мы отобрали только те, которые могут быть использованы при анализе терминологии сельскохозяйственной и почвенной микробиологии. Это следующие падежи: **агeнс** (исполнитель любого действия), **бенефициант** (польза для чего-либо, кого-либо), **инструмент** (каким образом используется микроорганизм), **локатив** (обозначает место обитания микроорганизма, его распространение), **объектив** (объект воздействия микроорганизма), **результатив** (свидетельствует о положительных или отрицательных свойствах микроорганизма), **средство** (какое растение используется, какая часть растения используется), **целевой** (означает, с какой целью выбраны данные микроорганизмы, вещество), **фактитив** (предмет или вещество, которое возникает в результате действия или состояния, называемого глаголом, процесс, состояние), **пациeнс** (объект, испытывающее лицо).

Агeнс – кто использует микробы, микроорганизмы, бактерии, вирусы, сельскохозяйственные растения, вещества для определенной деятельности: англ. *harvester* ‘собиратель, жнец’; укр. *агроном, біолог*; русск. *микробиолог, селекционер, растениевод*.

Инструменталис – неодушевленный предмет, который включен в действие (артефакт): англ. *autoclave* ‘автоклав’, *Petry dish* ‘чашка Петри’, *flask* ‘колба’, *culture flask* ‘колба с культурой’, *graduated flask* ‘мерная колба’; укр. *агротехніка, воронка Бюхнера, ампула*; русск. *барабан (сушильный), биодатчик* и т. д. На примере материала сельскохозяйственной и почвенной микробиологии в эту группу включены все микроорганизмы, микробы, вирусы, бактерии, водоросли и так далее.

Локатив – место, где обитают микроорганизмы, вирусы, где проводят опыты: англ. *atmosphere* ‘атмосфера’, *alluvial grassland* ‘аллювиальные травостой’, *coniferous forest* ‘хвойный лес’, *boreal forest* ‘северный лес’, *earth* ‘земля, почва, грунт’, *eutrophic microflora*

‘эвтрофная микрофлора’, *fertilized plot* ‘опытный участок с удобрениями’, *glasshouse* ‘теплица, оранжерея’, *groundwater* ‘почвенная, грунтовая вода’, *infertilized plot* ‘опытный участок без удобрений’, *limosphere* ‘лаймосфера (возникает вокруг подсемядольного колена)’, *ozonosphere* ‘озоносфера’, *pedosphere* ‘педосфера, почвенная оболочка земли в составе биосферы, населенная микроорганизмами, растениями, животными’, *steppe* ‘степь’; укр. *зона лісостепу*; русск. *почва, травостои* и т. д.

Объектив – объект воздействия: англ. *barley* ‘ячмень’, *soil* ‘почва’, *plant* ‘растение’, *field* ‘поле’, *roots* ‘корни’, *young roots* ‘молодые корни’, *old roots* ‘старые корни’ etc.; укр. *бульбочки, зерно, кореневі волоски, кукурудза, соняшник*; русск. *бобы, горох, зернобобовые, клевер* и т. д.

Фактитив – все вещества, процессы: англ. *acidification* ‘подкисление’, *agar yeast extract* ‘агар с дрожжевым экстрактом’, *amber-mutation* ‘амбер-мутация’, *potato agar* ‘агар картофельный’, *biofixation* ‘биофиксация’; укр. *адгезія, амоніфікація, бактеризація*; русск. *абиогенез, агрегация, аденилирование, алкилирование, агрохимикаты, антибиотик* и т. д.

Средство – какая часть растения, животного, человека получает определенные вещества: англ. *above ground plant parts* ‘надземные части растения’, *actinorrhiza* ‘маленькие наросты на корнях определенных видов растений, особенно бобовых’, *flower* ‘цветок’, *fruit* ‘плод’, *germ* ‘зародыш, зачаток’, *root* ‘корень’, *root hairs* ‘корневые волоски’, *root nodule* ‘корневой клубенек’, *root system* ‘корневая система’; укр. *тканина рослини, проросток, органи кровотворення*; русск. *артерия, бутон, вена, клубенек, лист, стебель* и т. д.

Темпоральный падеж – указывает на временные рамки развития растения: англ. *coupling phase* ‘фаза сцепления между двумя генами’, *growth phase* ‘фаза роста’, *respiratory phase* ‘фаза дыхания’; укр. *фаза розвитку рослини, фаза цвітіння, фаза виходу в трубку, фаза молочно-воскової стиглості, фаза наливу бобів, фаза формування плодів, фаза дозрівання врожаю*; русск. *переходная фаза, вегетативная фаза, фаза покоя, фаза расслабления*.

Цель – с какой целью применяется определенное вещество, микроорганизм, микроб, бактерия: англ. *sustainable agriculture* ‘устойчивое, основанное на использовании экологически чистых методов биологического земледелия сельское хозяйство’; укр. *антибіотикорезистентність*; русск. *продуктивность, сопротивляемость (организма)*.

Пациенс – объект, испытывающее лицо (человек, которого лечат с помощью лекарств, микроорганизмов, который получает экологически чистую продукцию, или растения (животные), на которые воздействуют с помощью микроорганизмов, веществ): англ. *buckwheat* ‘гречиха’, *bean* ‘боб’, *soybean* ‘соя, соевый боб’; укр. *буряк, гусениця*,

жито, комахи-шкідники; русск. *лен-долгунец, люцерна, рис* и т. д.

Наиболее частотными падежами в нашем исследовании являются **инструменталис** (все виды микроорганизмов, микробов, вирусов, бактерий) и **объектив** (растения, животные, насекомые) англ. – 149 терминов, укр. – 140 терминов, русск. – 103 термина. Мы объединили эти два падежа в одну лексико-семантическую группу «Живой организм». **Фактитив** (вещества, процессы): вещества англ. – 118 терминов, укр. 70 терминов, русск. – 80 терминов, процессы англ. – 164 термина, укр. – 154 термина, русск. – 108 терминов; **средство** (части растения, животного) англ. – 36 терминов, укр. – 29 терминов, русск. – 46 терминов.

Проанализировав приведенные выше примеры, можно сделать **вывод** о том, что в них ясно просматривается тесная связь падежной грамматики с ономаσιологией. Необходимо подчеркнуть, что, с ономаσιологической точки зрения, рассмотренные выше семантические падежи могут представлять собой как ономаσιологический базис, так и ономаσιологический признак.

Перспективным представляется применение методики ономаσιологического и когнитивного анализа на примере других современных терминологических систем в английском, украинском и русском языках.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Бенвенист Э.* Общая лингвистика / Э. Бенвенист. — М. : Прогресс, 1974. — 448 с.
2. *Бессонова О. Л.* Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивний і гендерний аспекти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О. Л. Бессонова. — К., 2003. — 39 с.
3. *Болдырев Н. Н.* О функционально-семиологическом подходе к анализу языковых единиц / Н. Н. Болдырев // Когнитивная лингвистика: современное состояние и перспективы развития. — Тамбов, 1998. — Ч. 1. — С. 3–4.
4. *Демьянков В. З.* Когнитивизм, когниция, язык и лингвистическая теория / В. З. Демьянков // Язык и структуры представления знаний : [сб. научно-аналит. обзоров]. — М. : РАН ИНИОН, 1992. — С. 39–77.
5. *Жаботинская С. А.* Ономаσιологические модели в свете современных школ когнитивной лингвистики / С. А. Жаботинская // С любовью к языку : [сб. науч. трудов, посвященных Е. С. Кубряковой]. — М. : Воронеж ИЯ РАН, 2002. — С. 115–129.
6. *Золотова Г. А.* Грамматика как наука о человеке / Г. А. Золотова // Русский язык в научном освещении. — 2001. — № 1. — С. 107–111.

7. Кубрякова Е. С. Начальные этапы становления когнитивизма: лингвистика, психология, когнитивная наука / Е. С. Кубрякова // Вопросы языкознания. — 1994. — № 4. — С. 34–47.

8. Панасенко Н. И. Фитонимическая лексика в системе романских, германских и славянских языков (опыт ономаσιологического и когнитивного анализа) : [монография] / Н. И. Панасенко. — Черкассы : Брама-Украина, 2010. — 451 с.

9. Селиванова Е. А. Теоретические основы когнитивной ономаσιологии / Е. А. Селиванова // Вісник Черкаського державного університету. — Серія «Філологічні науки». — Черкаси, 1999. — Вип. 11. — С. 3–12.

10. Теркулов В. И. Номинатема: опыт определения и описания / В. И. Теркулов. — Горловка : ГПШИЯ, 2010. — 228 с.

11. Филлмор Ч. Дело о падеже / Ч. Филлмор // Зарубежная лингвистика. Новое в лингвистике. Новое в зарубежной лингвистике. — М. : Прогресс, 1999. — С. 163–164.

12. Филлмор Ч. Дело о падеже открывается вновь / Ч. Филлмор // Новое в зарубежной лингвистике. — М. : Прогресс, 1981. — Вып. X. — Лингвистическая семантика. — С. 496–530.

13. Харитончик З. А. О когнитивной значимости словообразовательных явлений / З. А. Харитончик // Материалы Международной конференции, посвященной научному наследию профессора М. Д. Степановой и его дальнейшему развитию. — М., 2001. — С. 34–38.

Надійшла до редакції 23.03.12

© 2012 О. О. Моргунова
(м. Донецьк)

КАУЗАТИВНІ ПОСЕСИВНІ ДІЄСЛОВА В АНГЛІЙСЬКІЙ І УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

МОРГУНОВА О. О. КАУЗАТИВНІ ПОСЕСИВНІ ДІЄСЛОВА В АНГЛІЙСЬКІЙ І УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Стаття містить порівняльний опис семантики каузативних посесивних дієслів англійської та української мов на основі формул тлумачення. Каузативні посесивні дієслова погруповано на дієслова без семантичних ознак характеру дії та ті, що містять семантичну ознаку характеру дії. Описано типи посесивних об'єктів, притаманних різним групам каузативних посесивних дієслів.

МОРГУНОВА О. А. КАУЗАТИВНЫЕ ПОСЕССИВНЫЕ ГЛАГОЛЫ В АНГЛИЙСКОМ И УКРАИНСКОМ ЯЗЫКАХ

Статья содержит сравнительное описание семантики каузативных посессивных глаголов английского и украинского языков на основе формул толкования. Каузативные посессивные глаголы разделены на глаголы без семантических признаков характера действия и на глаголы, содержащие семантический признак характера действия. Описаны типы посессивных объектов, характерных для разных групп каузативных посессивных глаголов.

MORGUNOVA O. O. CAUSATIVE POSSESSIVE VERBS IN ENGLISH AND UKRAINIAN

The article deals with the comparative aspect of the group of causative possessive verbs in English and Ukrainian on the basis of interpretation formulas. Causative possessive verbs are subdivided into the verbs without semantic characteristics of the manner of action and those with such characteristics. The possessive object types characteristic of different groups of causative possessive verbs have been described.

Ключові слова: каузативні посесивні дієслова, формула тлумачення, посесивний об'єкт, семантична сполучуваність.

1. У статті розглядаються каузативні посесивні дієслова (КПД) в англійській та українській мовах. **Актуальність** роботи обумовлена відсутністю докладного аналізу каузативних посесивних дієслів (КПД) на матеріалі англійської та української мов та необхідністю типологічного опису цих дієслів у двох різноструктурних мовах. **Мета** статті – встановлення спільних та відмінних характеристик у семантиці каузативних посесивних дієслів в англійській та українській мовах. **Об'єктом** дослідження є КПД англійської та української мови. **Предметом** дослідження даної роботи є семантика цих дієслів. Аналіз проводиться на основі формул тлумачення (ФТ) із використанням структурної семантичної мови [1; 18; 20], а також згідно із трьохступеневою моделлю валентності Г. Хельбіга, яку було розроблено спираючись на «семантичні поля» В. Порцига та «семантичне узгодження» Е. Лейзі [5]. **Матеріал**, на якому вивчається семантична структура каузативних посесивних дієслів, їх семантична сполучуваність, включає 3000 прикладів їх вживання у текстах художньої літератури та публіцистики, ресурсах пошукових систем в Інтернеті, бази даних електронних словників англійської та української мов [21–36], 1500 прикладів у кожній із зіставлених мов.

Укладення ФТ проводиться на основі семантичної інформації, яка існує у глибинній структурі дієслівних значень і підрозділяється на загальну характеристику дії та додаткову, що є вираженою конкретизуючими семантичними ознаками (КСО). Додаткова

семантична інформація представлена двома видами: предикатна, яка означає характер дії (темпоральність, локативність, мету дії), та аргументна (кількісна характеристика об'єкту та суб'єкту дії, характер об'єкту, який придбають) [6].

Аналіз практичного матеріалу показав, що за семантичними ознаками усі КПД в англійській та українській мовах підрозділяються на дві групи: а) КПД без конкретизуючих семантичних ознак характеру дії; б) КПД із конкретизуючими семантичними ознаками характеру дії.

2. КПД, що не містять конкретизуючих семантичних ознак характеру дії, відображають таке відношення, коли каузативний суб'єкт каузує володіння посесивним об'єктом без вказівки на характер дії. Ці дієслова в англійській та українській мовах можна об'єднати у три семантичні групи: а) каузативні посесивні дієслова із загальною характеристикою дії; б) каузативні посесивні дієслова із семантичною ознакою кількісної характеристики об'єкту; в) каузативні посесивні дієслова із семантичною ознакою характеру об'єкта «Z є необхідним Y».

Загальна ФТ каузативних посесивних дієслів, що не містять конкретизуючих семантичних ознак характеру дії, «X виконує дію V над Y по відношенню до Z // в результаті // Z має Y», в якій X – агенс ситуації-антецедента, V – дія ситуації-антецедента, Y – об'єкт ситуації-консеквента, Z – посесивний об'єкт (ПО) ситуації-антецедента та ситуації-консеквента. КПД цієї групи становлять в англійській та українській мовах відповідно 40 та 29 одиниць.

2.1. Каузативні посесивні дієслова із загальною характеристикою дії представлені одним КПД в англійській мові (*to give* 'давати') та одним КПД в українській (*давати*), які охоплюють 8 та 6 ЛСВ відповідно. Вони сполучаються із різними семантичними типами ПО, серед яких в основному іменники, що позначають не-істоти, наприклад:

(1) *I tell you that I would give one of the provinces of my kingdom to have that photograph* [35, с. 25] 'Я кажу вам, я б дав одну з провінцій мого королівства, щоб отримати ту фотографію'.

(2) *Чужі письма нікому давати не можна* [29, с. 621].

У реченнях (1) та (2) Z представлений іменниками, які означають не-істоти: *provinces* 'провінції', *письма*.

У поодиноких випадках назви осіб вживаються метонімічно та позначають відповідні предметні імена. Наприклад, *Руслан і Людмила* (див. речення (3)) позначають не осіб, а оперу:

(3) *А тепер через день дають Руслана і Людмилу. Та що то за опера, так ну!* [33, с. 26].

Семантичні типи ПО розподіляються за кількісними характеристиками приблизно однаково в досліджуваних мовах. Домінуюче положення займають конкретні предметні

іменники, за якими слідує збірні та речовинні. Експлікація ПО відбувається у 100% випадків в англійській мові (206 одиниць) і у більшості випадків (185 із 190 одиниць) – в українській (див. табл.).

Виключенням є українське дієслово *давати* із значенням ‘бити’:

(4) *Давайте всім і в ніс і в уся* [28, с. 210].

У прикладі (4) ПО не є вираженням синтаксично. В еліптичних конструкціях з КПД *давати* у значенні ‘бити’ ПО імплікується. Розуміння ПО у таких випадках виходить із знайомого положення речей. Дієслово *давати* у значенні ‘бити’ має імплікований ПО «ляпас».

2.2. КПД із семантичною ознакою кількісної характеристики об’єкту підрозділяються на 2 підгрупи: а) із семантичною ознакою кількісної характеристики об’єкту «частина Z»; б) із семантичною ознакою кількісної характеристики об’єкту «велика кількість Z». Англійські КПД цього типу представлені 13 ЛСВ, українські – 8 ЛСВ.

2.2.1. КПД з семантичною ознакою кількісної характеристики об’єкту «частина Z» розподіляються за об’ємом досліджуваних дієслів в англійській та українській мовах наступним чином: 10 ЛСВ в англійській та 8 ЛСВ в українській мовах (англ. *to share* ‘ділити’, *to distribute* ‘розподіляти’, *to divide* ‘ділити’, *to impart* ‘наділяти’ та ін.; укр. *ділити*, *розділяти*, *розподіляти*, *паювати* та ін.). Семантична сполучуваність КПД цієї підгрупи характеризуються наявністю ПО, які виражені конкретними збірними, предметними, абстрактними іменниками (див. табл.). Наприклад:

(5) *At his death, his property was shared out between his children* [24] ‘Після його смерті його майно було розподілено між його дітьми.’

(6) <...> *Розділяти нашу культурну спадщину з усіма людьми, без різниці їх раси та етнічного походження* <...> [30].

У прикладах (5) та (6) Z виражений збірними іменниками *property* ‘майно’, *спадщина*. Специфічною семантикою ПО володіють українські ЛСВ *ділити* (Z = «карти»), *паюватися* (Z = «земля, гроші, рухоме та нерухоме майно»).

2.2.2. КПД з семантичною ознакою кількісної характеристики об’єкту «велика кількість Z» налічують 3 ЛСВ в англійській мові (*to lavish* ‘давати багато’, *to shower (on / upon)* ‘давати багато’, *to pour (out)* ‘давати багато’ [25, с. 298]). В українській мові не виявлено дієслів із зазначеною семантичною ознакою. Семантична сполучуваність КПД із семантичною ознакою кількісної характеристики об’єкту «велика кількість Z» характеризується їх комбінаторикою з конкретними збірними, абстрактними та предметними іменниками (див. табл.), наприклад:

(7) *For months, she and Tom had written all those letters, poured out all that love* [24] ‘Протягом місяців, вона і Том писали усі ті листи, передавали все те кохання’.

У реченні (7) Z виражений абстрактним іменником *love* ‘кохання’.

Таблиця. Способи вираження посесивного об'єкту з каузативними посесивними дієсловами в англійській та українській мовах

№ з/п	Семантичні типи КПД	Способи вираження ПО			
		Англійська мова		Українська мова	
		Експліцитний ПО	Інкорпорований ПО	Експліцитний ПО	Інкорпорований ПО
1.	КПД без семантичних ознак (СО) характеру дії				
1.1.	з загальною характеристикою дії	206 (40%)	–	185 (31%)	5 (1%)
1.2.	із СО кількісної характеристики ПО				
1.2.1.	ПО – «частина Z»	123 (24%)	–	180 (31%)	–
1.2.2.	ПО – «велика кількість Z»	30 (6%)	–	–	–
1.3.	із СО «Z є необхідним Y»				
1.3.1.	ПО – «будь-які речі»	39 (8%)	4 (1%)	67 (11%)	11 (2%)
1.3.2.	ПО – «будь-які речі, необхідні для певної діяльності»	28 (5%)	5 (1%)	42 (7%)	–
1.3.3.	ПО – «предмети першої необхідності»	28 (5%)	29 (6%)	32 (6%)	24 (4%)
1.3.4.	ПО – «конкретні речі»	14 (2%)	14 (2%)	20 (3%)	24 (4%)
Разом:		468 (90%)	52 (10%)	526 (89%)	64 (11%)
Усього:		520 (100%)		590 (100%)	
2.	КПД із семантичними ознаками характеру дії				
2.1.	КПД безоплатної передачі об'єкту				
2.1.1.	із семантикою «передати в обстановці урочистості»	156 (16%)	14 (1%)	123 (14%)	10
2.1.2.	із семантикою «дарувати»	81 (8%)	–	68 (7%)	3 (1%)
2.1.3.	із семантикою «жертвувати»	54 (6%)	–	67 (7%)	–
2.1.4.	із семантикою «заповідати»	45 (5%)	–	17 (2%)	–
2.2.	КПД з семантикою «платити»	274 (28%)	76 (8%)	190 (21%)	51 (5%)
2.3.	КПД компенсованої передачі об'єкту				
2.3.1.	із семантикою «обмінювати»	60 (6%)	–	161 (18%)	32 (4%)
2.3.2.	із семантикою «продавати»	110 (11%)	45 (5%)	188 (21%)	–
2.3.3.	із семантикою «здавати в оренду»	23 (2%)	42 (4%)	–	–
Разом:		803 (82%)	177 (18%)	814 (90%)	96 (10%)
Усього:		980 (100%)		910 (100%)	

2.3. Каузативні посесивні дієслова із семантичною ознакою характеру об'єкта «Z є необхідним Y» нараховують 19 ЛСВ в англійській мові і 16 ЛСВ в українській. КПД цієї підгрупи включають а) КПД із семантичною ознакою $Z = \text{«будь-які речі»}$; б) КПД із семантичною ознакою $Z = \text{«будь-які речі, необхідні для певної діяльності»}$; в) КПД із семантичною ознакою $Z = \text{«предмети першої необхідності»}$; г) КПД із семантичною ознакою $Z = \text{«конкретні речі»}$.

2.3.1. КПД із семантичною ознакою $Z = \text{«будь-які речі»}$ включають 4 ЛСВ в англійській мові (*to supply* 'постачати', *to furnish* 'забезпечити', *to fit out/up* 'забезпечити') та 4 ЛСВ в українській мові (*забезпечувати, постачати, споряджати, екіпірувати*). Семантична сполучуваність дієслів цієї групи характеризується їх комбінаторикою з ПО, які виражені конкретними збірними та предметними іменниками. Випадки вживання абстрактних іменників є поодинокими. Наприклад:

(8) *He supplied the furniture, the decorations, the food and the necessary clothing* [35, с. 808] 'Він постачав меблі, прикраси, їжу та необхідний одяг.'

(9) *Кармазін пропонує першочергово забезпечувати житлом педагогів* [27].

У реченнях (8) та (9) Z виражений збірними іменниками: англ. *furniture* 'меблі', *decorations* 'прикраси', *food* 'їжа', *clothing* 'одежа', укр. *житло*. У більшості випадків (див. табл.) ПО є синтаксично вираженим, але зустрічаються речення з імпліцитним актантом, який синтаксично не експлікується:

(10) *Час споряджати сейнери?* [31].

Семантика дієслова *споряджати*, яка включає імпліцитний ПО – «все необхідне», є достатньою для передачі смислу речення (10).

2.3.2. КПД із семантичною ознакою $Z = \text{«будь-які речі, необхідні для певної діяльності»}$ наявні в 5 ЛСВ в англійській мові (*to equip* 'забезпечити спорядженням', *to kit (out / up)* 'обладнати' та ін.). В українській мові виявлено 2 ЛСВ із подібною семантикою (*озброювати* 'давати знання', *обладнувати*). Комбінаторні можливості КПД із семантичною ознакою $Z = \text{«будь-які речі, необхідні для певної діяльності»}$ характеризуються їх сполучуваністю зі збірними, предметними та абстрактними іменниками. У групі наявні КПД зі специфічним ПО. Наприклад, англійське КПД цієї групи *to feed back* 'надавати пораду комусь або когось критикувати за те, що вони зробили' має ПО – 'порада, критика', який є відсутнім у КПД цієї групи в українській мові, наприклад:

(11) *Give them time, and then feed back to them how you feel about the way they are behaving towards you day-to-day* [24] 'Дайте їм час, а потім скажіть їм, що ви думаєте про їх

щоденне відношення до вас’.

Приклад (11) демонструє відсутність синтаксичної експлікації актанта, яким є ПО «порада, критика».

2.3.3. КПД із семантичною ознакою $Z =$ «предмети першої необхідності» налічують однакову кількість одиниць (по 4 одиниці) в обох досліджуваних мовах. Значення, яке вони передають, виражено 6 ЛСВ в англійській (*to provide for* ‘забезпечити’, *to feed* ‘кормити’ та ін.) та 4 ЛСВ в українській мовах (*годувати (кормити), одягати* та ін.). Комбінаторні можливості КПД із семантичною ознакою $Z =$ «предмети першої необхідності» проявляються у їх сполучуваності з конкретними збірними, речовинними, предметними іменниками. Наприклад:

(12) *He had fed them fish frames* [24]. – ‘Він нагодував їх кістками риби’.

У реченні (12) Z представлений конкретним предметним іменником *fish frames* ‘кістки риби’. Але у порівнянні з іншими групами КПД у дієслів із семантичною ознакою $Z =$ «предмети першої необхідності» наявною є більша кількість ПО в якості інкорпорованих актантів, не виражених синтаксично (див. табл.), наприклад:

(13) *They could barely keep the family fed and clothed* [24] ‘Вони ледь могли прогодувати та одягти всю сім’ю.’

(14) *Через два роки Україна не зможе утримувати своїх пенсіонерів* [32].

Речення (13) та (14) доводять, що випадки відсутності експлікації актантів, інкорпорованих у семантику КПД, зустрічаються в обох досліджуваних мовах.

2.3.4. КПД із семантичною ознакою $Z =$ «конкретні речі» включають по 5 одиниць в обох мовах (англ. *to arm* ‘озброювати’, *to water* ‘поїти (тварину), орошувати (землю)’; укр. *поїти, зрошувати* та ін.). Особливість семантичної сполучуваності цих дієслів – відсутність синтаксичної експлікації ПО у 50% випадків, тому що ПО дієслів із семантичною ознакою $Z =$ «конкретні речі» у інших прикладах представляє собою інкорпорований актант (див. табл.). Наприклад:

(15) *After a tour our guests were fed and watered* [24] ‘Після поїздки наших гостей напоїли та нагодували’.

(16) *Тепер задля того, щоб перемогти у війні, не обов’язково розробляти план нападу, споряджати армію ...* [26].

У прикладах (16) та (17) ПО є відсутнім у структурі речення як в англійській, так і в українській мовах. Семантики дієслів достатньо для розуміння ситуації.

2.4. Аналіз семантичної структури КПД, що не містять конкретизуючих семантичних ознак характеру дії, та особливостей їхньої семантичної сполучуваності дозволяє встановити низку спільних рис відображення каузативної посесивної ситуації в

англійській та українській мовах: 1) провідна роль назв не-істот у якості ПО; 2) кореляція за категоріальними ознаками іменників, що виступають у ролі ПО, у залежності від підгруп КПД, з якими ці іменники сполучаються; 3) майже однакова частотність вживання різних категорій іменників у відповідних підгрупах досліджуваних мов; 4) наявність імпліцитних актантів у семантиці КПД у досліджуваних мовах; 5) домінування нейтральної стилістичної маркованості КПД, що не містять конкретизуючих семантичних ознак характеру дії.

2.5. Зіставний аналіз відображення каузативної посесивної ситуації з КПД, що не містять конкретизуючих семантичних ознак характеру дії, в англійській та українській мовах виявляє низку відмінних рис: 1) різна кількість одиниць цієї групи (40 в англійській та 29 в українській); 2) невираженість семантики деяких підгруп дієсловами в українській мові; 3) наявність у досліджуваних мовах КПД, які мають формальну та розмовну стилістичну маркованість; 4) різниця в наявності або відсутності синтаксичної експлікації ПО в досліджуваних мовах (див. табл.).

3. На основі загальних ознак у семантичній структурі дієслівних значень, було здійснено класифікацію каузативних посесивних дієслів із семантичною ознакою характеру дії. Було виділено три групи КПД в англійській та українській мовах: 1) каузативні посесивні дієслова безоплатної передачі об'єкту; 2) каузативні посесивні дієслова із семантикою «платити»; 3) каузативні посесивні дієслова компенсованої передачі об'єкту.

3.1. У першій і третій групах було виділено підгрупи на основі їх конкретних значень. Так, перша група включає КПД із значеннями 1) «передавати в обстановці урочистості, парадності, офіційно», 2) «нагороджувати», 3) «дарувати», 4) «жертвувати», 5) «заповідати». Третя група включає КПД із семантикою 1) «обмінювати», 2) «продавати», 3) «здавати в оренду».

3.2. КПД із семантичними ознаками характеру дії представлені значною кількістю одиниць. В англійській мові – це 83 ЛСВ, в українській мові – 31 ЛСВ. Найбільшу групу в англійській мові складають КПД із значенням «платити» (39 ЛСВ в англійській мові – *to pay sth out* ‘платити багато’, *to tip* ‘платити чайові’, *to settle* ‘виплатити’ та ін., та 11 ЛСВ в українській мові – *виплачувати*, *недоплачувати* та ін.). Наступною за кількістю є група дієслів компенсованої передачі об'єкту із значенням «продавати», які представлені 13 одиницями в англійській та 6 одиницями в українській мові. Максимальною кількістю ЛСВ в українській мові характеризується група КПД мотивованої передачі об'єкту із значенням «нагороджувати» (9 ЛСВ в українській та 4 ЛСВ в англійській мові).

Найменша за кількістю дієслів група – КПД безоплатної передачі об'єкту із значенням «заповідати» в обох мовах (3 в англійській та 1 в українській мові).

3.3. В англійській та українській мовах значення КПД відрізняються за кількістю типів ПО та конкретних значень ЛСВ. Найбільшою кількістю конкретизуючих семантичних ознак (КСО) в англійській мові характеризуються каузативні посесивні дієслова, які входять до лексико-семантичної групи із значенням «платити» (21 КСО в англійській та 7 в українській мові). Наприклад:

(18) *He tipped the porter unnaturally, in his confusion* [36, с. 295] 'Він заплатив портьє чайові якось неприродно, відчувши ніяковість'.

У реченні (19) КПД *to tip* 'платити чайові' має в значенні інкорпорований ПО «чайові», який не виражено синтаксично.

Друге місце за кількісними показниками посідає ЛСГ із значенням «продавати» (11 КСО в англійській та 3 в українській мові). Мінімальним показником КСО в англійській мові характеризуються каузативні посесивні дієслова із значенням «дарувати», «заповідати» та «здавання в оренду» (по 3 КСО у кожній групі). КПД в українській мові мають найбільший показник КСО у дієслів із семантикою «ситуація обміну» (10 КСО), найменший – у КПД із семантикою «здавання в оренду» (відсутність КСО).

3.4. Різниця в кількості КСО в семантиці каузативних посесивних дієслів в англійській та українській мовах обумовлена різним об'ємом семантичної інформації, яку виражають дієслова в мовах, що порівнюються. Так, кількісне превалювання КСО в англійській мові пояснюється більшою кількістю лексем, у значення яких інкорпоровано додаткові конкретизуючі семантичні ознаки.

3.5. До відмінних рис між каузативними посесивними дієсловами із семантичними ознаками характеру дії в англійській та українській мовах належить різниця їх стилістичних характеристик. КПД в українській мові характеризуються переважно нейтральністю стилістичного вживання, наприклад:

(19) *Щоб вийти з ніяковості, купила я щось з antiquita moderne, свідомо переплативши, і вийшла з крамниці, проведена іронічним поглядом круглих очей* [33, с. 742].

КПД *переплатити* в реченні (19) належить до нейтрального стилю.

В англомовних прикладах наявна висока кількість лексичних одиниць, які зустрічаються у формальному (*to redeem* 'оплатити борг, погасити позику', *to reimburse* 'повернути гроші тому, хто витратив їх для вас або загубив через вас') та розмовному (*ante up* 'платити певну кількість грошей, часто без бажання, за отримання права щось зробити', *to fork out* 'заплатити велику суму грошей, часто без бажання') стилях. Належність ряду дієслів англійської мови до високого стилю пояснюється їх

етимологічними характеристиками – вони походять з латинської мови, а слова, що походять із класичних мов, традиційно мають формальне стилістичне забарвлення. Більша розгалуженість прикладів у розмовному стилі англійської мови пояснюється особливостями словоутворення в англійській мові. Значна кількість цих КПД є фразовими дієсловами, більшість з яких, як відомо, присутні саме у неформальному стилі.

4. Висновки:

4.1. У роботі здійснено зіставний аналіз каузативних посесивних дієслів в англійській та українській мовах. Ці дієслова розподіляються на дві основні семантичні групи: а) каузативні посесивні дієслова без семантичних ознак характеру дії; б) каузативні посесивні дієслова із семантичними ознаками характеру дії (див. п. 1).

4.2. Семантичний аналіз каузативних посесивних дієслів без семантичних ознак характеру дії та з цими ознаками в англійській та українській мовах показав різний кількісний розподіл за групами. Перша група включає меншу кількість одиниць. Другій групі властива більша різноманітність значень, що виражається в більших кількісних показниках ЛСВ в обох досліджуваних мовах. Даний факт пояснюється тим, що різноманітність значень дієслів без семантичних ознак характеру дії залежить від специфіки ПО, тоді як у дієслів другої групи семантичні особливості включають як певний тип ПО, так і конкретизуючі семантичні ознаки характеру дії, які означають локативність, темпоральність та ін. (див. п.п. 2, 3).

4.3. Каузативні посесивні дієслова без семантичних ознак характеру дії розподіляються на а) каузативні посесивні дієслова із загальною характеристикою дії; б) каузативні посесивні дієслова із семантичною ознакою кількісної характеристики об'єкту Z; в) каузативні посесивні дієслова із семантичною ознакою характеру об'єкту «Z є необхідним Y» (див. п. 2).

4.4. Найменша кількість семантичних ознак міститься в структурі значення англійського дієслова *to give* 'давати' та українського дієслова *давати*, які характеризуються наявністю загальної характеристики дії. Це обумовлює необхідність конкретизації дії, яка виражена даними дієсловами. Конкретизація відбувається за рахунок ПО, який є облігаторним актантом для КПД *to give* 'давати' / *давати* і в більшості випадків виражається синтаксично (див. табл.).

4.5. У каузативних посесивних дієслів двох інших підгруп (із семантичною ознакою кількісної характеристики об'єкту Z і семантичною ознакою характеру об'єкту «Z є необхідним Y») семантична ознака характеру об'єкта є закріпленою в семантичній структурі дієслівного значення. Але ця ознака експлікується синтаксично у більшості

випадків вживання цих дієслів для конкретизації значення КПД, а саме уточнення характеристики ПО (див. табл.). Показником уточнення значення ПО є кількість конкретних предметних імен, які сполучаються з дієсловами даної групи. Ця категорія імен є домінуючою у сполученнях із дієсловами зазначеної групи у більшості випадків в обох мовах (див. п. 2).

4.6. Синтаксично невиражена специфіка ПО зустрічається у декількох дієслів. Наприклад, у англійських дієслів *to provide for* 'забезпечувати', *to feed back* 'надавати пораду комусь або когось критикувати за те, що вони зробили', *to water* 'орошувати', українського КПД *утримувати* синтаксична валентність менша, ніж семантична, тому що одна із семантичних ознак цих дієслів закріплена в семантичній структурі дієслівних значень і не є експлікованою синтаксично (див. п.п. (2.5.1) – (2.5.3)).

4.7. Каузативні посесивні дієслова із семантичними ознаками характеру дії підрозділяються на 1) КПД безоплатної передачі об'єкту, 2) КПД із семантикою «платити», 3) КПД компенсованої передачі об'єкту. У першій групі було виділено КПД із значеннями а) «передавати в обстановці урочистості, парадності, офіційно», б) «нагороджувати», в) «дарувати», г) «жертвувати», д) «заповідати». Третя група включає КПД із семантикою а) «обмінювати», б) «продавати», в) «здавати в оренду» (див. п. 3).

4.8. Порівнюючи семантичну розгалуженість КПД у мовах дослідження, можна відмітити, що в англійській мові домінуюче положення за кількістю ЛСВ займає група КПД із семантикою «платити». У багатьох дієслів цієї групи специфікація ПО включена в семантику КПД. Але більшість дієслів мають обов'язкову валентність щодо ПО, потребують конкретизації його значення у контексті (див. табл.). Це доводить важливість відносин, ситуацій, які описують КПД передачі об'єкту за оплату. В українській мові семантично насиченою є група дієслів із значенням «ситуація обміну» (див. п. 3.4). Якщо в англійській мові в цій групі спостерігається відсутність синтаксично вираженого ПО, то для української мови характерна його наявність (див. табл., п. 3).

4.9. Існують два основних способи вираження ПО: а) експліцитне вираження посесивного актанта; б) імпліцитне вираження посесивного актанта (див. табл.). Для КПД у досліджуваних мовах є необхідною синтаксична вираженість ПО для конкретизації ситуації. Синтаксична вираженість ПО залежить від семантики дієслова. Для дієслів із семантикою «жертвувати» та «заповідати» характерною є експлікація ПО у всіх випадках вживання дієслів цих груп (табл.). Спостерігається певна міжмовна розбіжність способів вираження ПО. В українській мові при дієсловах із семантикою «продавати» ПО синтаксично представлений у всіх випадках. В англійській мові наявні як експліцитні, так і імпліцитні ПО (див. табл., п.п. 2, 3).

4.10. За стилістичними характеристиками більшість дієслів двох груп є нейтрально маркованими. Розбіжності між досліджуваними мовами відмічені в декількох семантичних групах. Найбільша розгалуженість стилістичних характеристик спостерігається у КПД передачі об'єкту за оплату в англійській мові (див. п. 3.6). У дієслів англійської мови незначна кількість КПД належать до формального стилю. Поодинокими є дієслова, що належать до розмовного стилю (див. п. 3.5).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Апресян Ю. Д.* Лексическая семантика. Синонимические средства языка / Ю. Д. Апресян. — М. : Наука, 1966. — 294 с.
2. *Бондарко А. В.* Грамматическое значение и смысл / А. В. Бондарко. — Л. : Изд-во Ленинград. ун-та, 1978. — 230 с.
3. *Введение в сравнительную типологию английского, русского и украинского языков* / [К. К. Швачко, П. В. Терентьев, Т. Г. Янукян, С. А. Швачко]. — К. : Вища шк., 1977. — 148 с.
4. *Веливченко В. Ф.* Языковые средства реализации каузативно-следственных отношений в тексте (на материале современного английского языка): автореф. дис. на соискание учен. степ. канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / В. Ф. Веливченко. — К., 1990. — 17 с.
5. *Гайнулина Р. Г.* Семантико-синтаксическая структура посессивных предложений : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Р. Г. Гайнулина. — Тверь, 2002. — 19 с.
6. *Гордон Е. Я.* Каузативные глаголы в современном русском языке : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Е. Я. Гордон. — М., 1981. — 22 с.
7. *Дубовик Л. І.* Логіко-граматичні аспекти категорії причини: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Л. І. Дубовик. — Донецьк, 2005. — 16 с.
8. *Загнітко А. П.* Теоретична граматики української мови: Морфологія / А. П. Загнітко. — Донецьк : ДонДУ, 1996. — 436 с.
9. *Зеленецкий А. Л.* Сравнительная типология основных европейских языков / А. Л. Зеленецкий. — М. : Издательский центр «Академия», 2004. — 252 с.
10. *Касевич В. Б.* О межкатегориальных связях в языке / В. Б. Касевич // Грамматические категории: иерархии, связи, взаимодействие. — СПб : Наука, 2003. — С. 70–77.

11. Кузнецова Н. Е. Оппозиция каузативов и рефлексивов в английском языке / Н. Е. Кузнецова, Н. В. Пухова // Язык. Текст. Стил. — Курган : Изд-во КГУ, 2004. — С. 63–70.

12. Мамчур Е. А. Причинность и рационализм / Е. А. Мамчур // Причинность и телеономизм в современной естественно-научной парадигме. — М. : Наука, 2002. — С. 5–22.

13. Недялков В. П. Типология морфологического и лексического каузативов / В. П. Недялков, Г. Г. Сильницкий // Типология каузативных конструкций. Морфологический каузатив. — Л. : Наука, 1969. — С. 42–50.

14. Сачков Ю. В. Эволюция понятия причинности / Ю. В. Сачков // Вопросы философии. — М. : Наука, 2003. — № 4. — С. 101–118.

15. Сильницкий Г. Г. Семантические и валентностные классы английских каузативных глаголов : автореф. дис. на соиск. учен. степени докт. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Г. Г. Сильницкий. — Л., 1974. — 24 с.

16. Ступак І. В. Синтаксична валентність посесивних похідних каузативних дієслів у німецькій та українській мовах / І. В. Ступак // Вісник ХНУ. — Харків, 2010. — № 896. — С. 60–69.

17. Ступак І. В. Структурно-семантичні та функціональні характеристики похідних каузативних дієслів у німецькій та українській мовах : [монографія] / І. В. Ступак. — Донецьк : ДонНУ, 2011. — Т. 6 (Типологічні, зіставні, діахронічні дослідження). — 470 с.

18. Селивестрова О. Н. Компонентный анализ многозначных слов / О. Н. Селивестрова. — М. : Наука, 1975. — 289 с.

19. Helbig G. Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Verben / G. Helbig, W. Schenkel. — Leipzig VEB, 1973. — 458 S.

20. Kaliuščenko V. D. Typologie denominaler Verben / V. D. Kaliuščenko. — Tübingen, 2000. — 253 S.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА

21. Словник синонімів української мови / [уклад. А. А. Бурячок та ін.]. — К. : Наукова Думка, 2000. — Т.2. О–Я. — 954 с.

22. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. — К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. — 1728 с.

23. Cambridge Advanced Learner's Dictionary [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://dictionary.cambridge.org/>.

24. Longman Dictionary of Contemporary English. Innovative CD-ROM including the

new Longman Language Activator [Електронний ресурс]. — Pearson Education Ltd, 2003. — 1 електрон. опт. диск (CD-ROM); кольор.; 12 см. — Системні вимоги: Pentium 300 MHz PC Windows 95/98/2000, NT4/XP. — Назва з титул. екрану.

25. *Roger's Thesaurus of English words and phrases*. — Penguin Books Ltd. — 2000. — 810 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

26. *Бакуменко Р.* Зброя українського гатунку [Електронний ресурс] / Р. Бакуменко // Народна армія. — № 152. — 23.08.2012. — Режим доступу : <http://na.mil.gov.ua/number/5004/2956.htm>

27. *Кармазін пропонує першочергово забезпечувати житлом педагогів* [Електронний ресурс] // УНІАН економіка. — 16.01.2012. — Режим доступу : <http://economics.unian.net /ukr/ detail/116941>.

28. *Котляревський І. П.* Повне зібрання творів : [у 7 т.] / І. П. Котляревський. — К. : АН УРСР, 1952. — Т. 1. — 240 с.

29. *Тютюнник Г.* Три зозулі з поклоном / Г. Тютюнник // Українська література. Хрестоматія. 11 клас : [уклад. О. І. Борзенько та ін.]. — К. : Ранок; Веста, 2005. — С. 25–27.

30. *Українське православне слово* [Електронний ресурс]. — 2007. — № 4. — Режим доступу : <http://www.uocofusa.org/files/ publications/UOW/2007/UOW-2007-04.pdf>.

31. *Час споряджати сейнери?* [Електронний ресурс] // Голос України. — 31.01.2012. — Режим доступу : <http://www.golos.com.ua/Article.aspx?id= 247165>.

32. *Через два роки Україна не зможе утримувати своїх пенсіонерів* [Електронний ресурс] // Обозреватель. — 29.06.2010. — Режим доступу : <http://obozrevatel.com/news/2010/6/29/374918.htm>.

33. *Шевченко Т.* Твори : [в 5 т.] / Т. Шевченко. — К. : Худож. літ., 1957. — Т. 3. — 230 с.

34. *Doyle A. C.* The Adventures of Sherlock Holmes / A. C. Doyle. — N.Y. : Barnes & Noble Books, 1995. — 125 p.

35. *Dreiser Th.* Sister Carrie, a novel. — The Project Gutenberg E-text of Sister Carrie by Theodore Dreiser [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://mybebook.com/download_free_ebook/ dreiser-theodore-1871-1945_ebooks/ sister-carrie/ebook7686.html.

36. *Galsworthy J.* Awakening. To Let. — The Project Gutenberg E-text of Awakening. To Let by J. Galsworthy [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://mybebook.com/download_free_ebook/galsworthy-john-1867-1933_ebooks/awakeningto-let/ ebook9652.html.

Надійшла до редакції 18.04.12

© 2012 В. Є. Приседська
(м. Донецьк)

АВТОР І АДРЕСАТ У ТЕКСТАХ ПУБЛІЧНИХ ПОКАЖЧИКІВ

ПРИСЕДСЬКА В. Є. АВТОР І АДРЕСАТ У ТЕКСТАХ ПУБЛІЧНИХ ПОКАЖЧИКІВ

Статтю присвячено дослідженню публічних покажчиків, які є інституціональним типом дискурсу з домінантним становищем відправника повідомлення відносно адресата. Здійснено типологічний аналіз учасників комунікації в дискурсі публічних покажчиків, який дозволив виокремити декілька типів автора (конкретна або узагальнена особа, конкретна або узагальнена інстанція) і адресата (неозначено-спрямовані загальноадресатні та колективно-спрямовані поліадресатні публічні покажчики). У роботі продемонстровано, що адресатом публічних покажчиків другого типу можуть виступати люди певної професії, роду діяльності або статі.

ПРИСЕДСКАЯ В. Е. АВТОР И АДРЕСАТ В ТЕКСТАХ ОБЩЕСТВЕННЫХ УКАЗАТЕЛЕЙ

Статья посвящена исследованию общественных указателей, которые представляют собой институциональный тип дискурса с доминантным положением автора сообщения по отношению к адресату. Осуществлен типологический анализ участников коммуникации, который позволил выделить несколько типов автора общественных указателей (конкретное или обобщенное лицо, конкретная или обобщенная инстанция) и адресата (неопределенно-направленные общеадресатные и коллективно-направленные полиадресатные общественные указатели). В работе продемонстрировано, что адресатом общественных указателей второго типа могут выступать люди определенной профессии, рода деятельности или пола.

PRYSEDSKA V. YE. THE AUTHOR AND THE ADDRESSEE IN THE TEXTS OF PUBLIC DIRECTIVES

The article focuses on the typological analysis of the participants of communication (the addresser and the addressee) in the discourse of English, German, Russian and Ukrainian public directives. Public directives are conventional, directive micro texts of impersonal reference, whose main function is to regulate people's behavior in public places, e.g. Please, do not feed the animals.

The analysis of communicative-pragmatic parameters of public directives allows distinguishing the types of the addresser and the addressee. The addresser of public directives who is characterized by the dominant position towards the addressee usually represents concrete or generalized public institution (e.g. administration or direction of a particular organization, management of an enterprise). Much rarely the addresser of public directives can be a private person, who is the owner of a particular place and, therefore, possesses the right to establish certain rules in this place, for instance the owner of a house, garage, a small shop etc. The sender of the message is usually not known to the addressee and can be classified as the 'generalized' private person.

The analysis of public directives in the four languages allows making a distinction between the undefined generally addressed public directives (the addressees are all people who become the participants of communication in a particular situation) and collectively addressed public directives (the addressee is a group of people, specified in the address or the general context of a public directive). The addressees of the latter type can be people of a certain profession, occupation or gender.

Comparative analysis of such pragmatic features of public directives as the communicative situation, relations between the participants of communication, types of the addresser and the addressee testifies both to the universal character and the national-cultural specificity of public directives in such different linguocultures as English and German, on the one hand, and Russian and Ukrainian ones, on the other.

Ключові слова: публічний покажчик, автор повідомлення, адресат повідомлення, прагматичний контекст, мовленнєвий акт.

1. Вступні зауваження. Провідну роль мовця і слухача у визначенні змісту висловлювання зазначали багато дослідників, зокрема Н. Д. Арутюнова [1], О. О. Селіванова [9], М. Coulthard [12], М. А. К. Halliday [13] та багато інших. О. Єсперсен писав: «Якщо ми хочемо зрозуміти природу мови..., ми не повинні випустити з уваги згаданих двох людей – того, хто створює, і того, хто сприймає мовлення» [5, с. 15]. Таким чином, комунікативно-прагматичний аналіз суб'єкта і адресата повідомлення, їх когнітивно-психологічних характеристик і статусно-рольових стосунків у різних типах

текстів набуває особливої **актуальності** у сучасній лінгвістичній науці.

Статтю присвячено типологічному аналізу учасників комунікації (автора і адресата) у дискурсі публічних покажчиків. Термін «публічні покажчики» запозичується з англійської та німецької мов, у яких ці тексти називаються відповідно *public / city directives* і *öffentliche Hinweise*. А. Вежбицька [4] використовує подібний термін *public signs* ‘публічні знаки’. Публічні покажчики (ПП) – це написи, оголошення, вивіски, розташовані у публічних місцях, адресовані будь-якому потенційному адресату і покликані регулювати суспільну поведінку людей, наприклад: англ. *Please do not feed the animals* ‘Будь ласка, не годуйте тварин’; нім. *Schwimmen ist nicht gestattet* ‘Купатися заборонено’; рос. *Пожалуйста, сдайте верхнюю одежду в гардероб, спасибо*; укр. *Обережно! Слизька підлога*.

Матеріал дослідження становлять тексти публічних покажчиків, зібрані у публічних місцях (на вулицях, у транспорті, у різних громадських закладах) на території Великобританії (Лондон, Глазго, Данді, Ноттінгем, Шеффілд), Німеччини (Бохум, Гейдельберг, Гермерсгейм, Карлсруе, Кельн, Франкфурт), Росії (Москва, Тула, Южно-Сахалінськ) й України (Київ, Донецьк, Крим, Львів, Харків). На території Східної України публічні покажчики збиралися як російською, так і українською мовами. Обсяг матеріалу складає 981 текст публічних покажчиків англійською, 932 – німецькою, 988 – українською і 945 – російською мовами.

2. Типологічна характеристика автора повідомлення в текстах публічних покажчиків. Автор більшості текстів ПП виступає не як особистість у всьому багатстві свого внутрішнього світу, а як представник певного соціального інституту. Із позицій соціолінгвістики такий тип дискурсу є **інституціональним**. Вказівка на те, що автор ПП виступає від імені певного інституту або організації, може міститися конкретно в підписі, наприклад, укр. *адміністрація, деканат, керівництво факультету*.

Про інституціональний характер дискурсу ПП також свідчать посилання на закон або указ вищих інстанцій, на підставі якого пред’являється ця вимога або заборона. Наприклад, англ. *Violators will be prosecuted under the U.S. Clean Water Act* ‘Порушники будуть покарані відповідно до федерального закону про чисту воду’ або рос. *В соответствии с приказом Министерства образования и культуры запрещено курение...*

Значення «адміністративний», «інституціональний», «пов’язаний із законом» може також виражатися в семантиці окремих слів, що часто вживаються в текстах ПП, або як додатковий компонент їх значення. Наприклад, англ. *authorized* ‘офіційно дозволений’, *prohibit* ‘офіційно забороняти, оголошуючи дію нелегальною’, *permit* ‘дозволяти’ часто з додатковим значенням «офіційно, законом або статутом», *violators* ‘порушники’, *prosecute* ‘переслідувати за законом’, *unlawful* ‘незаконний’; нім. *verboten* ‘заборонено’, часто із

вказівкою на адміністративне джерело заборони, *widerrechtlich* ‘незаконний’, *müssen* ‘повинен відповідно до суспільних норм, правил або моралі’; рос. *обязан, штраф, нарушители, запрещается, охраняется законом*; укр. *порушення правил, забороняється законом*.

Посилання на адміністративну владу, що є присутнім у текстах багатьох ПП або очевидне із загального комунікативного контексту, служить для ефективності впливу ПП, підвищуючи у свідомості адресата ступінь авторитетності джерела покажчиків.

Автором ПП виступає офіційна або приватна особа, що має адміністративні чи юридичні повноваження встановлювати правила в цьому місці. У випадку з приватною особою це може бути право власності на об’єкт, у межах якого встановлюються правила. Аналіз текстів ПП дозволяє виділити наступні типи відправників повідомлення.

2.1. Конкретна особа. ПП, автором яких виступає конкретна людина, зустрічаються в корпусі прикладів доволі рідко (див. табл. 1 і 2). Звичайно це можливо в ситуації, коли покажчик адресований вузькому колу людей і адресату відомо, хто є автором ПП, наприклад, звернення домоуправа до мешканців будинка: нім. *Achtung! Bitte zerkleinern Sie Ihre Kartonage bevor Sie sie in den Papiercontainer werfen. (Denn sonst sind diese gleich wieder voll!!!) Danke. Der Hausmeister* ‘Увага! Стискайте картонні упаковки, перш ніж викинути їх у сміттєвий бак, інакше він швидко переповнюється!!! Дякую. Домоуправ’. Крім того, прохання, висловлене конкретною особою (*Der Hausmeister*), і до того ж аргументоване (*Denn sonst sind diese gleich wieder voll!!!*) звучить менш авторитарно і більш переконливо.

Невелику групу складають ПП, у яких вказується ім’я автора, наприклад, англ. *Andy’s room. Keep out* ‘Кімната Енді. Не заходити’, *Maria’s parking only* ‘Паркування тільки для Марії’ (на дверях кімнати у студентському гуртожитку). Такі написи є периферійним типом ПП. Вони адресовані невеликому колу людей, яких автор, швидше за все, знає особисто. Такі покажчики не є власне ПП, вони не належать до масової комунікації, тому що автор може особисто сповістити про своє прохання своїх адресатів. Наведені приклади текстів є імітацією ПП і функціонують як жартівливі знаки.

2.2. Узагальнена особа. Автором деяких ПП є приватна особа. У такому випадку категоричні вимоги або заборони можуть встановлюватися тільки на території, що належить цій особі. Наприклад, нім. *Privatweg. Durchgang verboten* ‘Приватна дорога. Проїзд заборонений’. В інших ситуаціях автор ПП буде виражати свою вимогу за допомогою м’якших мовних актів, наприклад, прохання.

Хоча автор таких ПП, як правило, не конкретизований, ситуативний контекст дозволяє визначити його досить просто. Якщо ПП розташований на приватній території, його автором звичайно є власник цієї території, наприклад, власник будинку (укр. *У дворі злий собака*), мешканці квартири (укр. *Дзвінок не працює. Стукайте*), водій маршрутної таксі (рос. *В связи с повышением цен на бензин, проезд в маршрутном такси 2,50 грн.*), власник гаража

(рос. *Не парковать*). Тимчасові інформаційні повідомлення можуть залишати люди, які не є власниками цього місця, однак проводять у ньому багато часу. Наприклад, повідомлення продавця магазину покупцям укр. *Пішла на обід, буду за 10 хвилин*.

2.3. Конкретна інстанція. Найчастіше автором ПП виступає певна організація або інстанція (див. табл. 1 і 2). Наприклад, англ. *A public service by WE THE PEOPLE Inc. USA* ‘Громадська організація «Ми люди» США’; нім. *Wasserwirtschaftsamт* ‘Керівництво водоймища’; рос. *Деканат, Администрация музея, Администрация больницы*; укр. *Управління ДАІ Донецької області*.

2.4. Узагальнена інстанція. У багатьох українських і російських ПП зустрічається посилення на певну узагальнену інстанцію, що виражається за допомогою абстрактного підпису *Адміністрація* (див. табл. 1 і 2). Якщо такі ПП розташовані в будівлі певного інституту, то адресат робить висновок, що мова йде про адміністрацію цієї організації. Однак у деяких випадках виявляється досить складно визначити, яка саме інстанція ховається за цим підписом. Як, наприклад, у наступному ПП, розташованому на автобусній зупинці: укр. *Адміністрація просить не клеїти оголошення*. Таке посилення на «абстрактну» адміністрацію служить засобом посилення ефективності ПП: адресатові повідомляється, що джерелом розпорядження є офіційна влада, і, отже, він зобов’язаний підкоритися вимозі.

Слід зазначити, що навіть у тому випадку, коли ПП адресований невеликому колу людей і учасники комунікації особисто знайомі, текст покажчика зберігає безособовий або узагальнено-особовий тон. Це обумовлено тенденцією до деперсоналізації, характерної для дискурсу ПП в цілому.

У багатьох випадках джерело ПП можна визначити за невербальними характеристиками покажчиків. Так, стандартний зовнішній вигляд ПП, розташування на спеціальній постійній табличці свідчать про те, що його автором виступає офіційна інстанція. Такі ПП звучать досить переконливо, навіть без посилення на адміністративну владу. З іншого боку, напис, виконаний від руки, або надрукований на звичайному аркуші паперу, повідомляє про менш формальний рівень комунікації, його автором може бути приватна особа.

3. Підпис відправника повідомлення у текстах публічних покажчиків. Відправник повідомлення у текстах ПП, як правило, не вказується, тому що він, або не може бути названий взагалі, або розуміється як узагальнена особа, що має повноваження встановлювати правила у цьому місці.

Найбільш поширеним підписом у російських та українських ПП є «Адміністрація», наприклад, рос. *Уважаемые сотрудники! В гардероб необходимо сдавать всю верхнюю одежду: пальто, шапку, сапоги. В случае отказа сдавать перечисленные вещи*

гардеробщикам обслуговувати заборонено. Администрация; укр. Шановні батьки! Приводити дітей у дитячий заклад не пізніше 8.30. Администрация. Хоча такий підпис є значною мірою абстрактним і не повідомляє про справжнього автора напису, він звучить доволі авторитетно, тобто мова йде про тих, хто має адміністративну владу у певному місці. Посилання на конкретне джерело напису в текстах російських і українських ПП зустрічається значно рідше, наприклад, укр. Деканат ФІМ.

В англійських і німецьких ПП вказівка на автора повідомлення зустрічається ще рідше (1 % англійських, 1,7 % німецьких ПП порівняно із 4 % і 3,9 % в російській та українській мовах відповідно, див. табл. 1), проте порівняно з російськими й українськими покажчиками вона завжди певною мірою конкретизована. Наприклад, англ. *Please leave the room lay-out as you find it. Your cooperation in this matter would be appreciated. Faculty of Arts and Design* ‘Будь ласка, не змінюйте розташування меблів у кімнаті. Будемо вдячні Вам за співпрацю. Факультет мистецтва і дизайну’; нім. *Rheinhauptdeich. Radfahrer u. Fußgänger auf eigene Gefahr. Wasserwirtschaftsamt* ‘Рейнське водосховище. Їзда на велосипеді і прогулянки небезпечні. Управління водосховища’.

У німецьких ПП посилання на адміністративну владу, яка встановлює правила у цьому місці, в усіх випадках вказується конкретніше, ніж у російських і українських написах, наприклад, *Die Ortspolizeibehörde* ‘Місцева поліцейська дільниця’, *Die Stadtverwaltung* ‘Міське управління’, *Das Forstamt* ‘Лісництво’, *gez. Reichsbahndirektion* ‘підпис Управління державної залізниці’.

Таблиця 1. Типи підпису відправника повідомлення в текстах англійських, німецьких, російських і українських публічних покажчиків

Тип підпису відправника	Кіл-ть (%) ПП			
	Англ.	Нім.	Рос.	Укр.
1. Конкретне зазначення джерела ПП	10 (1%)	16 (1,7%)	6 (0,6%)	8 (0,8%)
2. <i>Администрация / Администрация</i>	–	–	27 (3,4%)	30 (3,1%)
Усього ПП з підписом	10 (1%)	16 (1,7%)	38 (4%)	39 (3,9%)
Усього ПП	981 (100%)	932 (100%)	945 (100%)	988 (100%)

4. Звернення до адресата у текстах публічних покажчиків. Тексти ПП виражають прямий або непрямий заклик до певних дій, тому вони нерідко супроводжуються зверненнями до конкретного адресата або групи адресатів (англ. *Pedestrians!* ‘Пішоходи’, *Dog owners!* ‘Власники собак!’, нім. *Bürger!* ‘Громадяни!’, рос. *К сведению студентов!*;

укр. *Шановне жіноцтво!*), а також висловлюваннями, що слугують для привернення уваги (англ. *Warning* ‘Застереження’; нім. *Achtung!* ‘Увага’, *Vorsicht!* ‘Обережно’; укр. *Увага!*, *Обережно!*). Звернення експлікують адресата ПП, яким, як правило, є певна група людей, наприклад, рос. *Уважаемые читатели! Выносите литературу из читального зала запрещается.*

Інший спосіб привернути увагу адресата – це слова типу англ. *Notice* ‘Оголошення’, *Warning* ‘Застереження’, нім. *Achtung!* ‘Увага’, *Vorsicht!* ‘Обережно’, рос. *Внимание!*, укр. *Увага!*, *Обережно!*, які також розташовуються на початку ПП і виділяються знаком оклику або особливим шрифтом.

Аналіз матеріалу показав істотні кількісні розбіжності у вживанні звертань. Так, російські й українські ПП частіше (8,5% та 8,8% усіх текстів ПП відповідно) супроводжуються зверненням до конкретної групи людей (укр. *Шановні відвідувачі!*, *Батьки!*, *Шановні читачі!*, *Шановні мешканці!*) або взагалі людей (укр. *Товариші!*, *Люди!*), ніж їх англійські (1,6%) і німецькі еквіваленти (1,7%). В англійських і німецьких ПП поширеніші безособові способи привернення уваги адресата, наприклад, англ. *Caution* ‘Увага’ / ‘Попередження’, *Warning* ‘Застереження’, *Danger* ‘Небезпека’; нім. *Achtung!* ‘Увага!’, *Vorsicht!* ‘Обережно’ (див. табл. 2).

Таблиця 2. *Типи звертань до адресата в текстах англійських, німецьких, російських і українських публічних покажчиків*

Тип звертання до адресата	Кіл-ть (%) ПП			
	Англ.	Нім.	Рос.	Укр.
1. Звертання до конкретного адресата	16 (1,6 %)	16 (1,7 %)	80 (8,5 %)	87 (8,8 %)
2. Безособові засоби привертання уваги	39 (4 %)	61 (6,5 %)	45 (4,8 %)	36 (3,5 %)
2.1. <i>Attention!</i> / <i>Achtung!</i> / <i>Внимание!</i> / <i>Увага!</i>	2 (0,2%)	40 (4,3%)	23 (2,4%)	19 (1,8%)
2.2. <i>Beware!</i> / <i>Vorsicht!</i> / <i>Осторожно!</i> / <i>Обережно!</i>	5 (0,5%)	16 (1,7%)	19 (2,1%)	16 (1,6%)
2.3. <i>Caution</i> / <i>Warnung</i> / <i>Предостережение</i> / <i>Попередження</i>	32 (3,3%)	5 (0,5%)	3 (0,3%)	1 (0,1%)
Усього ПП із звертанням	55 (5,6%)	77 (8,2%)	125 (13,3%)	123 (12,3%)
Усього ПП	981 (100%)	932 (100%)	945 (100%)	988 (100%)

Російські, українські й особливо німецькі покажчики значно частіше, ніж англійські ПП починаються словами *Vнимание!*, *Uwaga!* і *Achtung!* (див. табл. 2). Такий спосіб привернення уваги адресата використовується не тільки в застереженнях, але і в інших типах написів. На цей факт вказує А. Вежбицька, зіставляючи німецьке звернення *Achtung!* і його англійський еквівалент *Attention!*. Дослідниця відзначає, що це німецьке висловлювання вживається в ширшому спектрі ситуацій, ніж англійське. Слово *Attention* як звернення виступає в англійській мові досить рідко і зазвичай вводить інформацію, корисну для адресата (наприклад, оголошення в аеропорту). У той же час німецьке *Achtung!* використовується вельми широко і часто в тих ситуаціях, коли адресатові пред'являються певні вимоги, наприклад, *Achtung! Keine Werbung!* 'Увага! Ніякої реклами!', *Achtung! Nur Gehweg benutzen* 'Увага! Використовувати тільки пішохідну доріжку' [4, с. 188]. Схожою прагматикою характеризується вживання слів *Vнимание!* і *Uwaga!* у російських та українських ПП. Наприклад, вони можуть передувати проханню: рос. *Vнимание! Просьба плотно закрыть двери.*

Для привертання уваги адресата в англійських покажчиках зазвичай використовується слово *Notice* 'Оголошення', наприклад, *Notice to visitors* 'Інформація для відвідувачів', *Notice. Proceed at own risk* 'Увага. Просування вперед небезпечно', рідше – *Important* 'Важливо'. У ситуаціях ризику англійський ПП може починатися зі слів *Caution*, *Warning* 'Застереження' або *Danger* 'Небезпека', наприклад, *Caution. Radiation area* 'Застереження. Зона підвищеної радіації', *Danger. Contaminated water. Keep out* 'Небезпечно. Забруднена вода. Не підходити'. Німецькі, українські і російські ПП, які попереджають про небезпеку, зазвичай починаються словами нім. *Vorsicht!*, рос. *Осторожно!*, укр. *Обережно!*, наприклад, нім. *Vorsicht! Dachlavinen* 'Обережно! З дахів сповзає сніг'.

Не зважаючи на те, що для англійських висловлювань *Caution*, *Warning*, *Danger* існують еквіваленти в німецькій мові – *Warnung*, *Gefahr*, у російській – *Предостережение*, *Опасно* та українській – *Попередження*, *Небезпечно*, у текстах ПП вони вживаються майже в три рази рідше, ніж в англійських покажчиках (див. табл. 2). Слід відзначити семантичну відмінність між цими англійськими висловлюваннями і словами нім. *Vorsicht!*, *Achtung!*, рос. *Осторожно!*, *Vнимание!*, укр. *Обережно!*, *Uwaga!*, що використовуються у схожих ситуаціях. Німецькі висловлювання, як і їх російські та українські еквіваленти, містять сему спонування – «будьте уважні», «будьте обережні», тоді як англійські слова *Important*, *Danger*, *Caution* не спонукають до дії, а передають інформацію про це місце. Це підтверджується також і використанням пунктуації. Так, із вказаними німецькими, російськими й українськими висловлюваннями завжди вживається

знак оклику, тоді як англійські слова *Danger*, *Caution* часто взагалі не супроводжуються розділовими знаками і можуть виділятися тільки графічними засобами (великими літерами або кольором).

Взагалі лише 5,6% англійських ПП і 8,2% німецьких містять вступний інформативний блок порівняно із 13,3% російських та 12,3% українських покажчиків (див. табл. 2). Порівняльний аналіз звернень до адресата і висловлювань, які слугують для привернення уваги адресата у ПП, дозволяє зробити висновок про їх більш безособове і недирективне звучання в англійських текстах порівняно з російськими, українськими й особливо німецькими текстами.

5. Фактор адресата і його роль у формуванні повідомлення публічних покажчиків. Успішність мовленнєвого акту залежить не тільки від інтенції мовця, але й від інтенції слухача. На необхідність враховувати фактор адресата вказував ще М. М. Бахтін у роботі «Проблема мовленнєвих жанрів»: «Кому адресоване висловлення, як мовець відчуває й уявляє собі своїх адресатів, яка сила їх впливу на висловлення – від цього залежить і композиція і – особливо – стиль висловлення» [2, с. 292].

Критики теорії мовленнєвих актів називали одним з основних її «гріхів» ставлення до слухача як до об'єкта мовної діяльності [11, с. 365]. Звідси помилковість терміна «прескриптор»: яким би авторитарним не було становище автора висловлення, остаточне рішення про виконання або невиконання дії завжди приймає адресат. Адресат – така ж людина, як і мовець, і його інтенція в комунікативному акті не менш важлива, ніж інтенція мовця. І тільки при вдалій комбінації цих двох інтенцій (сприятливій для мовця) можливий очікуваний автором результат – виконання адресатом тієї або іншої дії.

Фактор адресата обумовлює вибір автором повідомлення певних комунікативних стратегій, а також специфічних для цієї ситуації мовних засобів. Автор «успішних» із прагматичної точки зору повідомлень добре уявляє соціопсихологічний портрет адресата. Це особливо важливо для дискурсу масової комунікації, оскільки адресатом тут виступає не одна конкретна людина, а безліч людей із різноманітним набором соціальних і психологічних характеристик.

Автори ПП також намагаються вибирати саме такі мовні стратегії, які відповідали б психологічному образу їх адресата. Це може бути, наприклад, відмова від зайвої фамільярності у зверненні до адресата старшого віку або високого соціального стану, або ж, навпаки, більш довірчий і менш офіційний стиль у зверненні до молоді. Наприклад, напис в університетській бібліотеці, адресований студентам, нім. *Hallo Energiesparer! Bitte nach dem Unterricht Lichter ausschalten* 'Привіт ощадливим споживачам електроенергії!

Закінчивши заняття, будь ласка, вимкніть світло’.

Однак у тих випадках, коли ПП адресовані широкому колу людей, авторові може бути досить важко передбачити реакцію адресата. Якщо такі повідомлення відхиляються від нейтрально-ввічливого тону, то можливі комунікативні невдачі. Так, фамільярний тон написів у російських та українських маршрутних таксі сприймається позитивно далеко не всіма пасажирами.

6. Типологічна характеристика адресата публічних покажчиків. Хоча багато дослідників вказують, що адресат відіграє важливу роль у процесі комунікації, робіт, присвячених дослідженню фактора адресата, дотепер залишається мало [3, 7, 10]. Однією із спроб представити типологію адресата є стаття Г. Г. Почепцова «Про комунікативну типологію адресата», у якій автор характеризує адресата з погляду повноти його «автокомунікативних функцій». На підставі цієї ознаки виділяється прямий і непрямий адресат, квазіадресат (неживий предмет) і адресат-ретранслятор, комунікативне завдання якого полягає в одержанні повідомлення і доведенні його до справжнього адресата [8, с. 216–217]. З цієї позиції, ПП є комунікативними ситуаціями із прямим адресатом.

Адресатом ПП може виступати неозначена кількість людей, які у той чи інший момент стають учасниками цієї ситуації (учасники вуличного руху, відвідувачі громадських закладів, покупці в магазині тощо). Стосовно текстів ПП можна говорити також про «актуалізованого» адресата, тобто про того потенційного адресата, який у певний момент опиняється в певній ситуації.

В. І. Карабан називає мовленнєві акти, адресат яких не встановлений, «неозначено-спрямованими загально адресатними» [6, с. 51]. Більшість ПП, як і багато інших текстів масової комунікації, належать до цієї категорії, наприклад, укр. *У приміщеннях Національного університету палити суворо заборонено*. Звернення до всіх людей може бути присутнім у тексті покажчика: нім. *Bürger* ‘Громадяни’; рос. *Люди!, Товарищи!, Уважаемые!*.

Іноді адресат може бути конкретизований у звертанні (укр. *Шановні батьки!*), у цьому випадку, за класифікацією В. І. Карабана, мова йде про «колективно-спрямований поліадресатний» мовленнєвий акт [6, с. 51]. У колективно-спрямованих поліадресатних ПП можна виділити наступні семантичні групи адресатів:

- а) специфічна група людей за професією, наприклад, укр. *Водій, Викладачі, Студенти*;
- б) специфічна група людей за родом діяльності: англ. *Dog owners* ‘Господарі собак’, *Pedestrians* ‘Пішоходи’, *Passengers* ‘Пасажири’, *Drivers* ‘Водії’; нім. *Hilfskräfte* ‘Асистенти’, *Fahrgast!* ‘Пасажир’; рос. *Пациенты, Отдыхающие, Посетители музея, Родители, Участники соревнований*; укр. *Читачі, Браконьєр, Клієнти магазину, Учасники конференції*;

в) адресат може бути конкретизований за статтю, наприклад, англ. *Women are required...* ‘Прохання до жінок...’; укр. *Шановне жіноцтво*; рос. *Мужчины, снимайте головные уборы, заходя в церковь.*

Навіть якщо адресат ПП не виражений явно у звертанні, він може бути визначений із семантики самого повідомлення. Так із загального значення ПП укр. *Книги видаються після пред’явлення дійсного читацького квитка* зрозуміло, що його адресатом є читачі бібліотеки.

Фактор адресата впливає на вибір стилю звертання [14, с. 420]. У текстах ПП були визначені наступні стилістичні типи звертання до адресата: 1) ввічливе офіційне (нім. *Sehr geehrter Fahrgast!* ‘Уважаемый пассажир!’; рос. *Уважаемые отдыхающие!*; укр. *Шановне жіноцтво*), 2) довірливе (рос. *Дорогие братья и сестры!*), 3) фамільярне (рос. *Уважаемые!, Люди!*), 4) нейтральне (рос. *Читатели, Мужчины, Водитель!*).

7. Статусно-рольові стосунки автора й адресата публічних покажчиків.

Ситуація спілкування обумовлює певні статусно-рольові стосунки автора й адресата ПП. Автор ПП, наділений інституціональною владою, як правило, відіграє домінуючу роль: він має право в певній ситуації забороняти або наказувати певні дії. Адресат не ставить під сумнів право автора ПП на встановлення певних правил поведінки в цьому місці. Установка на домінуюче становище автора в цілому характерна для цього різновиду офіційної комунікації. У деяких ПП автор і адресат перебувають у рівноправному становищі, наприклад, якщо автор покажчика – приватна особа.

Автор і адресат письмових оголошень розведені в часі і просторі. Таким чином, із формальної точки зору, реальний діалог між ними відсутній. Проте, правомірно говорити про діалог у ширшому сенсі, діалог, який відбувається в культурному часі. Відправник і адресат вступають у діалог через свою причетність до єдиного соціально-культурного контексту, що дозволяє вибрати єдину перспективу при розгляді будь-якого об’єкта і предмета висловлення. Про існування такого діалогу свідчить зокрема і той факт, що тексти ПП згодом змінюються під впливом соціальних і культурних змін, яких зазнає суспільство.

8. Висновки. Основною рисою прагматичного контексту текстів публічних покажчиків, універсальною для чотирьох зіставлюваних мов, є переважно інституціональний характер комунікації з домінуючим становищем відправника повідомлення відносно адресата. Відправник повідомлення в текстах публічних покажчиків зазвичай виступає від імені конкретної або узагальненої громадської інстанції (наприклад, адміністрація або дирекція певної установи, керівництво підприємства). Набагато рідше автором публічних покажчиків є приватна особа, тобто власник певної

території, який має право встановлювати на ній певні правила, наприклад, власник будинку, гаража, водій приватного публічного транспорту, продавці невеликих магазинів. Відправник повідомлення в такій ситуації, як правило, невідомий адресату, що дозволяє класифікувати його в більшості випадків як «узагальнену» приватну особу.

Публічні покажчики є або неозначено-спрямованими загальноадресатними мовленнєвими актами (адресат – усі люди, які у певний момент виявляються учасниками певної ситуації), або, рідше, колективно-спрямованими поліадресатними мовленнєвими актами (адресат – група людей, конкретизована у звертанні або загальному контексті напису). Адресатом другого типу можуть виступати люди певної професії, певного роду діяльності або певної статі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Арутюнова Н. Д.* Язык и мир человека / Н. Д. Арутюнова. — М. : Языки русской культуры, 1999. — 896 с.
2. *Бахтин М. М.* Проблема речевых жанров / М. М. Бахтин // Автор и герой: К философским основам гуманитарных наук. — СПб. : Азбука, 2000. — С. 249–299.
3. *Богданов В. В.* Коммуниканты / В. В. Богданов // Вестник Харьковского университета. — Харьков, 1989. — Вып. 339. Человек и речевая деятельность. — С. 51–54.
4. *Вежбицкая А.* Немецкие «культурные сценарии»: общественные знаки как ключ к пониманию общественных отношений и культурных ценностей / А. Вежбицкая // Сопоставительное изучение культур через посредство лексики и прагматики. — М. : Языки славянской культуры, 2001. — С. 159–217.
5. *Есперсен О.* Философия грамматики / О. Есперсен. — М. : Едиториал УРСС, 2002. — 408 с.
6. *Карабан В. И.* Адресатность простых и сложных речевых актов / В. И. Карабан // Вестник Харьковского университета. — Харьков, 1989. — Вып. 339. — С. 51–54.
7. *Кларк Г. Г.* Слушающие и речевой акт / Г. Г. Кларк, Т. Б. Карлсон // Новое в зарубежной лингвистике. — М. : Прогресс, 1986. — Вып. 17. — С. 270–319.
8. *Почепцов Г. Г.* О коммуникативной типологии адресата / Г. Г. Почепцов // Вісник Харківськ. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. — Харків : Константа, 2006. — Вип. 50. — № 741. — Сер. Романо-германська філологія. — С. 216–218.
9. *Селиванова Е. А.* Основы лингвистической теории текста и коммуникации / Е. А. Селиванова. — К. : Фитосоциоцентр, 2002. — 336 с. — Библиогр.: с. 282–315.

10. *Сотникова А. Л.* Фактор реципиента и способы его экспликации в различных типах текстов / А. Л. Сотникова // Языковые единицы в речевой коммуникации. — Л., 1991. — С. 105–117.

11. *Франк Д.* Семь грехов прагматики / Д. Франк // Новое в зарубежной лингвистике. — М. : Прогресс, 1986. — Вып. 17. — С. 363–373.

12. *Coulthard M.* An Introduction to Discourse Analysis (Applied linguistics and language study) / M. Coulthard. — Longman, 1998. — 212 p.

13. *Halliday K. A. M.* Language, Context and Text : Aspects of Language in a Social-Semiotic Perspective / M. A. K. Halliday, R. Hasan. — Oxford : Oxford Univ. Press, 1989. — 126 p.

14. *Hoffmann M.* Werbesprache als ein Gefüge aus Stilregistern / M. Hoffmann // Semantische Aspekte öffentlicher Kommunikation. — Frankfurt am Main, Berlin, Bern u. a. : Peter Lang, 2002. — S. 413–435.

Надійшла до редакції 12.03.12

ПЕРЕКЛАД

© 2012 І. В. Ласка
(м. Київ)

МІЖ ВІРНІСТЮ І БУКВАЛІЗМОМ У ПЕРЕКЛАДІ (П'ЄР-ДАНІЄЛЬ ЮЕ: DE INTERPRETATIONE, 1661)

ЛАСКА І. В. МІЖ ВІРНІСТЮ І БУКВАЛІЗМОМ У ПЕРЕКЛАДІ (П'ЄР-ДАНІЄЛЬ ЮЕ: DE INTERPRETATIONE, 1661)

У статті в контексті дискусії між прихильниками вільного і буквального перекладу, що точилася у Франції у другій половині 17 ст., аналізується концепція перекладу П.-Д. Юе, уточнюється його місце в історії становлення перекладознавства. Особливу увагу відведено аналізу авторських метафоричних образів перекладу.

ЛАСКА І. В. МЕЖДУ ВЕРНОСТЬЮ И БУКВАЛИЗМОМ В ПЕРЕВОДЕ (ПЬЕР-ДАНИЕЛЬ ЮЭ: DE INTERPRETATIONE, 1661)

В статье в контексте дискуссии между сторонниками вольного и буквального перевода во Франции во второй половине 17 века анализируется концепция перевода П.-Д. Юэ, уточняется его место в истории науки о переводе. Особое внимание уделяется анализу авторских метафорических образов перевода.

LASKA I. V. BETWEEN FIDELITY AND LITERALITY IN TRANSLATION (PIERRE-DANIEL HUET: DE INTERPRETATIONE, 1661)

The article deals with the views of P.D. Huet on the principles of translation. His requirements for the translation fit some hierarchy on top of which is the semantic fidelity to the original. It is considered in close relation with fidelity of form, literal rendering of the original text, its stylistic features and particularities of its genre. Overall Huet interpreted fidelity of translation as moral obligation towards the author and his text, developing the kind of ethic of modesty interpreter. For effective communication of his views on translation P.D. Huet uses a series of expressive and usually original metaphorical images: translation as a portrait of the author in color and full-length, translation as a transparent veil, wrong translation as distorting mirror, overly decorated translation as tinted ugly woman, translator as changeable chameleon or mythological Proteus, changing the author's style as a hiding face behind the mask, as conversion of the eagle to bees, translated poetry as tree without leaves. In fact, Huet is far from the image categorical supporter of literal translation, which he often served in the literature. His views on translation are much more tolerant: he admits the possibility of partial deviations in some semantic and formal elements, caused by the differences between languages, the semantic integrity of the original text being intact.

Ключові слова: історія перекладознавства, вірність перекладу, вільний переклад (les belles infidèles), буквальний переклад, метафора, етика прозорості перекладача.

У працях з історії перекладу ім'я П'єра-Данієля Юе згадується в контексті суперечок, що точилися в другій половині XVII ст. довкола вільних перекладів типу *les belles infidèles* і вироблення правил перекладу. При цьому його протиставляють то самому патріарху перекладу святому Ієронімові [2, с. 48], то Гаспарові де Танду [3, с. 260], а ще більше Перо д'Аблянкурові [10, с. 80; 5, с. 27], як прихильника буквального перекладу й навіть «перебільшеного буквализму» [2, с. 48]. Англійський дослідник історії перекладу Люї Келлі представляє Юе чимось на зразок попередника Мешоніка, прихильником абсолютного буквализму, тоді як Мішель Баляр, заперечуючи йому, вважає позицію Юе більше поміркованою [1, с. 185]. Така різниця в оцінках робить концепцію перекладу П.-Д. Юе цікавою для розгляду і вимагає уточнення його місця в історії французького перекладознавства, що і є предметом нашого розгляду. Наше завдання полягає у

комплексному аналізі поглядів Юе на переклад, його суперечливого підходу до вирішення проблеми вірності перекладу. Новим у статті є акцент на авторських метафорах, які надають оригінальності його концепції перекладу. Матеріалом дослідження послужили оригінальні тексти праць П.-Д. Юе.

Робота над перекладом Орігена та коментарями до нього змусила Юе задуматись над загальними проблемами перекладу і дала матеріал для його першої книги: «*De interpretatione*» [8], що вийшла в 1661, коли авторові йшов усього 31 рік. Книга здобула заслуженої слави й по праву вважається одним із найвищих досягнень французького перекладознавства в період його становлення. В умовах, коли панувала ще мода на переклади типу *les belles infidèles*, йому, ще зовсім молодому вченому і перекладачу, не бракує рішучості кинути виклик перекладацькому заголові і поставити проблему вірності перекладу в окремому трактаті, визначивши собі мету встановити розумні межі перекладацької свободі. Трактат Юе «*De Interpretatione*», написаний латинською мовою, складається з двох книг. Книга перша має характерний заголовок «*De optimo genere interpretandi*», який безпосередньо відсилає до великих попередників: Цицеронового «*De optimo genere Oratorum*», першого відомого в історії трактату про переклад, і листа святого Ієроніма до Паммакіуса «*De optimo genere interpretandi*», який став ідеологічною основою вільного перекладу. Обраний Юе заголовок не випадковий, бо в тексті книги, відхиляючи принципи перекладу Цицерона і Ієроніма, він фактично шукає альтернативи вільному перекладу школи д'Аблянкура і обґрунтовує своє розуміння вірності перекладу. Продовжуючи античну філософську традицію, Юе надав першій частині трактату форми невимушеного діалогу трьох учених, що висловлюють свої думки з приводу перекладу і принципів його вірності. Ісаак Казобон, ерудит і перекладач, одна з ключових фігур протестантизму у Франції, разом із М. де Ту і Фронтон дю Дюком, ведуть учену дискусію про метод перекладу. Принципи перекладу, що їх відстоює Юе за посередництвом трьох учасників дискусії, зводяться до наступного.

Загальна модель вірного перекладу представлена у Юе в трирівневій схемі: перш за все, перекладач неухильно слідує за змістом автора, далі він буквально передає його слова (*mot à mot*), наскільки це дозволяє його мова, і, насамкінець, він відтворює, наскільки це можливо, характерні особливості стилю свого автора: «Перекладач дуже точно слідує спочатку за змістом автора, а потім слово в слово, наскільки це дозволяють можливості його мови, він передає, наскільки це можливо, особливість свого автора і переймається лише одним: перекласти його вірно, не зменшуючи його ні в чому, ані збільшуючи, а повністю і дуже вірно, таким яким він є сам по собі» [12, с. 244]. (Зазвичай у науковій

літературі цитати з «Трактату» Юе подають у французькому перекладі, посилаючись на книгу Л. Тольмера [11], який дає радше вільний переказ ніж переклад. Тому, цитуючи Юе, ми по можливості віддаємо перевагу іншим джерелам [3, 4, 5, 12]). При цьому перекладач має піклуватися лише про вірність перекладу, тобто має передати авторський текст повністю, таким, яким він є, нічого не вилучаючи й нічого не додаючи до нього. Е. Бюрі дає дещо інше продовження цитати, у якому перекладач порівнюється з художником, що не може змінювати модель, а повинен дати портрет автора, так ніби той присутній перед нами: «[перекладач] не повинен ані вилучати, ані додавати, він повинен залишити непорушеною свою модель, такою, яким має бути портрет [...] автора, який, навіть якщо він відсутній, здається присутнім перед нами[...]» [3, с. 256]. Отже, поняття вірності перекладу у Юе зводиться, за словами Е. Бюрі, до тріади: «релігійна скрупульозність (*religio*) при викладенні думок, вірність (*fides*) у відтворенні слів і найбільша турбота (*summa sollicitudo*) у вираженні колориту автора» [3, с. 256]. Вдалих переклад передає автора повністю, з усіма його недоліками. Він дає цілісне зображення автора, в усіх його кольорах, не підправляючи його багатослів'я чи стислості, зберігаючи темні місця й помилки, щоб читач міг похвалити його за чесноти і висміяти за вади: «Бо якщо переклад здається не чим іншим, як вираженням зображенням і профілем автора, звідси без сумніву слідує, що лише переклад найбільш вартісний, є такий, що, далеко не шкодячи авторському багатослів'ю, або не виправляючи його стислість, далеко не проясняючи темні місця, не виправляючи помилки і не підправляючи незграбний порядок, навпаки, виявляє повністю автора, його відтворює в усіх його кольорах, і призначений або для того, щоб хвалили його за чесноти, або, якщо він того заслужив, висміювали його за недоліки» [4, с. 34]. Коментуючи наведений уривок Гарньє зазначає, що прийнятий Юе метафоричний образ перекладу як вірного портрета автора (*auctoris imago et effigies*), значно звужує роль перекладача, який має відійти на задній план перед автором (*sub aliéna specie delitescat*), ніколи не з'являється (*nusquam appareat*) і повністю підпорядкується волі автора (*ex alieno nutu pendere*). Така позиція Юе суперечить прийнятим у Франції в добу класицизму уявленням про засвоєння античної спадщини шляхом її культурної асиміляції за посередництвом перекладачів і змагання з нею у власній творчості [4, с. 36].

Недотримання цих принципів дає переклад схожий на криве дзеркало. Наприклад, зміна стилю автора має радикальні наслідки, представлені гіперболізовано як трансформація бджоли в орла, і рівноцінна приховуванню його справжнього обличчя за маскою: «Інакше переклад виглядає як криве дзеркало. Якщо перекладач, наприклад, змінить спокійну й м'яку мову Ксенофонта на палкий і бурхливий стиль, якщо він

перетворить на орла аттичну бджолу, він покаже маску, а не обличчя грецького історика» [6, с. 49]. Отже, П.-Д. Юе використовує метафоричне порівняння перекладу до дзеркала, у якому має відобразитися справжнє обличчя автора. Поганий переклад схожий на криве дзеркало, у якому показується лише маска. Цей образ, як і метафора перекладу як портретування, вписується до традиційної за доби Ренесансу метафоричної парадигми, побудованої на ідеї вірного візуального відображення оригіналу в перекладному тексті.

Канадський історик перекладу П. А. Оргелен, підсумовуючи розгляд поглядів Юе на переклад, відзначає, що його «Трактат» невдовзі став маніфестом усіх тих, хто проповідував повернення до вірного або навіть буквального перекладу [7, с. 95]. Дійсно, в книзі Юе знаходимо достатньо рішучі заяви з приводу перекладу *mot à mot*. Він вимагає від перекладача іти крок за кроком за авторським текстом, дотримуючись кількісного принципу, тобто використовуючи таку ж кількість слів, і зберігаючи їх порядок: «Постанови, чи ти хочеш, щоб перекладач слідував крок за кроком, тобто з такою самою кількістю слів: загалом я за те, щоб передавати слово в слово, і навіть зберігаючи порядок термінів, аби тільки це дозволяла мова перекладача» [12, с. 244]. Безперечно, цей текст є відповіддю на відомі сентенції Цицерона та Ієроніма, що закликали перекладати не слово в слово, а передавати думки, добираючи слова не по кількості, а по їхній вазі. Однак, як ми побачимо нижче, Юе, відстоюючи принцип буквального перекладу не є абсолютно категоричним, і правий М. Баляр, який відзначає, що його позиція значно більше нюансована. Передусім звернемо увагу на обмеження для буквального перекладу «слово в слово», який можливий лише в тій мірі, наскільки це дозволяє цільова мова (у Баляра, що цитує цей уривок за Тольмером, сказано «обидві мови»). Тому, як зазначає Гурне, викладаючи цю позицію Юе, не кожен може займатися цією вправою [=перекладом], труднощі якої зумовлені різноманітністю мов, де роди, відмінки, числа, артиклі, займенники часто не подібні між собою. В одній мові дієслово має багато відмінюваних форм, а в іншій це рідкість; часом вживається артикль, а часом ні; ідіоматичні вирази однієї мови не можуть бути перенесені до іншої, бо це робить їх смішними [6, с. 50]. У цьому випадку, на думку Юе, перекладач не повинен вигадувати еквівалентний вираз, а обмежитись лише тим, що подасть значення виразу, який неможливо перекласти, так само, як він це робить для суперечливих або темних місць, на полях або в примітці.

Про неможливість механічного перенесення стилістичних фігур і прикрас з однієї мови до іншої йдеться і в одному з нарисів «Юетіани», присвяченому поемі Шаплена «Діва» [9, с. 51–55]. Юе, шукаючи причин повного провалу поеми Шаплена «Діва», зазначає, що той легковажно повірив, що всі фігури й усі звороти, що складають красу

грецької й латинської мов, підійдуть так само і для французької, не взявши до уваги того, що «кожна мова має свої власні прикраси, які, переходячи з однієї мови до іншої й виглядаючи чужими в ній, стають невиразними, а часом і смішними» [9, с. 54] (Пор. в цій площині вимогу Леметра передавати фігуру фігурою, а оздобу оздобою). Фактично Юе в даному випадку однозначно виступає проти буквализму при перекладі.

Юе наполягає, що для точного передання індивідуального стилю автора необхідно, щоб перекладач добре знав грецьку мову: «... як перекладач, який не володіє грецькою мовою, може перекласти Фукідида? Треба, щоб він шукав Фукідида у Фукідіді і щоб його переклад залишився Фукідідом!» [7, с. 222]. Відзначимо майстерне використання майже тавтологічного повтору власного імені історика в цьому тексті: у перших двох вживаннях референтом імені є індивідуальний стиль Фукідида, третє відсилає до творів історика, а четверте вказує на збережені, можливо неповно, індивідуальні риси стилю автора в тексті перекладу.

Вихідним у концепції перекладу Юе є авторський текст. Саме він визначає межі свободи перекладача, який відповідно до першої складової тріади зобов'язаний скрупульозно відтворити думки автора: «Перекладач повинен пам'ятати, що він зачинений у визначених межах, за які йому не дозволено вирватись, що він увесь у руках іншого, що він не може потурати власній думці, а повністю залежить від волі іншого» [4, с. 35]. Отже, у Юе буквальна точність перекладу трактується як морально-етична вимога до перекладача поважати автора та його текст. Він рішуче відкидає позицію перекладача, який із самолюбівства, через повну відсутність здорового глузду, віддавшись особистому натхненню, чи на догоду смакам читача, не зважає на автора, виходить за межі, визначені його словами: «[...] вроджена любов кожного до себе, до якої додається майже повна відсутність здорового глузду, коли перекладач не тільки не зважає ні на автора, ні на речення, визначене словами автора, а навпаки або стає рабом задоволення і смаків читача, або віддається повністю власному натхненню» [4, с. 34–35].

Критика Юе вочевидь спрямована проти прихильників перекладів типу *les belles infidèles*, які підміняли переклад перефразуванням, вільною адаптацією авторського тексту. Порушуючи морально-етичні приписи, вони брали на себе сміливість узурпувати роль арбітрів і судити авторів, як їм забагнеться, вилучаючи місця, які їм не до смаку і заміняючи їх на власні вигадки: «Культивуючи високу думку і непомірну любязність до самого себе, він легко бере на себе роль арбітра і сміливо судить про автора, якого взявся перекладати. Саме так він відкидає все, чому бракує, на його думку, смаку, і замінює це на щось інше власної видумки. Але, коли щось заслужило його схвалення, він приймає це лише через цей знак; перекладач робить лише так, щоб бути задоволеним, бо він допускає, щоб продукти його розуму проникали у інший і вимагає, щоб вони були відповідними до

його законів» [4, с. 35]. Отже, головний закид Юе, адресований таким перекладачам, стосується змістової сторони перекладу: перекладач не має жодного права накидати авторові свої думки, пристосовувати авторський зміст до своїх власних законів. Така людина не є справжнім перекладачем, підкреслює Оргелен, переказуючи це місце з «Трактату» Юе, бо вона дає лише чернетку, «вона латає, а не перекладає» [7, с. 95].

Справжній перекладач, навпаки, повинен залишатися непомітним у тексті. Головна фігура – автор, а не перекладач. Перекладач же приймає форму автора, ховається за нею, не виказуючи ніяк своєї присутності. Його завдання якраз полягає в тому, щоб читач бачив автора, а не його самого: «Хай він приймає форму автора таким чином, щоб сам повністю ховався під виглядом іншого, і кожен раз, коли навіть найпроникливіший читач зосередить свою увагу, щоб бачив він лише автора, а перекладач ніколи не показувався» [4, с. 34–35] (Пор. відомий вислів Миколи Гоголя, який порівнював переклад до прозорого скельця, залежно від помітності в ньому перекладача.) Переклад, як вид міжкультурної комунікації, підпорядковується своїм правилам деонтології, що визначаються конкретною соціо-культурною ситуацією. Викладена тут етика скромності і непомітності перекладача полемічно спрямована проти доктрини перекладу д'Аблянкура та його adeptів, у якій основне місце відводилось саме перекладачеві, що мав нічим не обмежене право судити автора і виправляти його текст на догоду власним примхам чи забаганкам читачів.

Юе, використовуючи міфологічні образи, ставить перед перекладачем абсолютно протилежне завдання – прийняти форму автора, відтворити характерні особливості його стилю: «Хай перекладач робиться подібним до Протея і зазнає стільки чудесних перетворень, хай він приймає всі кольори елоквенції і ними просякає, мінливіший за хамелеона» [12, с. 244]. Він порівнює перекладача до міфологічного Протея, що був мінливим як хамелеон. Протей, син Посейдона, мав дар провидця, але не хотів віщувати. Щоб його не впіймали й не змусили до цього, він приймав різні форми, чи то звірів, чи то природних явищ (вогню і т. ін.). Юе виокремлює одну, істотну для нього рису міфічного героя – його мінливість, чудесну здатність перевтілюватися, і переносить її на творчість перекладача, який повинен, як хамелеон, приймати кольори стилю красномовства свого автора. Нагадаємо, що майже два століття потому Віктор Гюго теж вдається до цього образу для характеристики праці перекладача, але трактує його в дещо іншій площині. В. Гюго використовує античний міф про Протея, вибудовуючи концептуальну для нього метафору перекладу як боротьби, поєдинку перекладача з текстом і автором, який чинить опір, не дається схопити.

Подібно до Віктора Гюго, Юе вимагає від перекладача триматися авторського

тексту, коритися владі автора, а не прагнути до здійснення влади власного слова: «Так, я дійсно думаю, що мистецтво того, хто виконує функцію перекладача, ким би він не був, повинне прагнути в першу чергу не здійснювати владу слова, якщо випадок йому таку владу дав, ані лестити слух солодкою мовою, а показати, що треба триматися автора, через слова, які є його словами, як у дзеркалі чи на портреті, і заборонити будь-яку перенесену прикрасу» [4, с. 34–35]. У цьому автор «Трактату» бачить вищий вияв мистецтва перекладача. Подібно до нього, два століття потому, Віктор Гюго органічно й водночас парадоксально продовжує метафору перекладу як поєдинку, боротьби перекладача з текстом, метафоричним образом покори вбачаючи могутність перекладача саме в повазі до оригіналу і слідуванні йому. Окремої уваги заслуговує прагматична по своїй суті «владна» концепція мови, на яку спирається Юе, вибудовуючи свою етику скромності перекладача.

Для Юе смиренність перекладача перед автором, повага до тексту оригіналу – це не лише збереження змісту та слів автора, а й відтворення характерних рис його стилю. Юе рішуче відкидає метод перекладача, якому подобається багатство стилю Цицерона і який переносить цей стиль у свій переклад творів Аристотеля, мова якого відзначається точністю і стислістю: «Перекладіть Аристотеля цицеронівськими періодами, і ви зробите карикатуру; якщо ви наслідуєте птаху, якій мало було знести яйця в чуже гніздо, а вона ще й викинула на землю законний виводок пташенят, ви не перекладаєте, ви робите інтерполяцію» [11, с. 184]. Отриманий таким чином текст не є справжнім перекладом, а виглядає карикатурно, бо його спотворено численними «інтерполяціями», тобто вставками. Порівняння з поведінкою птахи, що несе яйця в чуже гніздо і викидає на землю законний виводок пташенят, не залишає сумніву щодо морально-етичної оцінки подібних дій перекладача з боку автора «Трактату». Отже Юе трактує проблему збереження характерних рис стилю автора в перекладі теж в деонтологічній площині, як морально-етичний обов'язок перекладача.

Людвін Гупійо відзначає, що на перший погляд визначення перекладу, що його дає Казобон, один з персонажів діалогу в трактаті Юе, співпадає з уявленням д'Аблянкура. Переклад, за його словами, полягає в тому, щоб дати портрет автора на весь зріст. Таке зображення повинно бути досконало міметичним (*expressa auctoris imago et effigies*), тобто відтворювати риси обличчя, очі, загальну поставу тіла. Воно призначене створити ілюзію справжньої присутності автора (*ut coram absens adesse videatur*). Водночас, воно виключає будь-яке прикрашання, образ автора створюється не на основі якогось химерного ідеалу, більше чи менше спотвореного існуючими забобонами, а на основі голої правди. Юе віддає перевагу саме такому живопису без штучних зовнішніх ефектів, а не гротескним

прикрасам, якими перекладачі-імітатори оздоблюють свої моделі. Для нього *les belles infidèles* схожі на бридких жінок, які пробують приховати свої фізичні вади під накладними принадами, чим викликають сміх, а не захоплення: «Втім, хто, замість того, щоб закохатись у так безглуздо виряджену жінку, не насміхатиметься з неї, з її нарум'янених щік, з її перуки, штучної щелепи і високих підборів, щоб здаватись вищою ніж насправді» [5, с. 30]. Для Юе завдання перекладача полягає в тому, щоб схопити власну природу кожної мови, ідіолекту кожного автора, передати притаманні йому риси, його характер і дух, «так, щоб мовний відбиток автора принаймні завжди відчувався за серпанком перекладу (*le gaze de la traduction*)» [5, с. 30].

Поль А. Оргелен вбачає перевагу «Трактату» Юе перед іншими подібними працями в тому, що його автор дає не якісь загальні правила перекладу, а вказує на особливий спосіб перекладу для кожного окремого жанру тексту [7, с. 94]. Юе переконаний, що робота над перекладом повинна починатися саме з визначення типу матеріалу, який належить перекласти, бо від цього залежить спосіб перекладу: «У першу чергу, перекладач повинен уважно подивитися, який матеріал дає йому автор: різноманітності сюжетів відповідає різноманітність способів перекладу» [12, с. 244].

Особливої уваги, на його думку, вимагають сакральні тексти, у першу чергу святе письмо. Їх належить перекладати дуже ретельно, слово в слово, і разом з тим просто, як цього вимагає гідність теми. Недотримання цього принципу може привести до різночитань і ересі: «Я вирішую, що перекладач священних книг віддасть перевагу дослівному перекладу, оскільки сам порядок слів містить у собі тайну конструкцію, яку не було оброблено з витонченою ретельністю, допускає багато смислів» [12, с. 244]. Юе йде так далеко в цьому напрямку, що вимагає від перекладача розповсюдити принцип буквального перекладу на так звані «темні» місця, слова і вирази, що залишаються незрозумілими в оригіналі: «Перекладач не повинен вигадувати еквівалентний вираз, а обмежитись поданням на полях або в примітці значення слів, що не даються перекласти» [11, с. 223]. Як зазначає з цього приводу Бюрі, хороший переклад для нього не обов'язково є хорошою книгою. Такого ж ретельного ставлення при перекладі вимагають писання отців церкви, а також праці теологів: «Я вимагаю такого ж ретельного ставлення як і до попереднього» [12, с. 245]. В цьому плані концепція перекладу сакральних і теологічних текстів Юе прямо протилежна принципам Г. де Танда, який послідовно проводив раціоналістичну вимогу прояснення «темних» місць.

Юе був практично першим серед перекладознавців, хто серйозно звернув увагу на особливості перекладу наукових текстів. У його трактаті цій темі присвячено спеціальний

розділ, у якому науковий переклад розглядається як важливе й невинувато занедбане завдання цивілізованого суспільства. Він досить чітко розрізняє кілька видів наукового дискурсу і ставить різні вимоги до їхнього перекладу. Теоретичні наукові тексти відзначаються точно визначеною проблематикою й точністю формулювань, тому в даному випадку від перекладача вимагається точність: «Точні речі висловлені точною мовою повинні бути точно перекладені» [12, с. 245]. Наукові тексти технічного і граматичного характеру мають вигляд приписів і уникають будь-яких риторичних прикрас. Їх слід перекладати вірно і просто: «GRAMMATICI, TECHNICI: Речення, що являють собою приписи й уникають будь-яких прикрас, повинні бути перекладені правильно і просто» [12, с. 245]. При перекладі текстів з історії головне завдання перекладача полягає в тому, щоб не спотворювати правду, тому він повинен уникати додавання різного роду стилістичних прикрас, які можуть піти їй на шкоду: «HISTORICI: Звертати увагу на недопущення інтерполяцій [=вставок до тексту], позаяк витонченості стилю затемнюють істину, тоді як перекладач має її передати непорушено» [12, с. 245]. Отже характерні стильові ознаки кожного жанру тексту повинні простежуватись у його перекладі.

Серйозні наукові твори не сумісні з якимись зовнішніми словесними прикрасами. Юе іронічно пропонує уявити собі Архімеда чи Птолемея, що ораторствують перед юрбою про свої наукові здобутки: «Щодо наукових книг, чи станете ви прикрашати словами **Метафізику** Аристотеля, геометрію Евкліда, **Коніки** Аполонія, **Терапевтику** Галієна? Чи можна собі уявити без посмішки Архімеда, який красномовно ораторствує про циліндр і сферу, чи Птолемея, який декламує про шляхи зірок? Цим речам навчають і їх не прикрашають» [11, с. 222–223].

Зовсім по іншому слід перекладати тексти ораторського стилю. Тут теж перекладач мусить передусім слідкувати за тим, щоб вірно передати зміст, але водночас, оскільки цей жанр вирізняється особливою артистичністю й музичальністю, необхідно намагатися зберегти ораторські засоби і стилістичні прикраси тексту, не надуживаючи при цьому зайвими додатками чи вилученнями з тексту й обмежуючись по можливості лише змінами порядку слів: «Перекладач пильнуватиме головним чином за переданням змісту, який завжди треба враховувати в першу чергу; у другу чергу, він намагатиметься відтворити цей вражаючий, музичний і артистичний ораторський жанр, аби лише він це зміг зробити не порушивши змісту, додавши лише дуже мало слів, або жодного, вилучаючи лише дуже мало, змінюючи при цьому час від часу порядок слів» [12, с. 245].

Зовсім інша річ переклад художніх творів. Юе, як учений-філолог, добре усвідомлює, що основна трудність перекладу поезії полягає в надто великій різниці між мовами, яка не дозволяє безпосередньо передати поетичний рядок однієї мови іншою,

дотримуючись сформульованих ним вимог дослівного перекладу. Щоб зберегти віршовані рядки, доводиться надто далеко відходити від тексту. Тому він заперечує можливість рівноцінного поетичного перекладу, вдаючись до метафоричного порівняння поезії в перекладі до дерева, що через зимовий холод скинуло з себе листя, і залишилися лише гілки, стовбур і коріння: «Переклад робиться прозою чи віршем: надто велика різниця між мовами не дозволяє передати рядок вірша рядком вірша, дотримуючись наших законів перекладу; необхідно надто відходити від тексту і пускатися набагато дальшими дорогами, ніж це дозволено. Нема жодної причини, щоб не перекладати слово в слово прозою, через те, що не потребуємо тут ритму, якого вимагає вірш і який неминуче губиться. Наступним ступенем є точність слів і їх однакове число. Ми подаємо поета як дерево, яке через суворість зими скинуло з себе лист, але залишило гілки, стовбур і коріння» [12, с. 245]. Таке ставлення до перекладу поезії бере початок ще від Данте, у добу Ренесансу його поділяв Дю Беле. Юе у 17 ст. фактично визначив той напрямок у ставленні до поетичного перекладу, який після дискусії мадам Дасьє з Де Ля Мотом, утвердився на кілька століть у французькій практиці перекладу поезії прозою і у французькому перекладознавстві. Єфим Еткінд, навіть у кінці 20 ст., готуючи до друку антологію російської поезії у французьких перекладах, зіткнувся з нерозумінням видавців і перекладачів, не зважаючи на значні здобутки в цій царині.

Вимоги до перекладу, що їх висуває Юе, укладаються в достатньо чітку ієрархію, на вершині якої знаходиться вірність змістові оригіналу. Вона мислиться невід'ємно від вірності форми, яка крім дослівного відтворення тексту оригіналу передбачає стильову відповідність перекладу характерові авторського тексту, його жанрові. Загалом, вірність перекладу Юе трактує як морально обов'язок по відношенню до автора та його тексту, розробляючи своєрідну етику скромності перекладача.

Для ефективнішого донесення до читача своїх поглядів на переклад П.-Д. Юе використовує низку експресивних і, як правило, оригінальних метафоричних образів: переклад як портрет автора в кольорі і в повний зріст, переклад як прозора вуаль, невірний переклад як криве дзеркало, надмірно прикрашений переклад як підфарбована бридка жінка, перекладач як мінливий хамелеон або міфологічний Протей, зміна авторського стилю як приховування обличчя за маскою, як перетворення бджоли на орла, перекладена поезія як дерево з осипаним листям.

Насправді Юе далекий від того образу категоричного прихильника буквального перекладу, яким його часто подають в літературі. Його погляди на переклад значно більш толерантні: він допускає можливість часткових відхилень як при переданні окремих значеннєвих елементів, так і при відтворенні форми оригіналу, зумовлених головно різницями між мовами, за умови збереження змістової цілісності оригіналу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Ballard M.* De Cicéron à Benjamin. Traducteurs, traductions, réflexions / M. Ballard. — Villeneuve d'Ascq : Presses Univ. du Septentrion, 2007. — 301 p.
2. *Balliu C.* La fidélité et ses avatars / C. Balliu // *Équivalences*. — 1997–1998. — Vol. 26/2 et 27/1. — P. 45–57.
3. *Bury E.* Bien écrire ou bien traduire. Pierre-Daniel Huet théoricien de la traduction / E. Bury // *Littératures classiques*. — 1991. — № 13. — P. 251–260.
4. *Garnier B.* La traduction de la tragédie grecque en France [Електронний ресурс] / B. Garnier // *TTR: traduction, terminologie, rédaction*. — 1998. — № 1. — P. 33–64. — Режим доступу : <http://id.erudit.org/iderudit/037315ar>.
5. *Goupillaud L.* De l'or de Virgile aux ors de Versailles / L. Goupillaud. — Genève : Droz, 2005. — 394 p.
6. *Gournay F.-A. M. de.* Huet, évêque d'Avranche, sa vie et ses œuvres avec des extraits de documents inédits / M. F.-A de Gournay. — Caen : Le Gost-Clérisse, 1854. — 80 p.
7. *Horguelin P. A.* Traducteurs français des XVIe et XVIIe siècles / P. A. Horguelin. — Montréal : Linguatex, 1996. — 109 p.
8. *Huet P.-D.* De interpretatione libri duo [Електронний ресурс] / P.-D. Huet. — [2 éd.] — Paris : Cramoisy, 1683. — Режим доступу : <http://books.google.com.ua/books?id=-s0->.
9. *Huet P.-D.* Huetiana, ou pensées diverses de M. Huet [Електронний ресурс] / P.-D. Huet. — Amsterdam : H. Uytwert, MDCCXXIII. — 450 p. — Режим доступу : <http://books.google.fr/books?id=HQ5AAAАсAAJ&printsec>.
10. *Léger B.* Soumission et assujettissement [Електронний ресурс] / B. Léger // *TTR: traduction, terminologie, rédaction*. — 1996. — № 2. — P. 75–101. — Режим доступу : <http://id.erudit.org/iderudit/037259ar>.
11. *Tolmer L.* Pierre-Daniel Huet, Humaniste-Physicien / L. Tolmer. — Bayeux: Colas, 1949. — 720 p.
12. *Viallon M. F.* La traduction à la Renaissance et à l'âge classique [Електронний ресурс] / M. F. Viallon. — Saint-Etienne : Univ. de Saint-Etienne, 2001. — 297 p. — Режим доступу : <http://books.google.com/books?id=Li5IDH78b3EC&pg>.

Надійшла до редакції 04.04.12

© 2012 О. В. Пилипчук
(м. Львів)

ПРОФЕСОР ЮРІЙ ОЛЕКСІЙОВИЧ ЖЛУКТЕНКО ЯК ПЕРЕКЛАДАЧ НАУКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ: ЗАГАЛЬНІ АСПЕКТИ

ПИЛИПЧУК О. В. ПРОФЕСОР ЮРІЙ ОЛЕКСІЙОВИЧ ЖЛУКТЕНКО ЯК ПЕРЕКЛАДАЧ НАУКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ: ЗАГАЛЬНІ АСПЕКТИ

Розвідку присвячено перекладові монографії У. Вайнрайха «Languages in Contact», що його зробив російською мовою проф. Ю. О. Жлуктенко. Подано загальну характеристику перекладу. Обговорено окремі проблеми, з якими Ю. О. Жлуктенко зіткнувся при виконанні перекладу. Особливий наголос зроблено на проблемі перекладу соціолінгвістичних термінів російською мовою.

ПИЛИПЧУК А. В. ПРОФЕССОР ЮРИЙ АЛЕКСЕЕВИЧ ЖЛУКТЕНКО КАК ПЕРЕВОДЧИК НАУЧНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ: ОБЩИЕ АСПЕКТЫ

Статья посвящена переводу монографии У. Вайнрайха «Languages in Contact» на русский язык, сделанному проф. Ю. А. Жлуктенко. Дается общая характеристика перевода. Описываются отдельные проблемы, с которыми столкнулся Ю. А. Жлуктенко при переводе. Особое внимание обращено на проблему перевода социолингвистических терминов на русский язык.

PYLYPCHUK O. V. PROFESSOR YURIY OLEKSIYOVYCH ZHLUKTENKO AS A TRANSLATOR OF NON-FICTION LITERATURE: GENERAL ASPECTS

Yuriy O. Zhluktenko, a prominent Ukrainian linguist, contributed a lot to the development of different branches of linguistics in Ukraine and former Soviet Union, sociolinguistics being one of them. He enriched this field of linguistic investigation by both publishing his own research and translating, editing and reviewing the works of other scholars. The great interest and importance represents his translation of U. Weinreich's Languages in Contact into Russian which introduced this seminal book to the Soviet reader. In this article, the author analyzes the Russian translation of U. Weinreich's monograph Languages in Contact by Prof. Yu. O. Zhluktenko. The general characteristic of translation is offered. There are given the examples of problems, which are encountered by Yu. O. Zhluktenko during the translation. Special attention is paid to the problem of translating sociolinguistic terms into Russian. The value of the translation is discussed. Main problems pertaining to specifics of translating the analyzed book are elucidated. In particular, the author of the article mentions the problem of censorship in the Soviet Union of that time. The problem of equivalence is also presented and discussed.

Attention is also drawn to the fact that the problems of translating literature in the field of humanities are almost never discussed in professional literature. Translation theorists and translators writing theoretical research, and practical manuals and guides tend to limit themselves to either problems of literary translation or specificities of scientific and technical translations. The Polish researcher Zofia Kozłowska who works on the theoretical problems of translating linguistic texts is an exception to this rule. Following Z. Kozłowska, the author of the article describes 3 main problems that may arise while translating linguistic literature. This classification is applied to the translation of U. Weinreich's book.

Ключові слова: проф. Ю. О. Жлуктенко, переклад, соціолінгвістика, мовні контакти, У. Вайнрайх.

На думку Романа Інгардена, «коли ми читаємо науковий твір із метою отримання інформації (а не, скажімо, для того, щоб насолодитися його стилем, композицією чи чіткістю викладу думок), наша основна мета – отримати знання про ті об'єктивні факти, яких стосуються судження в такому тексті; ми хочемо отримати саме те знання, яке повинен надати нам цей твір. Наш інтерес у науковому тексті набагато обмеженіший і набагато простіший, ніж інтерес, який ми маємо до літературних творів, особливо коли йдеться про естетичне ставлення. Структура останнього [літературного тексту] значно складніша і багатша, ніж структура наукового тексту. Багато елементів і факторів наукового твору цілком несуттєві» [8, с. 155] (*тут і далі переклад з англійської та*

російської – мій, – О. П.). За словами того ж автора, «вірний переклад справді вартих літературних творів навряд чи можливий, тоді як у випадку наукових творів «добрий» переклад цілком можливий, хоч часто його зробити важко» [8, с. 156].

Хоч і прикро це визнавати, але, незважаючи на велику кількість досліджень, присвячених науковому перекладу, майже нічого не написано про переклад гуманітарної літератури, особливо лінгвістичних чи філологічних текстів. Винятком є монографія польської дослідниці Зофії Козловської «O przekładzie tekstu naukowego (na materiale tekstów językoznawczych)» («Про переклад наукового тексту (на основі лінгвістичних текстів)»). Авторка книги визнає, що перекладознавці здебільшого досліджують переклад негуманітарних текстів. А дослідження гуманітарного перекладу зводиться зазвичай до обговорення термінів, оскільки вони становлять найбільшу проблему [10, с. 75].

Гуманітарні тексти перекладають зазвичай люди із гуманітарною освітою, головню філологічною. Переклад лінгвістичних текстів – складна процедура, оскільки мова виступає тут одночасно об'єктом дослідження і засобом опису [10, с. 75].

Уріель Вайнрайх (1926–1967) відомий в усьому світі завдяки своєму внеску в мовознавство і, особливо, у соціолінгвістику. «Незважаючи на трагічно передчасну смерть, Уріель Вайнрайх настільки сильно вплинув на стільки мовознавчих галузей, що більш ніж через чотири десятиліття його досягнення продовжують надихати науковців у різних галузях та з різних країн. [...] Однак, без сумніву, сьогодні Уріель Вайнрайх перш за все відомий у лінгвістиці з двох причин: завдяки дослідженню мовних контактів та завдяки популяризації так званої «світської лінгвістики», тобто емпіричного кількісного дослідження живої мови в її повному соціальному, культурному і політичному контексті як єдиного шляху до кращого розуміння механізмів і причин зміни у мові» [9, с. 100].

Дослідження У. Вайнрайха заклали основи та стали поштовхом для подальших соціолінгвістичних досліджень. Вони практично відкрили нові горизонти у цій галузі. У своїй статті «Uriel Weinreich and the birth of modern contact linguistics» («Уріель Вайнрайх і виникнення контактної лінгвістики») Рональд Кім пише: «Більшість мовознавців, які вивчають багатомовність та мовні контакти, погоджуються, що фундаментальні поняття та дослідницькі завдання вперше були викладені Вайнрайхом у його визнаній монографії «Мовні контакти», опублікованій у 1953 р.» [9, с. 102]. Деякі положення, викладені в книжці, стали настільки загальноприйнятими, що часом буває важко повірити в те, що не так давно вони були невідомими. «Те, що соціальні фактори відіграють важливу, якщо не домінуючу роль для результатів мовних контактів видається сьогодні настільки очевидним, що легко забути, що це не було загальноприйнятою думкою в середині ХХ ст.

Можливо, більше, ніж будь-який інший один дослідник, Вайнрайх успішно продемонстрував, що лінгвістичні наслідки контакту між двома чи більше мовами не можна вивести із порівняння тільки їхніх структур; їх можна зрозуміти *тільки* в повному контексті життя, соціальної поведінки та взаємодії мовців – іншими словами, завжди необхідно враховувати «соціальне життя мови» [9, с. 108].

Подібно до У. Вайнрайха, Ю. О. Жлуктенко також глибоко вплинув на різні галузі мовознавства в Україні. Оскільки він був одним із піонерів дослідження мовних контактів в Україні та Радянському Союзі, не дивно, що Вайнрайхову засадничу книгу для радянських читачів переклав саме він. Однак, зважаючи на спрямування тогочасної політики, «Мовні контакти» можна було опублікувати лише в російському перекладі. З одного боку, неможливість видати книжку українською мовою свідчить про складне становище, у якому перебували наша мова і культура в той час. Та з іншого боку, переклад монографії саме російською мовою зробив її доступною ширшому колу читачів по всьому Радянському Союзі, незважаючи на те, що тираж 2000 примірників не такий уже й значний для такої величезної країни.

Цей переклад цінний з двох основних причин. По-перше, він ознайомлює читача з основами соціолінгвістичного дослідження багатомовності. По-друге, він доповнений бібліографією досліджень на тему мовних контактів, опублікованих у СРСР, яку також уклав Ю. О. Жлуктенко.

Передмову до російського перекладу «Мовних контактів» написала проф. В. М. Ярцева. Характеризуючи книгу, вона пише, що монографія У. Вайнрайха, незважаючи на те, що вона містить низку суперечливих положень, із якими радянські науковці не погоджуються через відмінності в методології, не втратила своєї актуальності і через більше, ніж 20 років після першого виходу у світ. Представлення різних поглядів та багата бібліографія роблять книгу У. Вайнрайха цінним посібником для мовознавців, аспірантів і студентів. Деякі проблеми, описані У. Вайнрайхом, досліджувалися і радянськими науковцями. Зрозуміло, що автор не міг врахувати їх усі. Тому Ю. О. Жлуктенко додав бібліографічний список, який може допомогти читачеві оцінити здобутки радянського мовознавства у дослідженні мовних контактів [1, с. 16].

Зважаючи на цінність та важливість дослідження У. Вайнрайха, можна припустити, що книга належить до запропонованої П. Ньюмарком категорії так званих «авторитетних тверджень». Сам науковець визначає авторитетні твердження як «нелітературні тексти, які значною мірою завдячують своєю авторитетністю політичному, соціальному чи науковому статусу своїх авторів та / або високій якості їхнього письма» [12, с. 375].

На його думку, «з погляду перекладача, авторитетні твердження нагадують серйозні літературні твори в тому плані, що вони вимагають прискіпливої уваги до двох основних та однаково важливих аспектів значення – слова і речення, де намагання примирити слово, речення і, зрештою, текст та утворити з них зв'язне ціле вимагає постійних компромісів і прилаштувань. Однак, тоді як автор серйозної літератури може писати для вираження власної особистості, авторитетні твердження адресовані першочергово читачам і мають бути їм зрозумілими, якщо вони не написані в диктаторській державі. [...] Я припускаю, що авторитетні твердження зазвичай мали б перекладатися «семантичним» методом перекладу: тобто, перекладач повинен передати, наскільки дозволяють семантичні й асоціативні обмеження цільової мови, точне контекстуальне значення оригінального тексту» [12, с. 375].

Характеризуючи російський переклад «Мовних контактів» у цілому, можна виділити кілька основних пунктів.

З одного боку, можна твердити, що переклад зроблено під впливом радянської ідеології, наслідком чого стало випущення деяких частин тексту-джерела. Це можна пояснити таким суперечливим поняттям як «патронат» чи цензурою, що була дуже розвинена в нашій країні в той час. Зазвичай ми засуджуємо такі явища і стверджуємо, що вони перешкоджають належному розумінню тексту. З іншого боку, можна розглядати процес перекладу як переговори, як це робить У. Еко. Він стверджує, що так само як і при переговорах, щоб отримати (відчутні) результати, потрібно чимось пожертвувати. Сторони цього процесу повинні вийти з нього із почуттям задоволення, пам'ятаючи про золоте правило, за яким не можна мати усього [7, с. 19]. Таким чином, можна підтвердити, що переклад «Мовних контактів» – успішний результат переговорів, у яких Ю. О. Жлуктенко виступив основним посередником, який намагався усунути проблемні точки, щоб отримати можливість поділитися цінними надбаннями світової лінгвістики із читачами у своїй країні.

Якщо виходити із припущення, що адекватний переклад – це переклад, який відповідає таким двом критеріям як а) відповідність змісту оригіналу і б) відповідність нормам цільової мови [6, с. 46], можна стверджувати, що переклад «Мовних контактів» – доволі адекватний.

З погляду соціологічної теорії перекладу, переклад монографії належним чином представляє комунікативну функцію тексту-джерела, оскільки його лінгвістична форма відповідає формам, звичним для цільового читача [2, с. 84].

Можна також стверджувати, що перекладач досягнув текстуальної еквівалентності,

яку А. Нойберт і Г. М. Шрив визначають так: «Текстуальна еквівалентність – це не семантична еквівалентність між словами. Це новий рівень прагматичної еквівалентності між текстами. Текстуальну еквівалентність можна вивести з поняття прототипу. Про тексти можна сказати, що вони еквівалентні, коли вони отримані із ситуаційно та функціонально еквівалентних прототипів» [11, с. 142].

Слідом за А. Вайнсбергом, З. Козловська описує три основні типи проблем, які виникають при перекладі мовознавчих текстів:

а) основні: визначення, що важливо, а що неважливо, що потрібно додати у формі перекладацьких приміток і зауваг;

б) напівосновні-напівлінгвістичні: приміром, як передавати наведені автором приклади;

в) чисто лінгвістичні: стосуються тексту загалом і термінів зокрема.

Проблеми а) і б) зустрічаються при перекладі будь-якого наукового тексту. Тип, що називається «напівосновним-напівлінгвістичним», характерний виключно для мовознавчої літератури [10, с. 76].

Загальний аналіз перекладу дозволяє стверджувати, що є два головні аспекти, які стосуються проблеми а). По-перше, як зауважила В. М. Ярцева у передмові до російського видання, російський переклад був незначним чином скорочений, із нього вилучили частини, які не мали особливого інтересу для радянських читачів [1, с. 16]. Чи й справді це були лише нецікаві місця, – можна посперечатися. Наступний приклад доводить, що це були радше ідеологічні скорочення:

A language, like a nationality, may be thought of as a set of behavior norms; language loyalty, like nationalism, would designate the state of mind in which the language (like the nationality), as an intact entity, and in contrast to other languages, assumes a high position in a scale of values, a position in need to be “defended” [13, с. 99].

... Языковая лояльность... представляет собой такое явление, при котором язык как целостная сущность, противопоставляемая другим языкам, занимает высокое положение на шкале ценностей, положение, нуждающееся в «защите»... [1, с. 166].

Що стосується додавань / пояснень, які можуть бути необхідні цільовому читачу, перекладач не тільки пояснив деякі пункти, але й доповнив книгу власними коментарями. Зокрема, Ю. О. Жлуктенко пропонує деякі альтернативні погляди і надає читачеві інформацію про нові надбання соціолінгвістики, які відбулися після публікації оригіналу:

Проблеме установления количественных параметров языковых контактов и измерением двуязычия была посвящена специальная международная научная конференция,

проводившаяся в Оттаве (Канада) в 1967 г. Материалы этой конференции см. в кн.: Description and Measurement of Bilingualism. Toronto, University of Toronto Press, 1969 [1, с. 103].

У. Вайнрайх умалчивает тут о таком важнейшем факторе, способствующем интенсивному воздействию языка данной страны на языки иммигрантов, как политическая и социально-культурная дискриминация, которой, как правило, подвергаются здесь иммигрантские группы. Кроме того, иммигрантский язык лишается нормирующей поддержки со стороны школы и официальных учреждений [1, с. 156].

В Советском Союзе к числу регионов, отличающихся большим разнообразием языковых контактов и сложностью их социально-культурного окружения, относятся украинское Закарпатье, Кавказ, среднеазиатские республики, Сибирь и др. Во всех этих областях успешно проводится исследование взаимодействия языков и масштабов их взаимной интерференции [1, с. 188].

Щодо проблем категорії б), здається, що перекладач не мав особливих труднощів із ними, оскільки характер книги дозволяє залишити приклади без перекладу.

Цікавою виявилась проблема в), яка стосується мовних проблем перекладу термінів та тексту загалом. У цій розвідці зупинимося виключно на питанні перекладу англійських термінів російською мовою.

Варто зауважити, що книга У. Вайнрайха містить значну кількість лінгвістичних термінів. Однак, багато з них вже давно є у загальному вжитку, а тому не становлять проблеми для перекладача. Ситуація дещо інша, коли мова йде про специфічно соціолінгвістичні терміни. Оскільки соціолінгвістика була тоді відносно молодого галуззю досліджень і не була так розвинена в Радянському Союзі, як на Заході, у російській мові, вочевидь, не було усіх тих термінів, які використовував У. Вайнрайх. Тому проф. Ю. О. Жлуктенко, очевидно, зіткнувся із проблемою викарбування еквівалентів англійським термінам, які можна було б упроводити в російську мову. Зараз важко сказати, які терміни існували до перекладу «Мовних контактів», а які – ні. Одним із способів наблизитися до уявлення про це є порівняння їх зі словником лінгвістичних термінів, укладеним О. С. Ахмановою, що був найповнішим і найавторитетнішим виданням того часу [4]. Із 47 основних соціолінгвістичних термінів, виділених у тексті, лише 14 занесені до цього словника. Ще один критерій, який вказує на те, що деякі терміни були запропоновані Ю. О. Жлуктенком, – це той факт, що в деяких випадках поруч із російським терміном у дужках подано його англійський відповідник. Із 33 термінів, не занесених до словника О. С. Ахманової, 10 представлено в такій формі. З

іншими термінами ситуація складніша і неоднозначніша. Деколи імовірніше, що вони були «створені» наново, проте, точну відповідь тут дати важко. Ситуація надалі ускладнюється тим, що навіть значно пізніші видання словників лінгвістичних і соціолінгвістичних термінів (наприклад, «Полный словарь лингвистических терминов» [3] або «Словарь социолингвистических терминов» [5]) не містять багатьох із цих термінів. У таблиці подано кілька прикладів соціолінгвістичних термінів, які могли бути впроваджені проф. Ю. О. Жлуктенком.

Таблиця. *Соціолінгвістичні терміни, які, імовірно, уперше вжито в російській мові у перекладі «Languages in Contact»*

<p>LOAN CREATION</p> <p><i>Loan creations (Lehnschöpfungen), a term applied to new coinages which are stimulated not by cultural innovations, but by the need to match designations available in a language in contact [13, c. 51].</i></p>	<p>КАЛЬКА-ОБРАЗОВАНИЕ (LOAN CREATION)</p> <p><i>Кальки-образования (loan creations, нем. Lehnschöpfungen). Это термин, которым обозначают новые образования, создающиеся не для того, чтобы дать название каким-либо инновациям культурного порядка, а для того, чтобы дать обозначения, эквивалентные тем, которые уже существуют в другом, контактирующем языке [1, с. 88].</i></p>
<p>LOAN RENDITION</p> <p><i>Loan renditions (Lehnübertragungen), in which the model compound only furnishes a general hint for the reproduction [13, c. 51].</i></p>	<p>КАЛЬКА-ТОЛКОВАНИЕ (LOAN RENDITION)</p> <p><i>Кальки-толкования (loan renditions, нем. Lehnübertragungen), при возникновении которых сложная единица иноязычной модели дает только общий стимул для воспроизведения [1, с. 88].</i></p>
<p>INTERLOCUTORY CONSTRAINT</p> <p><i>He is subject to what has been called interlocutory constraint, which requires that he somehow make himself understood in his unilingual interlocutor's tongue [13, c. 81].</i></p>	<p>«СКОВАННОСТЬ ПАРТНЕРОМ»</p> <p><i>При этом он испытывает так называемую «скованность партнером» (Partnerzwang; ср. Braun 86), вызываемую необходимостью быть понятым своим собеседником [1, с. 138].</i></p>

Продовження табл.

CULTURAL, SOCIAL PRESTIGE	<i>If that language enjoys great cultural or social prestige in the P-language community, the pronunciation of loanwords in a phonic form close to the original S may serve as a mark of education or status [13, с. 27].</i>	КУЛЬТУРНЫЙ, СОЦИАЛЬНЫЙ ПРЕСТИЖ	<i>Если среди членов языкового сообщества P этот язык пользуется высоким культурным или социальным престижем, то заимствования из него могут произноситься близко к оригинальному звучанию, чтобы показать образованность или социальное положение говорящего [1, с. 57].</i>
--------------------------------------	---	---	---

Проф. Ю. О. Жлуктенко відомий як дослідник різних галузей мовознавства та як перекладач. Його перекладацький доробок складається з низки художніх та одного наукового перекладу. Можна стверджувати, що переклад «Мовних контактів» був значною мірою спричинений власними науковими інтересами. Він намагається залишатися вірним оригіналу. Оскільки книга присвячена загальним проблемам соціолінгвістики і мовних контактів, а не відношенню конкретних мов, то приклади, наведені У. Вайнрайхом в англійському тексті, не замінено аналогами. Особливу увагу привертає проблема термінів. Видається, що термінологічна база соціолінгвістичних досліджень у Радянському Союзі того часу не була достатньо розвиненою. Тому можна припустити, що деякі із термінів були створені самим Ю. О. Жлуктенко.

Перекладом основоположної книги У. Вайнрайха та доповненням її коментарями і бібліографією Ю. О. Жлуктенко зробив вагомий внесок у радянську соціолінгвістику.

Насамкінець треба ще раз наголосити на тому, що гуманітарний переклад загалом та переклад мовознавчої літератури зокрема – мало досліджений напрям у перекладознавстві. Хоч низку проблем можна вважати спільними для усіх наукових текстів (наприклад, переклад термінів, специфіка наукового стилю в тій чи іншій країні чи мові тощо), гуманітарні дослідження ставлять перед перекладачем і ряд специфічних запитань, які заслуговують на увагу дослідників. Ця розвідка – це тільки короткий огляд деяких із них, виділених на основі одного конкретного тексту та його перекладу.

Разом із тим, стаття присвячена в першу чергу доробку проф. Ю. О. Жлуктенка на ниві наукового перекладу. Звісно, тут згадано лише основні пункти, а насправді їх – набагато більше, і переклад книги У. Вайнрайха, зроблений Ю. О. Жлуктенком, заслуговує на ретельніший розгляд і аналіз.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Вайнрайх У.* Языковые контакты. Состояние и проблемы исследования / У. Вайнрайх; [пер. с англ. и коммент. Ю. А. Жлуктенко; вступ. ст. В. Н. Ярцева]. — К. : Вища школа, 1979. — 263 с.
2. *Воеводина Т. В.* О соответствии перевода жанровым традициям ПЯ в свете социологической теории перевода / Т. В. Воеводина // Тетради переводчика. — М., 1979. — Вып. 16. — С. 83–91.
3. *Полный словарь лингвистических терминов* / [сост. Т. В. Матвеева]. — Ростов-на-Дону : Феникс, 2010. — 562 с.
4. *Словарь лингвистических терминов* / [сост. О. С. Ахманова]. — М. : Советская энциклопедия, 1966. — 607 с.
5. *Словарь социолингвистических терминов* / [отв. редактор В. Ю. Михальченко]. — М., 2006. — 312 с.
6. *Чередниченко А. И.* Языковая вариативность и перевод / А. И. Чередниченко // Теорія і практика перекладу. — 1980. — Вип. 4. — С. 46–53.
7. *Эко У.* Сказать почти то же самое. Опыты о переводе / У. Эко; [пер. с итал. и пр. А. Коваля]. — Санкт-Петербург : Symposium, 2006. — 574 с.
8. *Ingarden R.* The Cognition of the Literary Work of Art / R. Ingarden. — Northwestern University Press, 1980. — 436 p.
9. *Kim R. I.* Uriel Weinreich and the birth of modern contact linguistics [Електронний ресурс] / R. I. Kim // Languages in Contact 2010 / ed. by Z. Wąsik. — 2011. — Vol. 4. — P. 99–110. — Режим дступу : http://amu.academia.edu/RonaldKim/Papers/354832/Uriel_Weinreich_and_the_birth_of_modern_contact_linguistics.
10. *Kozłowska Z.* O przekładzie tekstu naukowego (na materiale tekstów językoznawczych) / Z. Kozłowska. — Warszawa : Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2007. — 248 s.
11. *Neubert A.* Translation as Text / A. Neubert, G. M. Shreve. — Kent State University Press, 1992. — 169 p.
12. *Newmark P.* The Translation of Authoritative Statements: A Discussion [Електронний ресурс] / P. Newmark // Meta. — 1987. — Vol. 27. — No. 4. — P. 375–391. — Режим дступу : <http://www.erudit.org/revue/meta/1982/v27/n4/003728ar.pdf>.
13. *Weinreich U.* Languages in Contact. Findings and Problems / U. Weinreich ; preface by A. Martinet. — London — The Hague — Paris : Mouton & Co., 1967. — 149 p.

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

© 2012 Н. Є. Білоножко
(м. Київ)

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ ПАМ'ЯТІ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТА

БІЛОНОЖКО Н. Є. ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ ПАМ'ЯТІ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТА

Стаття розглядає особливості роботи пам'яті, як компонента розумової діяльності студента у процесі формування його перекладацької компетенції.

БЕЛОНОЖКО Н. Е. ОСОБЕННОСТИ РАБОТЫ ПАМЯТИ В ПРОЦЕССЕ ФОРМИРОВАНИЯ ПЕРЕВОДЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ СТУДЕНТА

В статье рассматриваются особенности работы памяти как компонента умственной деятельности студента в процессе формирования его переводческой компетенции.

BILONOZHKO N. E. PECULIARITIES OF MEMORY WORK IN THE PROCESS OF STUDENT'S INTERPRETER COMPETENCE DEVELOPMENT

The article deals with the peculiarities of memory as a component of cognitive process of student's mental ability in the interpreter competence development process.

The specific problems of interpretation dwell on the functioning of mental mechanisms. Consecutive interpretation involves particularly heavy load on memory. In simultaneous interpretation this load is doubled. Mental mechanisms operate actively in the tense situations because it is needed to process a huge amount of input data and provide high-quality translation product output.

So it is necessary for the future interpreter to develop the memory mechanisms to facilitate the formation of memory strategies which help to preserve and reproduce new information faster.

Memory as a mental function consists of three parts: memorization of the perceived information, storage and retrieval. Memorization is better when a person puts the corresponding memory task. Remembering is associated with the encoding of information that occurs at different levels: physical and conceptual. As a result of multiple coding, the huge amount of information is recorded in memory.

Forgetting may be the result of the fact that the selected feature of the memory code is chosen at random.

Retrieval is the third memory link that may be in the form of reproduction or identification of the information.

Reproduction is a complex process that requires the memory activity dealt with finding the information, decision-making about whether the reproduced units correspond to the task and checking the adequacy of the choice.

Ключові слова: пам'ять, мнемічні стратегії, перекладацька компетенція.

Формування перекладацької компетенції, під якою розуміють здатність перекладати на фаховому рівні [2], є важливою для розвитку конкурентоздатного перекладача.

Існуючі специфічні проблеми усного перекладу – послідовного, синхронного, перекладу з листа – незмінно зводяться до функціонування розумових механізмів, які не співпадають у різних видах перекладу. Послідовний переклад передбачає особливо велике навантаження на пам'ять; у синхронному перекладі це навантаження подвоюється, оскільки необхідно вміти одночасно «охоплювати» зміст сказаного і миттєво відтворити його у перекладі. Отже, у будь-якому виді усного перекладу розумові механізми перекладача працюють у досить напруженій ситуації, коли з'являється необхідність за дуже короткий термін переробити величезну кількість вхідної інформації і представити

якісний перекладацький продукт на виході. Угорська перекладачка К. Ломб підкреслила, що до перекладача висувається багато різних вимог, і одна з них – вміння блискавично мислити [6, с. 206].

Отже, формуючи перекладацьку компетенцію студента необхідно враховувати особливості його розумової діяльності і функціонування такого компоненту як пам'ять. Ми вважаємо, що розвивати механізми роботи пам'яті перекладача необхідно ще під час засвоєння мовного матеріалу, що сприятиме формуванню мнемічних стратегій, які допомагатимуть студентам зберігати і швидко відтворювати в пам'яті нову інформацію.

Якщо компетенції перекладача представити у формі дерева, то його «стовбур» можна асоціювати із розвинутою іншомовною комунікативною компетенцією, до складу якої згідно із Загальноєвропейськими рекомендаціями входять: лінгвістична, соціолінгвістична та прагматична компетенції [3, с. 13], а «крону» і «листя» – із сформованою перекладацькою компетенцією. В основі цих компетенцій – «коріння» – лежить розумова діяльність студента, до складу якої, згідно з працями С. Л. Рубінштейна, І. О. Зимньої, О. М. Леонтьєва, П. Я. Гальперіна входять **мислення, увага, пам'ять та сприйняття.**

Отже, **метою** цієї статті є розгляд пам'яті, як компонента пізнавальних процесів розумової діяльності студента під час засвоєння мовного матеріалу та формування його перекладацької компетенції.

У ХХ столітті було створено кілька десятків різних теорій пам'яті – психологічних, фізіологічних, біологічних, хімічних, біохімічних, кібернетичних. На сучасному етапі механізм функціонування процесів пам'яті визначений не чітко, і не існує одностайності стосовно психологічних моделей пам'яті, але накопичена достатня кількість загальновизнаних суджень щодо упорядкування пам'яті, які служитимуть основою при визначенні мнемічних стратегій студентів.

Сучасні нейрофізіологічні дослідження все глибше вивчають механізми закріплення та збереження слідів на нейронному і молекулярному рівнях. Встановлено, наприклад, що відростки (аксони), які відходять від нервових клітин, або торкаються відростків (дендритів) інших нервових клітин, або повертаються до тіла своєї клітини. Завдяки цьому виникають так звані ревеберуючі кола збереження різної складності, які дослідники вважають субстратом процесів пам'яті, точніше, процесу збереження слідів. Більшість психологів [7; 9; 10] вважають, що в пам'яті можуть бути два типи слідів мовних одиниць, зокрема, лексичних: повні, які містять усю сукупність ознак вербального сигналу (повні «копії»), і недостатньо визначені сліди, що містять лише часткову інформацію (часткові

«копії»). На початку роботи з новим матеріалом, наприклад, термінологією з області фізики чи юриспруденції, через неминучі втрати при його отриманні у студентів, очевидно, існує в пам'яті саме другий варіант сліду. Він є ще недостатнім для правильного самостійного відтворення мовної одиниці, але вже дає можливість адекватного впізнання при зустрічі з нею. Це можна пояснити тим, що у процесі зіставлення певної одиниці з тією копією, яка наявна у пам'яті, індивід знаходить нову релевантну інформацію і доповнює ту, якої не вистачає. Кожне наступне впізнавання веде до зміцнення сліду в пам'яті, поліпшенню його чіткості, крім того, воно супроводжується актуалізацією слів у внутрішньому мовленні, що врешті решт не може не позначитися на подальшому правильному і швидкому вилученні слів із пам'яті у відповідності до мовленнєвої потреби. Тут слід зауважити, що наявність часткової копії у пам'яті може бути результатом змін, які відбуваються у структурі збереження вже засвоєних лексичних одиниць (ЛО). Вони зумовлюють лексичні помилки студентів у вживанні ЛО під час перекладу, але вони є достатніми для впізнання правильного варіанта відповідної ЛО. Впізнавання, як відомо, є результатом вибору і зіставлення об'єктів із тими еталонами, які були одержані в результаті попереднього опрацювання інформації і зберігання її у пам'яті [10]. У випадку збереження часткових «копій», зіставлення з правильним варіантом сприяє відтворенню повних «копій», що і є одним із засобів відновлення в пам'яті студентів значення, форми і особливостей вживання раніше засвоєних лексичних одиниць активного мінімуму, які зазнали певних змін під впливом часу. Тривале збереження слідів попереднього досвіду також має місце тоді, коли людина переносить старі правила на новий матеріал. У цьому випадку виникає необхідність у стратегії узгодження вже засвоєного мовного матеріалу з новим.

У даному зв'язку виникає необхідність більш детального розгляду пам'яті як психічної функції.

Пам'ять як психічна функція складається із трьох ланок: **запам'ятовування** (або фіксації) сприйнятої інформації, **збереження** та **вилучення** того, що зберігається. Перша ланка пам'яті пов'язана із довільним і мимовільним запам'ятовуванням. **Довільне запам'ятовування** спрацьовує тоді, коли є певне завдання запам'ятати, із метою подальшої репродукції. У цьому випадку діяльність запам'ятовування націлена на збереження заданої інформації у певному вигляді. Згідно з Л. М. Фрідманом, запам'ятовування краще проходить тоді, коли є установка на запам'ятовування, коли людина ставить перед собою відповідне мнемічне завдання. Якщо така установка розрахована на запам'ятовування і зберігання інформації протягом певного періоду, що

трапляється при використанні оперативної пам'яті, то механізми пам'яті спрацьовують саме до кінця цього періоду [11]. Іншими словами, якщо перекладач не може пригадати ЛО, то може означати, що проблема полягає не у його слабкій пам'яті, а в тому, що запам'ятовування і відтворення опинилися відірваними один від одного. Висновок: програму запам'ятовування слід будувати в залежності від умов відтворення. Таким чином, виникає необхідність використання стратегії самоорієнтування відповідно до вимог майбутнього відтворення, що суттєво допоможе покращити якість роботи по запам'ятовуванню мовного матеріалу і його використанню у майбутньому перекладі.

На відміну від довільного, **мимовільне запам'ятовування** не визначається спеціальною задачею запам'ятати для того, щоб потім відтворити. Але воно має свої закономірності, тобто існує ряд факторів, які сприяють кращому, або гіршому запам'ятовуванню матеріалу. Відомо, що краще запам'ятовується те, що є метою або предметом діяльності, а не засобами та умовами, у яких воно здійснюється. Мимовільне запам'ятовування набуває особливого значення у процесі засвоєння мовного матеріалу і базується на свідомому виконанні дій та операцій із мовним матеріалом, що не лише сприяє формуванню навички, але й забезпечує краще запам'ятовування цього матеріалу [13]. Знання та використання різноманітних стратегій опрацювання мовного матеріалу сприятиме мимовільному його запам'ятовуванню.

Другу ланку – **збереження** ЛО в нашій пам'яті – психологи пов'язують із таким явищем як **інтерференція**, яку розуміють як взаємодію двох або кількох процесів, що проходять в один і той же час і мають один на одного різний вплив. У пам'яті може проходити кілька процесів одночасно: фіксація нових даних, переробка (наприклад, виділення суттєвих ознак вже сприйнятої інформації), відтворення тієї інформації, яка запам'ятовувалася раніше. Як наслідок, хід одних процесів може блокуватися ходом інших. Під впливом інтерференції як із боку наявної, так і нової інформації у структурі збереження ЛО постійно відбуваються зміни, які виявляються в різному ступені володіння раніше засвоєним лексичним матеріалом тим самим студентом [4, с. 138]. Інтерференція також має вплив на процес запам'ятовування списку слів, наприклад, юридичних термінів або списку країн, що входять до складу ЄС. Труднощі при їх відтворенні пов'язані з так званим «ефектом краю», який був відкритий німецьким ученим Ебінгаузом і підтверджений дослідженнями інших психологів: ЛО, що розташовані на початку та в кінці лексичного ряду запам'ятовуються скоріше, ніж ті, які знаходяться усередині. Ми вважаємо, що ці фактори також слід брати до уваги і використовувати адекватну метакогнітивну стратегію як у навчальному процесі під час засвоєння лексичного

матеріалу, так і у процесі перекладу у майбутньому.

Запам'ятовування пов'язує також із кодуванням інформації, яке має місце на різних рівнях – фізичному (зорові, звуковій та ін. характеристики інформації) та понятійному (узагальнення). У результаті такого множинного кодування інформація може записуватися у пам'яті в повному обсязі. Але під час запам'ятовування конкретного лексичного матеріалу запис проводиться на одному з рівнів реєстрації, у виборі якого бере участь людина. Забування пов'язується із невідповідністю між формою реєстрації, тобто кодуванням при запам'ятовуванні, і пригадуванням. Якщо реєстрація мала місце на досить високому рівні узагальнення, пошук більш конкретного матеріалу є проблематичним. Отже, студенти повинні володіти стратегіями адекватного кодування лексичної інформації, які базуються на встановленні різнопланових асоціативних зв'язків ЛО. У даному випадку ми вважаємо доцільним також використовувати такі мнемічні стратегії як складання карт пам'яті, схематичних карт, що допомагає адекватному кодуванню ЛО, окреслює сферу їх використання.

Забування може бути наслідком того, що вибрана кодова ознака запам'ятовування є випадковою. Кожна ЛО має загальні суттєві та часткові несуттєві ознаки. Виникає проблема запам'ятовування цих ознак. Якщо ми візьмемо ЛО *table*, то цим поняттям ми називаємо різні види столів – журнальні, кухонні тощо. Але ми із впевненістю можемо назвати столом той предмет, який зовнішньо не схожий ні на один із тих столів, із якими ми зустрічалися раніше. Це пояснюється тим, що у пам'яті людини зберігається узагальнене поняття *table*, складене на основі найбільш важливих ознак: його функцій, зв'язку з іншими предметами. Такі характеристики ЛО *table* як колір, висота, форма не є суттєвими. Отже, образ столу не є пасивний відбиток того, що ми бачимо, а підсумок складної, часто несвідомої діяльності синтезу, узагальнення, абстракції, у результаті чого фіксуються лише суттєві ознаки [8]. Узагальнення образу є властивістю пам'яті, оскільки допомагає вільно орієнтуватися у навколишньому середовищі та взаємодіяти з ним. Цей контекст вказує на необхідність створення стратегії пошуку зв'язку ЛО з іншими поняттями, предметами.

Вилучення як третя ланка пам'яті може реалізовуватися у вигляді **відтворення** інформації, або її **впізнання**. Відтворення має місце у випадку відсутності матеріалу для запам'ятовування, а впізнання – у його присутності. Впізнання потребує менших зусиль із боку людини, ніж відтворення. Відтворення є складним процесом, який потребує більшої активності, пов'язаної із пошуком інформації у пам'яті, прийняттям рішень про те, чи відтворений матеріал відповідає поставленому завданню, і перевіркою щодо правильності зробленого вибору. При цьому виділяють пам'ять актуальну (інформація є доступною

відтворенню) та пам'ять латентну (те, що зберігається у пам'яті у латентному, тобто прихованому вигляді). Забування пов'язане із неможливістю переведення інформації із латентного в актуальний стан. Але, як вказують психологи, трансформація інформації із латентного стану в актуальний стан є можливою завдяки повторенню, яке відіграє важливу роль у запам'ятовуванні і відтворенні мовного матеріалу. У свою чергу продуктивність повторень залежить від того, якою мірою даний процес є інтелектуально насиченим, тобто не є механічним повторенням, а новим засобом структурування та логічної обробки інформації. Розглядаючи закономірності, які дозволяють зробити повторення максимально раціональним процесом, слід зазначити, що повторення має два аспекти: змістовий і часовий [8]. Щодо змістового аспекту, можна виділити два підвиди повторення: механічне і змістове. **Механічне** безсистемне повторення не сприяє переміщенню матеріалу у довготривалу пам'ять, а, навпаки, викликає блокаду механізмів пам'яті людини. **Змістовим**, або **усвідомленим**, можна назвати повторення тоді, коли людина, звернувшись до вже сприйнятого та запам'ятованого матеріалу, відкриває в ньому нові сторони, пов'язує новий матеріал із уже набутими знаннями, переносить старі правила на новий матеріал, що свідчить про тривале збереження слідів попереднього досвіду. Завдяки усвідомленому повторенню виділяється головне і відкидається несуттєве і, таким чином, складається система індивідуального знання, обсяг якого залежить не лише від того, із якою кількістю інформації стикається студент, але, в основному, і від того, наскільки свідомим є процес її заучування. Повторюючи усвідомлено, студент може застосовувати вже відомі йому прийоми і техніки запам'ятовування, переорганізовувати матеріал у суб'єктивно більш зручну форму. Завдяки різним змістовим зв'язкам суттєво полегшується та прискорюється перехід інформації із латентної в актуальну пам'ять. Отже, повторення повинно стати не тільки активним, але й творчим процесом. На нашу думку, воно може базуватися на стратегіях групування, класифікації мовних одиниць за певною ознакою – формальною, семантичною, функціональною, ситуативною, проблемною.

У цьому зв'язку до себе привертають увагу положення, висунуті теоретиками інформаційного підходу, які вивчали процеси обробки інформації [16]. Вони виділяють чотири стадії акту вивчення матеріалу: відбір інформації із ряду даних, розуміння її, збереження, репродукцію для використання. Як ми бачимо, виділені стадії перегукуються із положеннями щодо засвоєння матеріалу, висунутими вітчизняними вченими, які ми розглядали вище. Безперечно вітчизняні дослідники значно ширше розглядають процес засвоєння мовного матеріалу, але для нас є важливим те, що представники інформаційного підходу робили спробу пов'язати процеси обробки інформації із

стратегіями. Кожна із представлених стадій вказує на певну функцію когнітивних і мнемічних стратегій.

Перша стадія пов'язується із процесами сприйняття інформації, де наші знання і навчання є входом інформації, що сприймається сенсорними органами. Слухові, зорові, дотикові, кінетичні відчуття, які передаються від сенсорних органів, або відбираються, або забуваються. Більша частина інформації залишається тільки на короткий відрізок часу, тому дуже важливо, щоб студенти були підготовлені відбирати інформацію, яку вони вважають за необхідне обробити. Отже, виходячи із цих положень, ми вважаємо, що їм потрібно отримати знання не лише про окремі лексичні і граматичні факти, але й знання про мову як систему, щоб вони могли вирішити завчасно, якому аспекту входу слід приділити увагу, іншими словами, використали адекватно метакогнітивну стратегію селективної уваги.

На другій стадії відібрана інформація передається до короткочасної пам'яті, у якій вона трансформується у значущий символ, такий як звук, слово або синтаксична структура, і потім у більш постійну репрезентацію. У цій якості вона зберігається у довготривалій пам'яті. Але необхідно зробити зусилля на третій стадії для збереження цієї інформації у короткочасній пам'яті, інакше вона швидко зникне. Слід використовувати стратегії, які ідентифікують зразки даних, сприяють виникненню асоціацій, знаходять глибші значення, викликають значення з довготривалої пам'яті, співвідносять знання та значення, класифікують їх.

На третій стадії логічним є використання когнітивних стратегій (групування, перекомбінування, контекстуалізації) із метою розуміння інформації, що надходить, і для збереження обробленої інформації у довготривалій пам'яті.

Виклик інформації є четвертою стадією теорії, висунутої науковцями щодо обробки інформації. Інформація, що сприймається, усвідомлюється і зберігається, має бути з легкістю викликана у разі необхідності. Успіх перекладу залежить від того, наскільки швидко і якісно відтворюються необхідні мовні одиниці відповідно до комунікативного завдання. У процесі комунікації виклик інформації іде паралельно із процесом її переробки, оскільки цей процес базується на зіставленні нової інформації із уже накопиченою. Таким чином, ми робимо важливий висновок: у процесі обробки інформації метакогнітивні стратегії (стратегія селективної уваги) використовуються поряд із когнітивними стратегіями (стратегії репетиції, групування, перекомбінування, контекстуалізації, стратегії практики), що сприяють розвитку автоматичного та адекватного виклику інформації.

У контексті інформаційної теорії Р. Стернберг [15] виділив три механізми обробки

інформації. Кожен із цих механізмів має свою функцію.

1. Метакомпоненти – процес управління вищого порядку для планування та прийняття рішень. Прикладом такого процесу є здатність вибрати певну стратегію запам'ятовування та проведення поточного контролю за якістю вивчення списку елементів (метапам'ять).

2. Компоненти виконання – процеси, які використовуються для вирішення задачі (problem-solving). До цих компонентів входить відбір та репродукція релевантної інформації із пам'яті.

3. Компоненти накопичення / збереження знань – процеси, які використовуються для засвоєння нової інформації.

Згідно з висновками Р. Стернберга, метакомпоненти виступають у якості механізму будування мнемічних стратегій, який орієнтує компоненти інших двох типів на процес виконання завдання [14, с. 69]. У людей, які володіють більш ефективними методами збереження та репродукції інформації, формуються більш повні бази даних [5, с. 589]. Це твердження підкреслює актуальність стратегій обробки інформації у процесі підготовки конкурентноспроможного перекладача.

Вважається, що всі ці процеси розвиваються поступово. Якщо пригадати асоціації з деревом, то проведений аналіз праць психологів довів, що у процесі підготовки перекладачів треба «дивитися в корінь», а саме: брати до уваги процеси розумової діяльності студентів, мнемічні стратегії процесу обробки інформації.

Проведений аналіз доводить необхідність подальшого теоретичного та емпіричного дослідження, напрями якого можуть, зокрема, стосуватися вивчення проблеми співвідношення різних видів пам'яті і створення відповідних вправ для майбутніх перекладачів, а також уточнення чинників, які впливають на таке співвідношення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Ганічева Т. В.* Усний двосторонній переклад : Міжнародні документи у галузі прав людини : [посіб. для студ. вищ. навч. закл. за спец. «Переклад» (англійська мова)] / Т. В. Ганічева. — Харків : ХНУРЕ, 2007. — 276 с.

2. *Ганічева Т. В.* Зміст поняття «перекладацька компетенція» / Т. В. Ганічева // Актуальні проблеми перекладознавства та методики навчання перекладу : III Всеукр. наук. конф., 22 квіт. 2005 р. : тези доповідей. — Харків, 2005. — С. 43–45.

3. *Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти*: вивчення, викладання, оцінювання : [наук. ред. д-р пед. н., проф. С. Ю. Ніколаєва]. — К. : Ленвіт, 2003. — 273 с.

4. *Выготский Л. С.* Педагогическая психология / Л. С. Выготский. — М. : Педагогика-пресс, 1996. — 533 с.
5. *Крайг Г.* Психология развития / Г. Крайг. — [7-е междунар. изд-е]. — СПб : Питер, 2001. — 992 с.
6. *Ломб К.* Как я изучаю языки / К. Ломб. — М. : Прогресс, 1978. — 214 с.
7. *Немов Р. С.* Психология : [в 3-х кн.] / Р. С. Немов. — М. : ВЛАДОС, 1998. — Кн. 1 (Общие основы психологии). — 688 с.
8. *Никитина Г.* Самоучитель по развитию памяти (техника скоростного запоминания) / Г. Никитина. — Луганск : Глобус, 2001. — 304 с.
9. *Рубинштейн С. Л.* Память / С. Л. Рубинштейн // Психология памяти. — М., 1998. — С. 25–30.
10. *Смирнов А. А.* Проблемы психологии памяти / А. А. Смирнов. — М. : Просвещение, 1996. — 423 с.
11. *Фридман Л. М.* Психологический справочник учителя / Л. М. Фридман, И. Ю. Кулагина. — М. : Просвещение, 1991. — 288 с.
12. *Черноватий Л. Н.* Проблематика досліджень у галузі формування іншомовних граматичних навичок / Л. Н. Черноватий // Вісник Харківського національного університету, 2003. — № 586. — С. 175–179.
13. *Шерстюк О. М.* Сучасні підходи щодо викладання іноземних мов / О. М. Шерстюк // Іноземні мови. — 2000. — № 1. — С. 65–72.
14. *Sieger K.* Cognitive complexity in person perception / K. Sieger // Journal of personality, 1991. — № 34. — P. 517–520.
15. *Sternberg R.* Cognitive psychology / R. Sternberg. — Wadsworth, 1998. — 608 p.
16. *Stevick E.* Memory, meaning and method / E. Stevick. — Massachussets : Newbury House, Rowly, 1976. — P. 32–49.

Надійшла до редакції 03.04.12

КРИТИКА І БІБЛІОГРАФІЯ

V. P. NEDJALKOV (ed.)

RECIPROCAL CONSTRUCTIONS [TYPOLOGICAL STUDIES IN LANGUAGE 71].

Vols. 1-5. Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins Company. 2007. xxiii + 2219.

Три года назад, 21 июля 2009 года, ушел из жизни выдающийся российский ученый-лингвист, германист и типолог с мировым именем Владимир Петрович Недеялков. Читателей, желающих познакомиться с личной и творческой биографией Владимира Петровича, отсылаем к ряду публикаций, посвященных ученому [1], [3], [4]. Здесь же мы представим его последний и самый значительный труд – коллективную монографию «Реципрокальные конструкции». Это пятитомное издание на английском языке (на котором сейчас печатается большинство типологических исследований) общим объемом свыше двух тысяч страниц представляет результаты изучения проблемы, которой Владимир Петрович Недеялков занимался последние 20 лет [3, с. 122]. Хочется сразу сказать, что работа уже нашла признание коллег (см. рецензии [4], [7]), научной общественности и была отмечена премией Правительства Санкт-Петербурга.

Данный проект выполнен в лаборатории типологического изучения языков Института лингвистических исследований Российской академии наук (г. Санкт-Петербург), где были созданы такие известные труды, как «Типология каузативных конструкций», «Типология пассивных конструкций», «Типология рефлексивных конструкций», «Типология императивных конструкций», «Типология результативных конструкций» и другие монографии, большая часть которых переведена и издана на английском и немецком языках в Европе. Предисловие к изданию написал Бернанд Комри, один из наиболее авторитетных специалистов в области лингвистической типологии, а среди авторов отдельных разделов читатель найдет как ученых, которые принимали участие в предыдущих проектах лаборатории (Владимир Алпатов, Александр Володин, Эмма Генюшене, Юрий Князев, Игорь Недеялков, Александр Оглоблин, Геннадий Рачков, Сергей Яхонтов), так и других известных российских ученых (Анна Зализняк, Константин Казенин, Алексей Шмелев), в том числе тех, кто сейчас работает за границей (Леонид Куликов, Андрей Мальчуков, Елена Маслова, Ирина Николаева). Часть разделов, посвященных категории реципрока в отдельных языках, написаны зарубежными лингвистами (Александра Айхенвальд – Австралия; Изабель Бриль, Клер Моес-Фори, Николь Ривьер – Франция; Франтишек Лихтенберг – Новая Зеландия; Ташики Асада, Тасаки Цунода – Япония;

Бёрн Вимер – Германия и др.). Основная задача исследования состояла в описании реципрокальных (взаимных) конструкций в разных языках на основе единого концептуального аппарата, который формируется постепенно в результате предыдущей теоретической и эмпирической работы над материалом разных языков, его верификацией, дополнении данными углубленного изучения реципрока в отдельных разноструктурных языках, которые принадлежат к разным макросемьям. Первый том содержит часть «Типологические аспекты исследования реципроков», которая состоит из девяти разделов: в них представлен концептуальный аппарат исследования, он базируется на эмпирических и теоретических данных, касающихся свыше трехсот языков, здесь рассмотрены основные проблемы, касающиеся типологии реципрока. Основная заслуга в его разработке принадлежит, естественно, В. П. Недялкову, руководителю проекта, автору и соавтору 12 разделов. Особого внимания заслуживает раздел, включающий типологическую анкету (В. Недялков и Э. Генюшене), задающую параметры описания реципрока в отдельных языках. Заметим, что Э. Генюшене является не только автором и соавтором отдельных разделов, но и основным помощником руководителя проекта.

Прототипическое значение реципрока, т. е. значение «друг друга», обычно отображает ситуацию с двумя партиципантами (участниками), которые: а) находятся в одинаковом возвратном отношении друг к другу, т. е. семантические аргументы имеют одинаковое категориально-семантическое содержание, например: *Джон и Билл друзья*; б) выполняют идентичные семантические роли (например, агенса или пациенса), ср.: *Джон и Билл бьют друг друга*. Этот пример основывается на двух предикациях: *Джон бьет Билла* и *Билл бьет Джона*. Реципрок показывает два действия или ситуацию в целом.

Таким образом, семантическая идентификация реципрока, если он выражен языковым средством или вообще не выражен, достигается с помощью перифразы, которая содержит именно выражение «друг друга». Например немецкая рефлексивная частица – *sich* (в работе, которая резентируется, она отнесена к клитикам) отличается высоким уровнем полисемичности [6] и принимает участие в формировании значения взаимного действия: *Marie und Anne umarmten sich* ‘Мария и Анна обнимались / обнялись’, равняется *Marie und Anne umarmten einander* ‘Мария и Анна обнимались / обняли друг друга’, т. е. *Marie umarmten Anne* ‘Мария обнимала / обняла Анну’ и в то же время *Anne umarmten Marie* ‘Анна обнимала/обняла Марию’. В английском соответствии *Ann and Mary hugged [each other]* значение реципрока выражено имплицитно.

Значение реципрока допускает свое выражение через двухместные предикаты (например: *John is my friend* ‘Джон – мой друг’ = *John and I are friends* ‘Джон и я –

друзья’) и не может формировать конструкции с одним неколлективным партиципантом. Если такая конструкция создана, то другой партиципант эллиптический, ср.: *John is a friend* ‘Джон – друг’, полной эта конструкция будет, если другой партиципант выражен, например, притяжательным местоимением *мой* (см. пример выше).

Но прототипическое реципрокальное значение может быть расширенным за счет ситуаций с тремя и более партиципантами, ср.: *The boys hit each other* ‘Парни дерутся’ = ‘Парни бьют друг друга’; *People hit one another* ‘Люди дерутся / люди бьют друг друга’.

Другую возможность расширения прототипического значения реципрока репрезентируют ситуации, в которых фактически только один из партиципантов выполняет действие, ср.: *We decided to wake each other up in the morning* ‘Мы решили разбудить друг друга утром’; *Charles and Bill followed each other* ‘Чарльз и Билл идут друг за другом’. Такие случаи можно рассматривать скорее как расширенное использование маркера реципрока, чем специальное значение.

Еще один вид расширения значения реципрока показывают ситуации, где действия партиципантов не совпадают во времени. Временная дистанция между действиями может быть значительной, но сама ситуация не должна прерываться, ср.: *They write letters to each other every five years* ‘Они пишут письма друг другу раз в пять лет’. Что касается самих средств маркировки реципрока, то называют два основных типа: грамматический и лексический (*дружить, бороться*).

Второй, третий и четвертый тома посвящены исследованию реципрока в отдельных языках, которые представляют большую часть макросемей. Соответственно выделены 43 раздела, сгруппированных в части 2-7 по признаку типа полисемии реципрокального маркера. Как показал материал различных языков, принципиально возможным оказывается сочетание реципрока с рефлексивом, социативом и итеративом. В работе отмечены шесть типов полисемии маркера реципрока: выражение только реципрока (айнский, нивхский, эвенкийский, чукотский и др. языки), реципрока и рефлексива (адыгейский, немецкий, польский, русский, эскимосский и др. языки), реципрока и социатива (бурятский, киргизский, японский), реципрока, социатива и рефлексива (варунгу) и т. д.

В восьмой части, автором которой является Мартин Хаспельмат (Германия), на основе данных всех предыдущих разделов сформулировано двадцать пять универсалий (полных / статистических, простых / имплицитивных) касательно категории реципрока. Пятый том содержит справочный аппарат (составители – Э. Генюшене и С. Крылов), который отличается таким же высоким уровнем разработки, как и содержательная часть

монографии. Читатель найдет указатели имен, языков (свыше пятисот), понятий, список сокращений и символов, а в разделе понятий приведены отдельные термины, семантические и онтологические понятия.

Здесь отмечены лишь некоторые самые общие моменты характеристики фундаментального исследования. В целом можно утверждать, что, вероятно, едва ли какая-либо другая функционально-семантическая категория получила типологическое описание подобного уровня. Объем материала и степень его теоретической разработки, эксплицитный характер презентации информации, ее многомерная и многопризнаковая классификация, взаимосвязь со структурными особенностями – все эти черты, присущие работам самого Владимира Петровича и коллективным трудам под его руководством, позволяют отнести «Реципрокальные конструкции» к классике современных типологических исследований.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

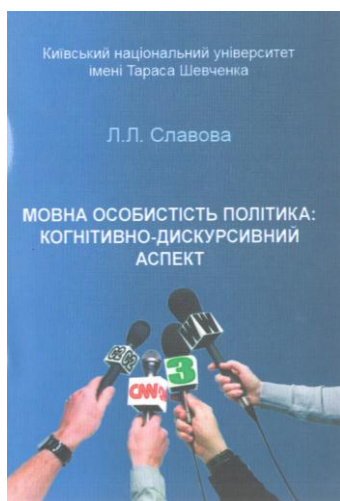
1. *Калиущенко В. Д.* Портрет ученого: Владимир Петрович Недялков / В. Д. Калиущенко, Н. А. Луценко // *Studia Germanica et Romanica: Іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання.* — Донецк : ДонНУ, 2004. — Т. I. — № 1. — С. 126–132.
2. *Недялков Владимир Петрович* : [материал из Википедии] [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://ru.wikipedia.org/wiki/Недялков,_Владимир_Петрович.
3. *Недялков И. В.* Об отце – лингвисте и учителе / И. В. Недялков // *Вопросы языкознания.* — М., 2011. — № 2. — С. 111–130.
4. *Плунгян В. А.* Reciprocal constructions / В. А. Плунгян // *Вопросы языкознания.* — М., 2009. — № 6. — С. 109–113.
5. *Сильницкий Г. Г.* Памяти Владимира Петровича Недялкова / Г. Г. Сильницкий // *Проблемы грамматики и типологии* : [сб. статей памяти В. П. Недялкова (1928-2009)]. — М. : Знак, 2010. — С. 7–9.
6. *Geniušiene E.* The Typology of Reflexives / E. Geniušiene // *Empirical Approaches to Language Typology 2.* — Berlin, New York : Mouton de Gruyter, 1987. — 435 p.
7. *König E.* Reciprocal constructions (review) / E. König // *Language*, 2010. — Vol. 86. — Number 1. — P. 237–241.

В. Д. Калиущенко

ПОЛІТИЧНА ЛІНГВОПЕРСОНОЛОГІЯ – НОВИЙ НАПРЯМ КОГНІТИВНО-ДИСКУРСИВНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Рецензія на монографію:

СЛАВОВА Л. Л. МОВНА ОСОБИСТІСТЬ ПОЛІТИКА : КОГНІТИВНО-ДИСКУРСИВНИЙ АСПЕКТ. — Житомир : Вид-во Житомирського державного університету імені Івана Франка, 2010. — 358 с.

Рецензована монографія – Л. Л. Славова. Мовна особистість політика : когнітивно-дискурсивний аспект. – Житомир : Видавництво Житомирського державного університету імені Івана Франка, 2010. – 358 с. – започатковує новий напрям сучасного мовознавства – політичну лінгвоперсонологію, зосереджену на дослідженні мовної особистості громадського діяча.

Пропонований підхід вписується у загальну тенденцію вивчення різноманітних видів мовної особистості – авторитарної і акцентованої [див. 6, с. 57], харизматичної [4], медійної [5] тощо, розвиваючи й збагачуючи положення загальної теорії мовної особистості, закладені Г. І. Богіним [1] і Ю. М. Карауловим [2].

При розробці концепції політичної лінгвоперсонології авторка монографії спирається на класичне тлумачення мовної особистості як сукупності здібностей і характеристик людини, що обумовлюють продукування й сприйняття мовних творів, які різняться: а) за ступенем структурно-мовної складності, б) за глибиною й точністю відображення дійсності, в) за певною цільовою спрямованістю [3].

Запропонована у монографії структура мовної особистості громадського діяча враховує специфіку його діяльності й представлена трьома рівнями: суспільно-мотиваційним, або соціолінгвістичним; лінгвокогнітивним; дискурсивно-вербальним. Їхня детальна характеристика запропонована у першому розділі монографії «Лінгвістичні основи дослідження мовної особистості політика». Авторка доводить, що суспільно-мотиваційний рівень, заснований на низці потреб, або ідіоетнічних параметрів, – глобальних, національних, колективних і індивідуальних – визначає лінгвокогнітивний стиль громадського діяча і його дискурсивно-вербальну поведінку.

До головних складників лінгвокогнітивного стилю політика у монографії зараховано стереотип, концепт і метафорично-метонімічне осмислення дійсності. Важливість стереотипізації як узагальнення об'єктів реальності, пов'язаного зі стандартністю й

канонічністю образів, пояснюється схильністю особи до оперування сталим набором уявлень, що прискорює процес мислення, не вимагаючи додаткових зусиль. Авторка доводить, що стереотипи репрезентують узагальнені уявлення про політичну ситуацію в країні, формують ставлення до влади й суспільних норм. У роботі детально розкрито два різновиди стереотипів: мовленнєві, тобто готові вербальні формули, що швидко й економно передають загальнозрозумілий зміст у типових ситуаціях спілкування, формуючи позитивне, нейтральне чи негативне ставлення до події, і поведінкові, представлені певними звичками, загальними принципами ставлення до чогось або вибором певної лінії поведінки.

Згідно з концепцією, запропонованою у монографії, дискурсивно-вербальна діяльність громадського діяча втілена у політичних жанрах, тактико-стратегічній поведінці й прецедентності. Встановлено, що дискурсивне підґрунтя успішної мовленнєвої діяльності визначається взаємодією низки чинників, які охоплюють мовну здібність, комунікативну потребу, мовленнєву поведінку, комунікативну компетенцію з її дискурсивним і риторичним різновидами.

На окрему увагу заслуговує ідея про специфічний когнітивно-дискурсивний інваріант мовної особистості, який дозволяє об'єднати її різні варіанти: мовленнєвий, комунікативний і дискурсивний.

У другому розділі – «Дискурсивна саморепрезентація політика» – розкрито роль кооперативних і конфронтативних стратегій у комунікативних формах політичної діяльності – монологі, діалозі й полілозі. Уперше порівнюється комунікативна поведінка громадського діяча у низці форм монологічного дискурсу: виступах, доповідях, заявах, зверненнях, посланнях, текстах співчуття. Особливу увагу звернено на гібридність публічного виступу, який поєднує риси писемного й усного текстів, а також відстоюється теза про еволюцію політичного дискурсу у бік зростання діалогічності, яка посилює аргументованість і експресивність мовлення громадського діяча.

Аналіз діалогічного мовлення політиків зосереджений на двох стратегіях, характерних для інтерв'ю: асертивних, спрямованих на стабілізацію позитивного враження, і дефензивних, націлених на захист від негативних вражень. Із-поміж полілогічних форм діяльності політиків авторка виокремлює прес-конференції й дебати. Докладний аналіз макростратегій дозволив виявити, що кооперативна макростратегія реалізується стратегіями саморепрезентації, самозахисту, ототожнення, підсилення, ухиляння, консолідації, а конфронтативна макростратегія спрямована на дискредитацію опонентів.

У третьому розділі – «Дискурсивний образ політика» – із залученням когнітивно-семантичних методик аналізу висвітлено шляхи формування мас-медійного іміджу громадського діяча з опорою на концепт ПОЛІТИК, що входить до складу концептосфери як сукупності всіх елементів загальної цілісної ієрархії індивідуальної й колективної свідомості, пов'язаної з мовними явищами. Концепт ПОЛІТИК / POLITICIAN відтворено на матеріалі лексикографічних джерел у вигляді фреймової сітки, яка слугує підґрунтям для встановлення різних способів зображення громадських діячів англійською й українською мовами.

Особливу увагу у третьому розділі приділено аналізу засобів формування іміджу політиків як цілеспрямованого образу, покликаного справити емоційно-психологічний вплив на аудиторію вербальними засобами за рахунок залучення стереотипів. У завершальній частині цього розділу розглянуто дискурсивно-номінативні макростратегії позитивної репрезентації, опозиціонування, контрасту й дискредитації, спрямовані на творення образу політика через вибір певних номінативних засобів.

Не заперечуючи безперечну важливість, вагомість і новизну теоретичних і практичних надбань монографії Л. Л. Славової, висловимо кілька побажань. Авторка роботи розглядає імідж політика, не пояснюючи його відмінностей від понять ефекту, враження, образу, репутації, поширених у працях із політичного дискурсу. Більш детальної диференціації потребують відмінності між комунікативними й дискурсивно-номінативними стратегіями, задіяними у роботі. Впевнений, що рецензована праця була би ще цікавішою, якби авторка розглянула індивідуальні стратегії й тактики, використані окремими політиками.

Загалом аналізоване видання піднімає проблему, надзвичайно важливу для лінгвоперсонології в цілому і її політичного напрямку зокрема, а саме: необхідність переходу від поняття мовної особистості, яке експлікує лише вербальний аспект внутрішнього світу людини, до аналізу репрезентації індивіда різними знаковими системами. Це особливо важливо при вивченні іміджу політиків, котрий формується внаслідок взаємодії низки семіотичних систем, окремі з яких лише починають вивчатися.

Основні результати викладеного у монографії дослідження дають підстави для висновку про успішний крок авторки у розвитку політичної лінгвоперсонології, спрямованої на вивчення семіотичних засобів формування образу політика.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Богин Г. И.* Модель языковой личности в ее отношении к разновидностям текстов :

автореф. дисс. на соискание учен. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Г. И. Богин. — Л., 1984. — 31 с.

2. *Караулов Ю. Н.* Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. — М. : Наука, 1987. — 262 с.

3. *Караулов Ю. Н.* Предисловие. Русская языковая личность и задачи её изучения / Ю. Н. Караулов // Язык и личность. — М. : Наука, 1989. — С. 3–8.

4. *Петлюченко Н. В.* Харизматика : мовна особистість і дискурс : [монографія] / Н. В. Петлюченко. — Одеса : Астропринт, 2009. — 464 с.

5. *Потапенко С. І.* Мовна особистість у просторі медійного дискурсу (досвід лінгвокогнітивного аналізу) : [монографія] / С. І. Потапенко. — К. : Вид. центр КНЛУ, 2004. — 360 с.

6. *Семенюк О. А.* Основи теорії мовної комунікації : [навч. посіб.] / О. А. Семенюк, В. Ю. Парашук. — К. : Академія, 2010. — 240 с.

С. І. Потапенко

НАШІ АВТОРИ

БІЛОНОЖКО
НАТАЛІЯ ЄЛІКОВНА

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри теорії і практики перекладу Інституту міжнародних відносин і журналістики Київського національного університету культури і мистецтва

ВОРОБІЙОВА
ОКСАНА СЕРГІЇВНА

кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії і практики перекладу Донецького національного університету

ГАЛЯН
ОКСАНА ВІТАЛІЇВНА

аспірантка кафедри французької філології Львівського національного університету імені Івана Франка

КАЛУЩЕНКО
ВОЛОДИМИР ДМИТРОВИЧ

доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри германської філології, декан факультету іноземних мов Донецького національного університету

КИСЛУХІНА
МАРИНА ВІКТОРІВНА

старший викладач кафедри іноземних мов Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

КЛИМЕНКО
ОЛЬГА ВІКТОРІВНА

кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології Донецького національного університету

ЛАСКА
ІГОР ВАСИЛЬОВИЧ

кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов Дипломатичної академії України при МЗС України

МАТЕРИНСЬКА
ОЛЕНА ВАЛЕРІЇВНА

докторант кафедри германської філології, кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської філології Донецького національного університету

МОРГУНОВА
ОЛЬГА ОЛЕКСАНДРІВНА

викладач кафедри іноземних мов Донецького державного університету управління

ПАВЛЮК
НАТАЛІЯ ВЕНІАМІНІВНА

кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії і практики перекладу Донецького національного університету

ПЕЛІВАН
ОКСАНА КОСТЯНТИНІВНА

кандидат філологічних наук, в.о. доцента кафедри теоретичної та прикладної фонетики англійської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

ПИЛИПЧУК
ОЛЕКСАНДРА
ВОЛОДИМИРІВНА

аспірантка кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура Львівського національного університету імені Івана Франка

ПОТАПЕНКО
СЕРГІЙ ІВАНОВИЧ

доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри англійської філології Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

ПРИСЕДСЬКА
ВІКТОРІЯ ЄВГЕНІВНА

кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії і практики перекладу Донецького національного університету

ЮШКОВЕЦЬ
ІННА АНАТОЛІЇВНА

кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської філології Донецького національного університету

CONTRIBUTING AUTHORS

- NATALIYA BILONOZHKO** Candidate of Pedagogy, Senior Lecturer of the Department of Translation Studies, Institute of International Relations and Journalism of Kyiv National University of Culture and Arts.
- OKSANA VOROBYOVA** Candidate of Philology, Associate Professor of the Department of Translation Studies, Donetsk National University
- OKSANA GALYAN** Post-graduate student of the Department of French Philology, Ivan Franko Lviv National University
- VOLODYMYR KALIUSŃENKO** Doctor of Philology, Professor, Head of Department of Germanic Philology, Dean of Faculty of Foreign Languages, Donetsk National University
- MARINA KYSLUKHINA** Assistant Professor of Department of Foreign Languages, Vernadsky Tavriyskyi National University
- OLGA KLIMENKO** Candidate of Philology, Associate Professor of the Department of English Philology, Donetsk National University
- IGOR LASKA** Candidate of Philology, Associate Professor of the Department of Foreign Languages of Diplomatic Academy of Ukraine, Ministry of International Affairs, Ukraine
- OLENA MATERYNSKA** Doctoral Candidate of Department of Germanic Philology, Candidate of Philology, Associate Professor of Department of Germanic Philology, Donetsk National University
- OLGA MORGUNOVA** Lecturer of Department of Foreign Languages, Donetsk State University of Management
- NATALIHA PAVLIUK** Candidate of Philology, Associate Professor of Department of Translation Studies, Donetsk National University
- OKSANA PELIVAN** Candidate of Philology, Acting Associate Professor of the Department of Theoretical and Applied Phonetics of English, I.I. Mechnikov Odessa National University
- OLEKSANDRA PILIPCHUK** Post-graduate student of Department of Translation Studies and Contrastive Linguistics, Kochur Lviv National University
- SERGII POTAPENKO** Doctor of Philology, Professor, Head of Department of English Philology, Mykola Gogol Nizhyn State University
- VIKTORIYA PRISEDSKAYA** Candidate of Philology, Associate Professor of the Department of Translation Studies, Donetsk National University
- INNA YUSHKOVETS** Candidate of Philology, Associate Professor of the Department of German Philology, Donetsk National University

**ВИМОГИ ДО ПУБЛІКАЦІЙ У ЖУРНАЛІ
STUDIA GERMANICA ET ROMANICA:**

ІНОЗЕМНІ МОВИ. ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА. МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ

Журнал “Studia Germanica et Romanica: Іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання” видається факультетом іноземних мов Донецького національного університету тричі на рік.

У журналі публікуються статті, оглядові статті, рецензії й відгуки на книги та дисертаційні дослідження, повідомлення та інформаційні матеріали з усіх аспектів світових мов і літератур, а також прикладної лінгвістики. Запрошуємо надсилати публікації за наступними лінгвістичними напрямками:

1. Фонетика / фонологія	11. Антропологічна лінгвістика
2. Морфологія	12. Соціолінгвістика
3. Синтаксис	13. Когнітивна лінгвістика
4. Семантика	14. Психолінгвістика
5. Типологічні дослідження	15. Ономастика
6. Прагматика	16. Контрастивна лінгвістика
7. Історична лінгвістика	17. Мовна варіативність / зміни
8. Стилїстика	18. Методика викладання
9. Переклад	19. Інше (будь ласка, уточніть)
10. Вивчення дискурсу	

Мови видання – українська, російська, англійська, німецька, французька, іспанська. У запропонованих до публікації наукових статтях автор має обґрунтувати актуальність теми, чітко сформулювати мету та завдання дослідження, навести наукову аргументацію, узагальнення та висновки, що становлять інтерес своєю новизною, науковою та практичною значущістю.

Вимоги до оформлення рукопису

1. Обсяг статті – 10-12 сторінок.

2. Чітко роздрукований, ретельно вичитаний і підписаний автором оригінал в одному примірнику із рецензією доктора чи кандидата наук за фахом, завіреною підписом і печаткою установи, в якій працює рецензент (для авторів, які не мають вченого ступеня), надсилається на адресу, електронна версія статті – на електронну адресу редакційної колеґії.

Формат сторінки – А 4, через 1,5 інтервалу, розмір літер основного тексту статті – 12, шрифт – Times New Roman. Поля сторінки дзеркальні: верхнє – 20 мм, нижнє – 25, лівє – 30, правє – 20 мм. Абзацний відступ становить 10 мм. Слід чітко диференціювати тире (–) й дефіс (-).

Назву статті друкують без абзаца, жирним прямим шрифтом (розмір 14).

Ініціали та прізвище автора (авторів) друкуються перед назвою статті жирним прямим шрифтом (розмір 12). У дужках зазначають місто (жирним прямим шрифтом (розмір 12)).

Зразок:

© 2009 Н. А. Луценко
(г. Донецьк)

ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЕ ЗАМЕТКИ (VIII)

3. Після назви статті друкують анотації трьома мовами (українською, російською (3-4 речення), англійською (**близько 0,5 стор.**)), із зазначенням прізвища та ініціалів автора (авторів) і назви статті (розмір 10, курсив, через 1 інтервал).

4. Ключові слова статті (крім передових статей) друкуються курсивом окремим рядком після анотацій, перед текстом самої статті (розмір 12, курсив).

5. Назви таблиць друкують нежирним курсивом, відступаючи від попереднього тексту і самої таблиці. Таблицю в тексті розміщують після абзацу, у якому на неї посилаються, або на наступній сторінці після посилання.

6. У Списку літератури (друкується зразу ж після тексту статті) кожне джерело друкується з абзацу, в алфавітному порядку, нумерується, спочатку українською чи російською мовами, наприкінці – іноземною). Список літератури слід оформити із дотриманням стандартів ВАК України (див. “Приклади

оформлення бібліографічного опису у списку джерел...”, “Бюлетень ВАК України”, № 3, 2008; № 5, 2009 або на сайті http://www.ukrbook.net/bib_zap.htm#el_vyd), напр.:

1. *Безпояско О. К.* Граматика української мови / О. К. Безпояско, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський. — К. : Либідь, 1993. — 304 с.

2. *Серль Дж. Р.* Классификация иллокутивных актов / Дж. Р. Серль // Зарубежная лингвистика. II. — М. : Прогресс, 2002. — С. 229–253.

3. *Исследования по русской терминологии* / [отв. ред. В. П. Даниленко]. — СПб. : Наука, 1998. — 420 с.

7. Посилання в тексті статті на джерела подаються в квадратних дужках, наприклад: [5; 11–15]; при цитуванні зазначаються сторінки, наприклад: [2, с. 5].

8. Приклади в текстах статей друкуються курсивом (без виділення жирним), їх переклад у лапках: *soeur* ‘серце’, *âme* ‘душа’.

Матеріали надсилаються на адресу:

Донецький національний університет

Факультет іноземних мов

Кафедра англійської філології

Бессонова Ольга Леонідівна

вул. Університетська, 24

83001 Донецьк

тел. +38 (062) 345-72-59, тел. / факс +38 (062) 335-03-98

e-mail: fim.fcl@donnu.edu.ua; srg-journal@yandex.ru

**ТРЕБОВАНИЯ К ПУБЛИКАЦИИ В ЖУРНАЛЕ
STUDIA GERMANICA ET ROMANICA:
ИНОСТРАННЫЕ ЯЗЫКИ. ЗАРУБЕЖНАЯ ЛИТЕРАТУРА. МЕТОДИКА
ПРЕПОДАВАНИЯ.**

Журнал “Studia Germanica et Romanica: Иностранные языки. Зарубежная литература. Методика преподавания” издается факультетом иностранных языков Донецкого национального университета три раза в год.

В журнале публикуются статьи, обзорные статьи, рецензии и отзывы на книги и диссертационные исследования, объявления и информационные материалы по всем аспектам мировых языков и литератур, а также прикладной лингвистики. Приглашаем присылать публикации по следующим лингвистическим направлениям:

1. Фонетика / фонология	11. Антропологическая лингвистика
2. Морфология	12. Социолингвистика
3. Синтаксис	13. Когнитивная лингвистика
4. Семантика	14. Психолингвистика
5. Типологические исследования	15. Ономастика
6. Прагматика	16. Контрастивная лингвистика
7. Историческая лингвистика	17. Языковая вариативность / изменения
8. Стилистика	18. Методика преподавания
9. Перевод	19. Другое (пожалуйста, уточните)
10. Изучение дискурса	

Языки издания – украинский, русский, английский, немецкий, французский, испанский. В предложенных к публикации научных статьях автор должен обосновать актуальность темы, четко сформулировать цель и задачи исследования, привести научную аргументацию, обобщения и выводы, которые представляют интерес своей новизной, научностью и практическим значением.

Требования к оформлению рукописи

1. Объем статьи – 10-12 страниц.

2. Четко распечатанный, тщательно вычитанный и подписанный автором оригинал в одном экземпляре с рецензией доктора или кандидата наук по специальности, заверенной подписью и печатью организации, в которой работает рецензент (для авторов, которые не имеют ученой степени), посылается по адресу, электронная версия статьи – по электронному адресу редакционной коллегии.

Формат страницы – А 4, через 1,5 интервал, размер букв основного текста статьи – 12, шрифт – Times New Roman. Поля страницы зеркальные: верхнее – 20 мм, нижнее – 25, левое – 30, правое – 20 мм. Отступ абзаца составляет 10 мм. Следует четко дифференцировать тире (–) и дефис (-).

Название статьи печатают без абзаца, жирным прямым шрифтом (размер 14).

Инициалы и фамилия автора (авторов) печатаются перед названием статьи жирным прямым шрифтом (размер 12). В скобках указывают город (жирным прямым шрифтом (размер 12)).

Пример:

© 2009 Н. А. Луценко
(г. Донецк)

ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЕ ЗАМЕТКИ (VIII)

3. После названия статьи печатаются аннотации на трех языках (украинском, русском (3-4 предложения), английском (приблизительно 0,5 стр.), с указанием фамилии и инициалов автора (авторов) и названия статьи (размер 10, курсив, через 1 интервал).

4. Ключевые слова статьи (кроме передовых статей) печатаются курсивом на отдельной строке после аннотаций, перед текстом самой статьи (размер 12, курсив).

5. Названия таблиц печатают нежирным курсивом, отступая от предыдущего текста и самой таблицы. Таблицу в тексте помещают после абзаца, в котором на нее ссылаются, или на следующей странице после ссылки.

6. В Списке литературы (печатається сразу же после текста статьи) каждый источник печатається с абзаца, в алфавитном порядке, нумерується, сначала на украинском или русском языке, в конце – на иностранном). Список литературы следует оформлять согласно стандартам ВАК Украины (см. “Об оформлении библиографического описания в списке источников...”, “Бюллетень ВАК Украины”, № 3, 2008; № 5, 2009 или на сайте http://www.ukrbook.net/bib_zap.htm#el_vyd), напр.:

1. *Безпояско О. К.* Граматика української мови / О. К. Безпояско, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський. — К. : Либідь, 1993. — 304 с.

2. *Серль Дж. Р.* Классификация иллокутивных актов / Дж. Р. Серль // Зарубежная лингвистика. II. — М. : Прогресс, 2002. — С. 229–253.

3. *Исследования по русской терминологии* / [отв. ред. В. П. Даниленко]. — СПб. : Наука, 1998. — 420 с.

7. Ссылки в тексте статьи на источники подаются в квадратных скобках, например: [5; 11–15]; при цитировании указываются страницы, например: [2, с. 5].

8. Примеры в текстах статей печатаются курсивом (без выделения жирным), их перевод в кавычках: *coeur* ‘сердце’, *âme* ‘душа’.

Материалы посылаются по адресу:

Донецкий национальный университет

Факультет иностранных языков

Кафедра английской филологии

Бессонова Ольга Леонидовна

ул. Университетская, 24

83001 Донецк

тел. +38 (062) 345-72-59, тел. / факс +38 (062) 335-03-98

e-mail: fim.fcl@donnu.edu.ua; srg-journal@yandex.ru

LINGUISTIC JOURNAL
STUDIA GERMANICA ET ROMANICA:
FOREIGN LANGUAGES, WORLD LITERATURE, METHODS OF TEACHING
SUBMISSION INFORMATION

(1) The scholarly journal *Studia Germanica et Romanica: Foreign Languages, World Literature, Methods of Teaching* published three times a year at the Faculty of Foreign Languages, Donetsk National University, Ukraine carries articles, survey articles, books and theses reviews and informational notes on all aspects of world languages and literatures as well as applied linguistics. Contributions are invited on the mainstream linguistic studies and secondary subfields of linguistics from the list below:

1. Phonetics / Phonology	12. Sociolinguistics
2. Morphology	13. Cognitive Linguistics
3. Syntax	14. Psycholinguistics
4. Semantics	15. Onomastics
5. Typological Studies	16. Contrastive Linguistics
6. Pragmatics	17. Language Variation / Change
7. Historical Linguistics	18. Language Teaching
8. Stylistics	19. L1 Language Acquisition
9. Translation	20. L2 Language Acquisition
10. Discourse Analysis	21. Other (please specify)
11. Anthropological Linguistics	

(2) Contributions from all countries are invited. The language of publication may be English, Spanish, German, French, Russian or Ukrainian. No restrictions are placed on the subject or method of contributions submitted.

(3) Papers for submission should be sent to:

Professor Olga L. Bessonova, Doctor of Philology, Head of English Philology Department, Faculty of Foreign Languages, Donetsk National University, Universytetska St., 24, 83001 Donetsk, Ukraine; tel. +38 062 345 72 59; tel. / fax +38 062 335 03 98; e-mail: fim.fcl@donnu.edu.ua; srg-journal@yandex.ru

SUBMISSION GUIDELINES FOR CONTRIBUTORS

(1) Submissions do not normally exceed 10-12 pages (line spacing: 1.5) including abstracts, quotations, tables, graphs, diagrams, figures, references.

(2) Margins: upper and right – 20mm, lower and left – 30mm. The first line of every new paragraph is indented (10mm). Body text: Times New Roman, 12pt.

(3) Authors' initials and surnames typed in bold (size 12pt) in the upper right corner precede the title of an article. Then follow the name of the country and that of the town (city) in brackets (size 12pt). A centred title of the paper is typed in capitals in bold (size 12pt) as in the sample below:

© 2009 G. V. Ivanov
(Russia, Moscow)

**SEMANTIC CLASSIFICATION OF MIDDLE ENGLISH
POSSESSIVE VERBS**

(4) An abstract in English follows the title of a paper and includes approximately half a page (size 10 pt). It is followed by a set of key words in italics.

(5) Examples of language material (words, phrases, sentences) are typed in italics, e.g. *crown, bedecken, a fair-weather friend*.

(6) Table titles are numbered throughout the paper and typed in italics using extra line spacing to mark them from the text of the paper and the body of the tables.

(7) In-text citations and quotations include the number(s) corresponding to the works in the REFERENCES (a) and – if relevant – page number(s) (b), e.g. a) [5; 11–15]; b) [2, p. 5].

(8) Submissions are supplied with REFERENCES (works referred to in the body of a paper) which immediately follow the text and are arranged in the alphabetical order on separate lines. The heading REFERENCES is in capitals and centred, e.g.

1. *Taylor J. R.* Linguistic Categorization. Prototypes in Linguistic Theory / J. R. Taylor. — Oxford : Oxford University Press, 1989. — 356 p.

2. *Polenz P. von.* Geschichte der deutschen Sprache / Peter von Polenz. — [9. überarb. Aufl.]. — Berlin; New York : Walter de Gruyter, 1978. — 226 S. — (Sammlung Göschen; Bd. 2206).

(9) The author(s) of a submission are requested to provide 50-words contact details including their full names, degree, position, current employment place, telephones and e-mail address. This information should be provided in a separate file.

(10) Contributions are reviewed by at least two experts in the field and regardless of their length will be held to the same standards of technical and presentation quality. The journal is not responsible for returning papers that have been sent.

(11) Authors are requested to follow the ethical guidelines for research set forth by their academic institutions.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

STUDIA GERMANICA ET ROMANICA:
ІНОЗЕМНІ МОВИ. ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА.
МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ

Том 9 № 2 (26) 2012

Мова видання: українська, російська, англійська та ін.

Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії.

Редакція рукописів не рецензує, не повертає і не листується ні з авторами,
ні з читачами.

Відповідальний секретар – *О. С. Найдьонова*

Переклад англійською мовою заголовків і анотацій – *Н.В. Павлюк, канд. філол.
наук, доц.*

Комп'ютерна верстка *О. О. Гриньова*